

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITAS SCIENTIARUM SZEGEDIENSIS
MÉRNÖKI KAR

Dr. Péter Szabó István – Vecseri András:

Alkalmazott műszaki hőtán

Gázok termodinamikája

Gőzök termodinamikája

Passzív hőtranszport

Szegedi Tudományegyetem Mérnöki Kar

Műszaki Intézet

Szeged, 2019.

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Tartalom

1.	Alapfogalmak	5
1.1.	Termodinamikai rendszer.....	5
1.1.1.	A termodinamikai rendszer fala	7
1.2.	Állapotjelzők.....	7
1.3.	Munka.....	11
1.3.1.	Fizikai munka	12
1.3.2.	Technikai (nyomásváltózási) munka.....	15
1.4.	Hő.....	17
1.5.	Fajlagos hőmennyiség	18
1.6.	Termodinamikai anyagjellemzők	18
1.6.1.	Fajhő	18
1.6.2.	Adiabatikus kitevő	19
1.6.3.	Köbös hőtágulási együttható	21
1.6.4.	Hővezetési tényező	22
1.6.5.	Dinamikai viszkozitás	23
1.7.	Mértékegységek.....	25
1.7.1.	Hőmérséklet.....	25
1.7.2.	Nyomás.....	29
1.7.3.	Munka, energia, hő.....	30
1.7.4.	Hőáram, hőáramsűrűség.....	31
1.8.	A termodinamika főtételei.....	31
1.8.1.	A termodinamika 0. főtétele.....	31
1.8.2.	A termodinamika I. főtétele.....	31
1.8.3.	A termodinamika II. főtétele.....	37
1.8.4.	A termodinamika III. főtétele.....	37
2.	Az ideális gázok állapotváltozásai	39
2.1.	Az ideális gázok állapotegyenlete	39
2.2.	Valóságos gázok állapotegyenletei	41

2.2.1.	Van der Waals egyenlet	41
2.3.	Az ideális gázok reverzibilis állapotváltozásai	42
2.3.1.	Izoterm állapotváltozás	43
2.3.2.	Izochor állapotváltozás	45
2.3.3.	Izobár állapotváltozás	46
2.3.4.	Adiabatikus állapotváltozás	47
2.3.5.	Politropikus állapotváltozás	48
6.	táblázat. A politropikus állapotváltozás általánosítása	50
2.4.	Irreverzibilis állapotváltozások.....	50
3.	Gázok körfolyamatai.....	52
3.1.1.	Carnot körfolyamat	54
3.1.2.	Otto körfolyamat	55
3.1.3.	Diesel körfolyamat.....	62
3.1.4.	Sabathier körfolyamat	65
3.1.5.	Gázturbina körfolyamat	70
3.1.6.	Stirling motorok	74
3.1.7.	Kompresszor körfolyamat.....	76
4.	Többfázisú rendszerek termodinamikai alapjai	80
4.1.	Vízgőz fázisváltási diagramok	81
4.2.	Vízgőz táblázatok.....	89
4.3.	A vízgőz állapotváltozásai	96
4.3.1.	Izoterm – izobár állapotváltozás, $p = \text{const.}$, $T = \text{const.}$	96
4.3.2.	Izobár állapotváltozás, $p = \text{const.}$	97
4.3.3.	Izochor állapotváltozás, $v = \text{const.}$	98
4.3.4.	Izoterm állapotváltozás, $T = \text{const.}$	99
4.3.5.	Adiabatikus állapotváltozás, $s = \text{const.}$	100
4.3.6.	Fojtásos állapotváltozás, $h = \text{const.}$	101
5.	Gőzgépek termodinamikája	102
5.1.	Rankine-Clausius körfolyamat.....	102

5.1.1.	Újrahevítés, többfokozatú expanzió.....	106
5.1.2.	Turbina megcsapolás	107
6.	Passzív hőtranszport.....	108
6.1.	Hővezetés	108
6.2.	Hőátadás	113
6.2.1.	Hőátadás halmazállapot-változás esetén	115
6.3.	Hőátszármaztatás	117
6.4.	Hőszugárzás.....	119
7.	Hőcserélők	123
7.1.	Felületi hőcserélők	123
7.1.1.	Felületi vagy rekuperatív hőcserélők méretezése	124
7.2.	Regeneratív hőcserélők	139
8.	Felhasznált irodalom	141

A tananyag az EFOP-3.5.1-16-2017-00004 pályázat támogatásával készült.

1. ALAPFOGALMAK

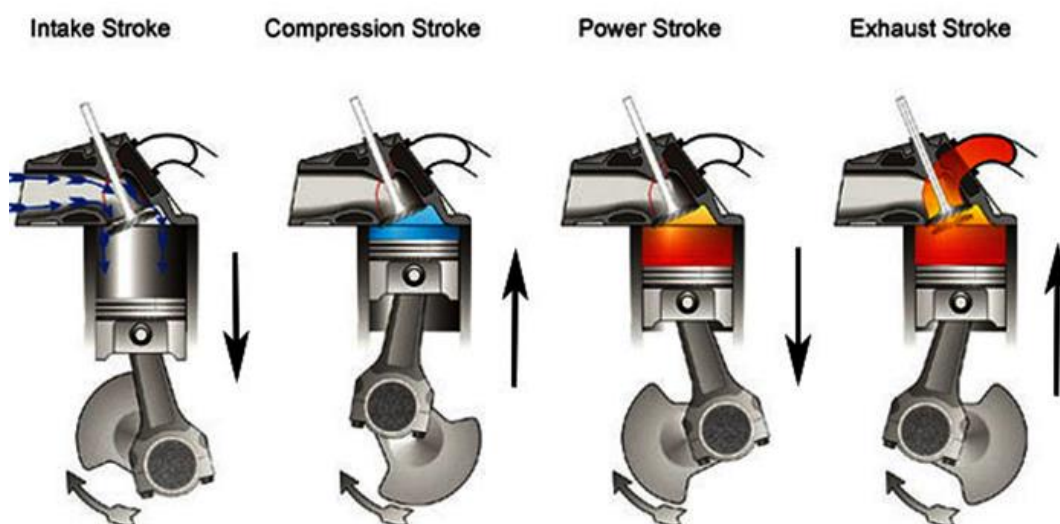
1.1. TERMODINAMIKAI RENDSZER

A **termodinamikai rendszer (TDR)** az anyagi valóság egy, általunk kiválasztott szempont vagy szempontrendszer szerint elhatárolt része. Az elhatárolás történhet egy valóságos **fallal** vagy egy látszólagos (*nem valóságos, képzelt*) elhatároló felülettel. A termodinamikai rendszernek a határoló falon kívüli részét **termodinamikai test**nek nevezzük. Az anyagi valóságnak a termodinamikai rendszeren kívüli részét **környezet**nek nevezzük.

A termodinamikai rendszerek csoportosítása:

- zárt, nyitott, magára hagyott,
- homogén vagy heterogén,
- izotróp vagy anizotróp,
- egyfázisú vagy többfázisú.
- egykomponensű vagy többkomponensű.

Zárt termodinamikai rendszer: nincs tömegkölcshatás a rendszer és a környezete közt: a vizsgált állapotváltozás során nem lép be anyag a rendszerbe és nem is lép ki onnan. Más kölcsönhatás lehetséges.

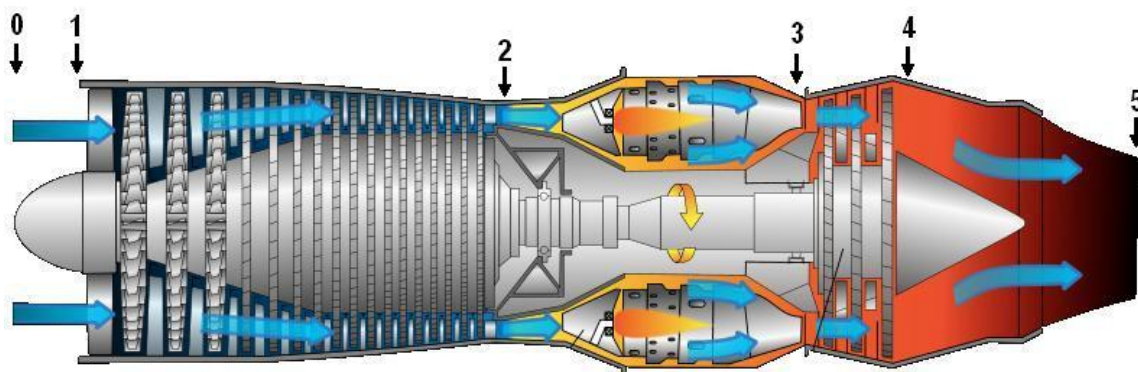

1.1. ábra. Példa zárt termodinamikai rendszerekre: Otto-motor

A belsőégésű motor hengerterében lévő levegő-üzemanyag keverék a termodinamikai rendszer. A levegő beszívását követően a szívószelepek zárnak. Végbemegy a kompresszió, az üzemanyag elégetésével a hőközlés és az expanzió. A munkaciklus során tehát nem lép

be anyag és nem is lép ki anyag a termodinamikai rendszer határán, így tehát a kompresszió és expanzió alatt a rendszer zárt.

Nyitott termodinamikai rendszer: van tömegkölcsonhatás a rendszer és a környezete közt. Más kölcsönhatás is lehetséges.

1.1. ábra. Példa nyitott termodinamikai rendszerekre: gázturbina

A gázturbinába a benne végbemenő állapotváltozások során a környezetből levegő lép be, illetve füstgáz távozik a környezet felé. Az 1 – 2 állapotváltozás kompresszió, a 2 – 3 hőközlés, a 3 – 4 expanzió. Ezen szakaszok állapotváltozásai nyitott rendszerekben végbemenő állapotváltozások.

A nyitott rendszer **stacionárius**, ha:

- a be- és kilépő tömegáram állandó,
- a be- és kilépő tömegáram egymással egyenlő,
- az állapotjelzők időben állandók,
- a kölcsönhatások intenzitása időben állandó.

Magára hagyott termodinamikai rendszer: nincs semmilyen kölcsönhatás a rendszer és a környezete közt.

Homogén a termodinamikai rendszer, ha az intenzív és fajlagos extenzív állapotjelzőinek értéke a rendszer minden pontjában azonos. A tulajdonságok függetlenek a helykoordinátáktól.

Izotróp a termodinamikai rendszer, ha anyagának fizikai tulajdonságai minden irányban azonosak. Izotrópok a folyadékok, a gázok, gőzök, az amorf szilárd testek, a köbös kristályok.

A **fázisok** a termodinamikai rendszer azon részei, amelyeket olyan makroszkopikus felületek választanak el egymástól, melyeken áthaladva egyes állapotjelzők értékei ugrásszerűen megváltoznak.

Fázisátalakulásról (halmazállapot-változásról) akkor beszélünk, ha egy anyag úgy változtatja meg halmazállapotát, hogy közben kémiai összetétele nem változik meg.

Heterogén a termodinamikai rendszer, ha azt különböző fázisok alkotják: két vagy több, önmagukban homogén és határfelülettel elválasztott rendszerből épülnek fel. A heterogén rendszerek lehetnek egykomponensűek (pl. jég-víz rendszer) vagy többkomponensűek.

Komponensek a termodinamikai rendszert alkotó különböző kémiai tulajdonságú anyagok. Például a levegő, mint termodinamikai rendszer fő komponensei: N_2 , O_2 , vízgőz, Ar, CO_2 .

Az elegy olyan **többkomponensű**, homogén rendszer, amelyben a komponensek (pl. kétféle gáz) egyenletesen elkeveredtek egymással.

1.1.1. A termodinamikai rendszer fala

A fal lehet:

- merev: meggátolja a mechanikai kölcsönhatást,
- leárnyékoló: meggátolja a külső erők befolysását,
- nem áteresztő vagy félig áteresztő: meggátolja az összes anyag vagy bizonyos anyagok áthatolását,
- diatermikus: lehetővé teszi a termikus (hőhatás formában megjelenő) kölcsönhatást,
- adiatermikus: megakadályozza a termikus kölcsönhatást,
- adiabatikus: adiatermikus és egyben nem áteresztő fal,
- elszigetelő fal: a rendszer és a környezete között semmilyen kölcsönhatást nem enged meg.

1.2. ÁLLAPOTJELZŐK

A fizika különböző ágai definiált, makroszkopikusan mérhető mennyiségek. A rendszer állapotának egyértelmű (egyértékű) függvényei, csak a rendszer pillanatnyi állapotától függenek, és függetlenek a rendszer előző állapotától és az állapotváltozástól, melyen keresztül a rendszer az adott állapotba jutott. Minden állapotjelző makroszkopikus tulajdonság, de nem minden makroszkopikus tulajdonság állapotjelző.

Az állapotjelzők lehetnek: – termodinamikai,
– kalorikus állapotjelzők.

Az állapotjelzők lehetnek: – skalár-,
– vektor-,
– tenzormennyiségek.

Az állapotjelzők lehetnek: – extenzív,
– intenzív mennyiségek.

Extenzív állapotjelzők: a termodinamikai rendszer kiterjedésével arányos állapotjelzők. Összegzendő mennyiségek, a termodinamikai rendszer egyes részeiben mért mennyiségek összegei jellemzőek a teljes rendszerre. Ilyen pl.: a tömeg, a térfogat, a belső energia, az entrópia, az entalpia.

Intenzív állapotjelzők: kiegyenlítő állapotjelzők. Értékük a rendszer tömegétől független. A termodinamikai rendszer egyes részeiben a teljes rendszerre jellemző mennyiség mérhető (egyensúly esetén). Ilyen pl.: a nyomás, a hőmérséklet, stb.

Fajlagosított extenzív állapotjelzők: két extenzív állapotjelző hányadosa. Leggyakrabban egységnyi tömegre vonatkoztatott állapotjelzők, ilyen pl.: a fajtérfogat (a rendszer egységnyi tömegű részének térfogata), a sűrűség (a fajtérfogat reciproka), a fajlagos belső energia stb. Az egyensúlyi rendszer egy-egy fázisán belül a fajlagos extenzív állapotjelző számértéke mindenütt ugyanakkora, de a különböző fázisokban különböző.

1. táblázat. A termodinamikai rendszer állapotjelzői

Megnevezés	Jelölés	SI mértékegység	Képlet
Fajtérfogat	v	$\frac{m^3}{kg}$	
Termodinamikai hőmérséklet	T	K	
Abszolút nyomás	p	Pa	
Fajlagos belső energia	u	$\frac{J}{kg}$	$u = c_v \cdot T$
Fajlagos entalpia	h	$\frac{J}{kg}$	$h = u + p \cdot v = c_p \cdot T$
Fajlagos entrópia	s	$\frac{J}{kgK}$	$ds = \frac{\partial q}{T}$
Szabad energia	f	$\frac{J}{kgK}$	$f = u - T \cdot s$
Szabad entalpia	g	$\frac{J}{kgK}$	$g = h - T \cdot s$

Nem állapotjelző a **fajlagos hőmennyiség** ($q, \frac{J}{kg}$) és a **fajlagos munka** ($w, \frac{J}{kg}$).

Nem állapotjelző az **exergia** és az **anergia**, mivel értékük a rendszer környezetének hőmérsékletétől is függ. Az energia tetszőleges formává, így munkává is átalakítható része az **exergia**. A nem átalakítható rész az **anergia**. A hő annál értékesebb, minél magasabb hőmérsékleten áll rendelkezésre, a környezeti hőmérséklethez képest.

Belső energia

Adott T hőmérsékletű gáz fajlagos belső energiája azzal a hőmennyiséggel egyenlő, amely a gáz 1 kg-ját 0 K-ről az adott T hőmérsékletre melegítené föl állandó térfogaton:

$$u = c_v (T - 0) \quad (1-1)$$

A fajlagos belső energia egyenesen arányos az ideális gáz hőmérsékletével, az arányossági tényező az izochor fajhő:

$$u = c_v T \quad (1-2)$$

A belsőenergia-változás differenciálegyenlete:

$$du = c_v dT \quad (1-3)$$

Entalpia

Az entalpia jele **H**, a fajlagos entalpiáé **h**, régebbi jelölése I, illetve i. **Izobár** állapotváltozás esetén a rendszerrel közölt **hő** egyik része a rendszer **belső energiájának növelésére**, másik része **térfogatváltozási munkára** fordítódik (részletesen 1.3.1 fejezet):

$$q_{12} = \Delta u_{12} + p \Delta v_{12} = (u_2 - u_1) + p(v_2 - v_1) \quad (1-4)$$

Az entalpia fogalmának bevezetésével ezen két mennyiség együtt az **entalpiaváltozással** egyenlő. A zárójelet felbontva:

$$q_{12} = u_2 - u_1 + p v_2 - p v_1 \quad (1-5)$$

$$q_{12} = (u_2 + p v_2) - (u_1 + p v_1) \quad (1-6)$$

$$q_{12} = (u_2 + p v_2) - (u_1 + p v_1) \quad (1-7)$$

Az entalpiával felírva:

$$q_{12} = h_2 - h_1 \quad (1-8)$$

Így tehát **izobar** állapotváltozás esetén a **közölt hő** teljes egészében az **entalpia növelésére** fordítódik.

Az entalpia a belső energia, valamint a nyomás és a térfogat szorzatának összege:

$$h = u + p v \quad (1-9)$$

$$H = U + pV \quad (1-10)$$

Tehát az **entalpia** egyenlő a nyitott rendszer **belső energiájának** és a **belépési** (vagy **kilépési**) **munkájának** összegével (aszerint, hogy az entalpiát a belépési vagy kilépési állapotpontra írjuk föl).

Másik definíció szerint, ideális gázokra:

Adott T hőmérsékletű gáz fajlagos entalpiája azzal a hőmennyiséggel egyenlő, amely a gáz 1 kg-ját 0 K-ről az adott T hőmérsékletre melegítené föl állandó nyomáson:

$$h = c_p (T - 0) \quad (1-11)$$

A fajlagos entalpia egyenesen arányos az ideális gáz hőmérsékletével, az arányossági tényező az izobár fajhő:

$$h = c_p T \quad (1-12)$$

Az entalpia-változás differenciálegyenlete:

$$dh = c_p dT \quad (1-13)$$

Entrópia

A termodinamikai rendszerekben lezajló állapotváltozások irányának, illetve a folyamatok során fellépő energiaveszteségek számszerű jellemzésére használt mennyiség. Az entrópia megváltozása egyenlő a közölt hőmennyiség és a hőközlésre jellemző hőmérséklet hányadosával. Az entrópia elemi kicsi megváltozása:

$$dS = \frac{\partial Q}{T} \quad (1-14)$$

Fajlagosan, a rendszer 1 kg-jára vonatkoztatva:

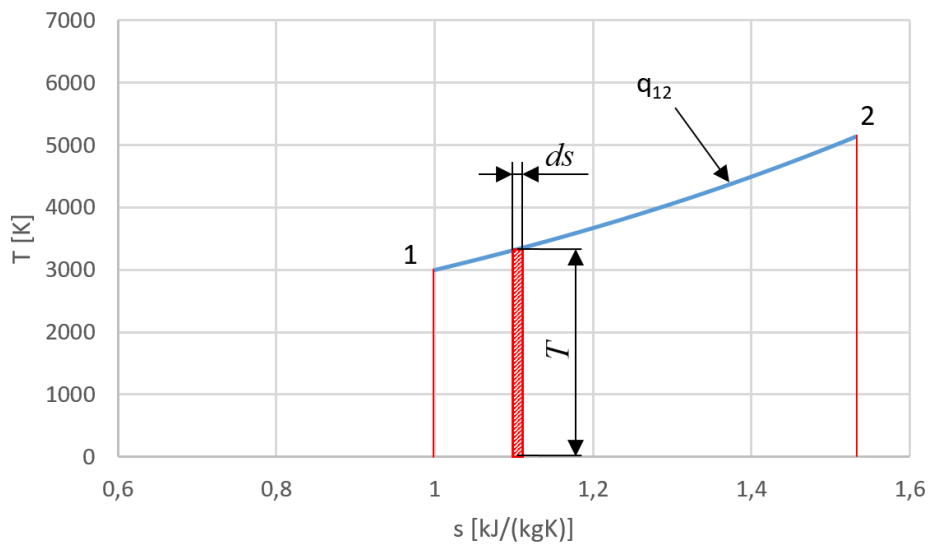
$$ds = \frac{\partial q}{T} \quad (1-15)$$

Az entrópia megváltozásának 3 oka:

- hőközlés növeli az entrópiát,
- hőelvonás csökkenti az entrópiát,
- minden, irreverzibilitást okozó veszteség növeli az entrópiát.

Az entrópia differenciálegyenletéből következik, hogy ha **T – s diagramban** ábrázoljuk az állapotváltozást, a görbe alatti terület az állapotváltozáshoz tartozó **hőmennyiséggel** lesz arányos:

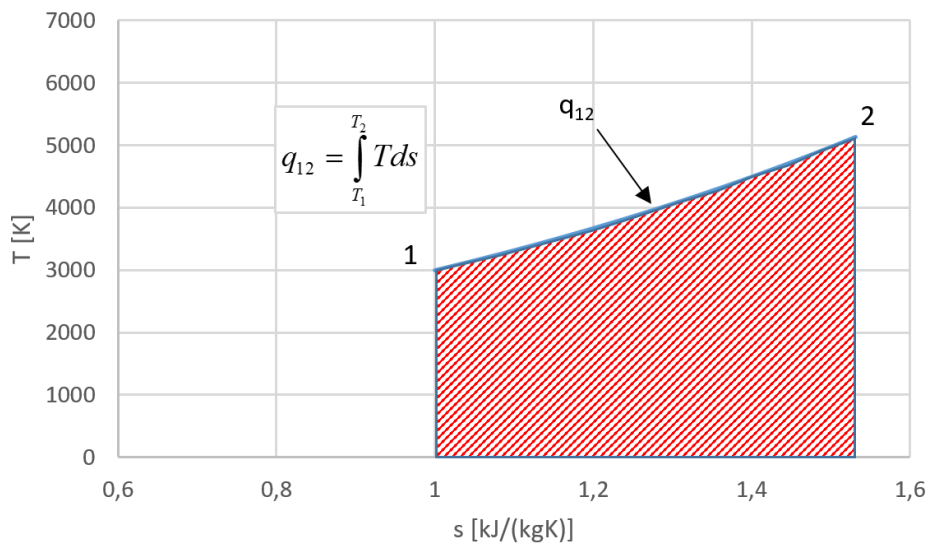
$$\partial q = T ds \quad (1-16)$$

1.2. ábra. A fajlagos hőmennyiség $T - s$ diagramban, elemi kicsi entrópiaváltozásra

Integrálva a teljes állapotváltozásra:

$$q_{12} = \int_{T_1}^{T_2} T ds \quad (1-17)$$

1.3. ábra. A fajlagos hőmennyiség $T - s$ diagramban

1.3. MUNKA

Mechanikai definíciója szerint a munka átadott energia, amely az erő és az erő irányába történt elmozdulás szorzataként számítható. A munka nem állapotjelző, mivel állapotváltozáshoz köthető mennyiség.

A termodinamika két energiaátviteli módot ismer:

- a **hő** a termikus kölcsönhatás során a rendszer határán átjutó energia,
- a **munka** a rendszerhatáron az összes többi kölcsönhatás során átjutó energia.

A termodinamika tehát a mechanikához képest a munka fogalmát általánosítja.

Előjelek értelmezése

A termodinamikában kétféle előjelértelmezés terjedt el.

Az egyik szerint a termodinamikai rendszerbe érkező energiamennyiségek pozitív, az onnan távozók negatív előjelűek. A közölt hő pozitív, a rendszeren végzett munka pozitív.

A másik szerint az előjeleket a munkát adó technikai körfolyamatok működése szerint értelmezik. Ezen gépek működésének célja a hő munkává alakítása: a termodinamikai rendszerrel hőt közölve abból munkát nyernek ki. Az ezzel megegyező irányú energiaáramok pozitív előjelűek: a közölt hő pozitív, a rendszer által végzett munka pozitív. A két értelmezés tehát csak a munka előjeleiben tér el. Ezen jegyzetben az utóbbi előjelkiosztást használjuk:

1.4. ábra. A munka és a hő előjeleinek egyik (ezen jegyzetben is használt) értelmezése, a munkát adó technikai körfolyamatok működése szerint

A zárt és nyitott termodinamikai rendszerek munkája eltérő:

A **zárt rendszer** munkája a **fizikai munka**.

A **nyitott rendszer** munkája a **technikai munka**.

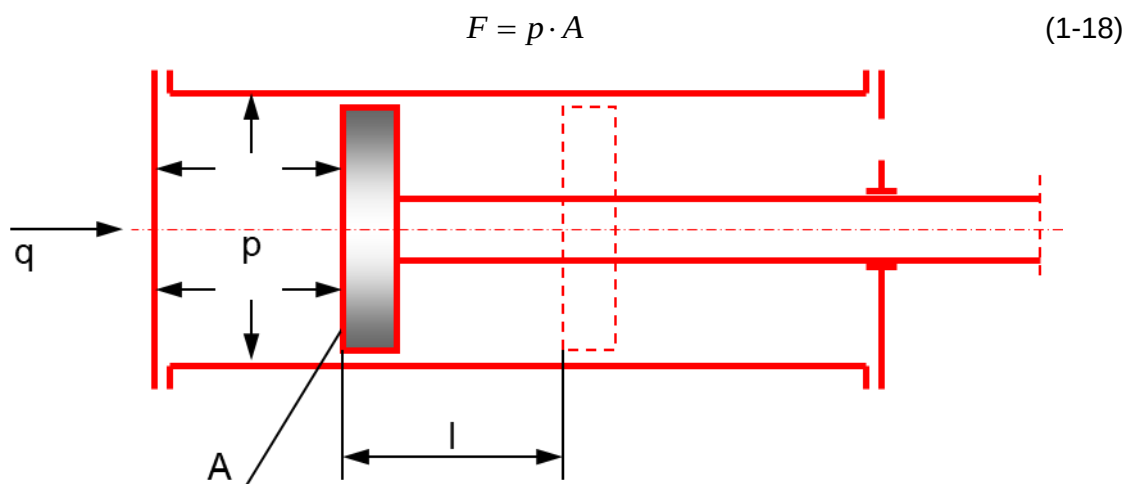
1.3.1. Fizikai munka

A fizikai munka magában foglal mindenfajta, a rendszeren, illetve a rendszer által végzett munkát. **Ez lehet kémiai, elektromos, mágneses, stb. munka, valamint lehet térfogatváltozási munka.**

Egy hengerben lévő gáz a közölt q fajlagos hőmennyiség hatására terjeszkedik, a hengerben súrlódásmentesen mozgó dugattyút eltolja. A dugattyú külső oldalát a légköri nyomás, a belső oldalát a gáz nyomása terheli. A két felület egyforma, ebből és a súrlódásmentes mozgásból következik, hogy a hengertérben lévő gáz nyomása minden időpillanatban a légköri nyomással

megegyező, *amennyiben az állapotváltozás végtelen lassan megy végbe*. Az állapotváltozás ebben az esetben tehát izobár – állandó nyomású. Valójában a nyomás a térfogat függvényében változik, ennek megfelelően elemi kicsi elmozdulást vizsgálunk, mely rövid szakaszon a nyomás állandónak tekinthető. A dugattyút terhelő erő a nyomás és a felület szorzata:

1.5. ábra. A térfogatváltozási munka értelmezése

A dugattyú elemi kicsi elmozdulása dl , ezen a szakaszon a végzett munka az erő (F) és az erő irányában tett elmozdulás szorzata:

$$\partial W = F \cdot dl = p \cdot A \cdot dl \quad (1-19)$$

A dugattyú felületének és a dugattyú elmozdulásának szorzata a gáz térfogatváltozásával egyenlő:

$$A \cdot dl = dV \quad (1-20)$$

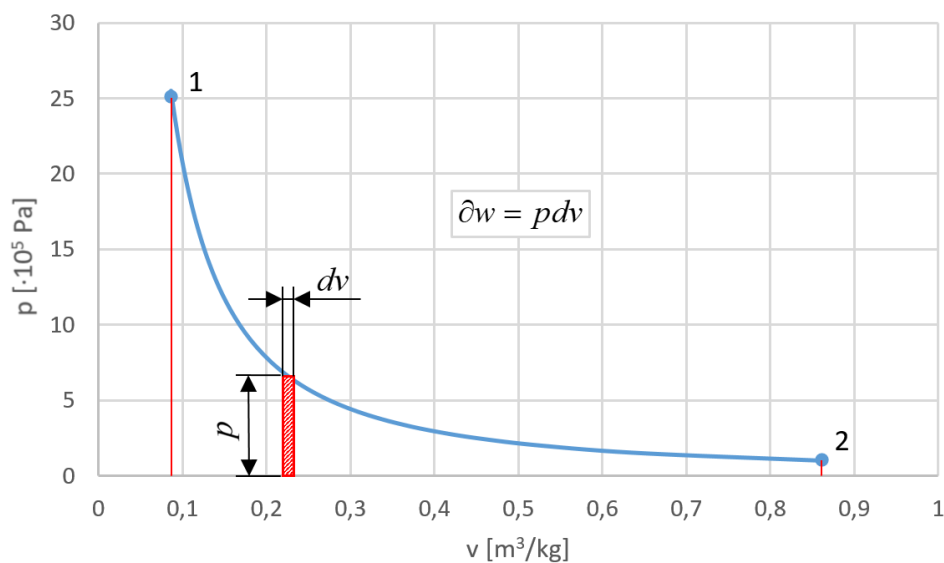
Így a munka a gáz abszolút nyomásának és térfogatváltozásának szorzata:

$$\partial W = p dV \quad (1-21)$$

Fajlagosan a rendszer egységnyi tömegére vonatkoztatva:

$$\partial w = p dv \quad (1-22)$$

Az állapotváltozások munkájának szemléltetésére a $p - v$ diagram alkalmas. A fizikai vagy térfogatváltozási munka az állapotváltozás görbéje alatti területtel arányos. A fenti differenciálegyenletet a piros téglalap területe szemlélteti:

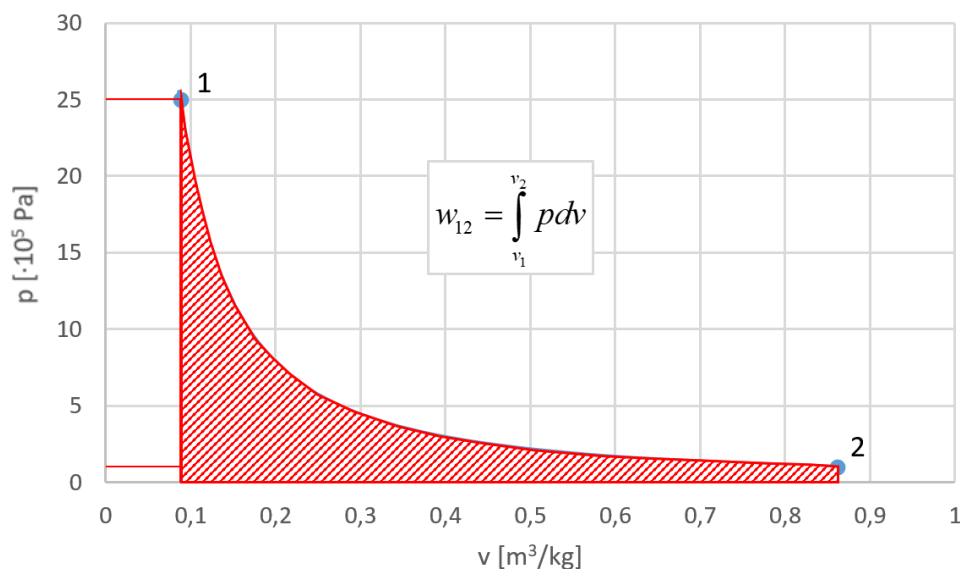

1.6. ábra. A fizikai (térfogatváltozási) munka p - v diagramban, elemi kicsi fajtérfogat-változásra

A piros téglalap területe az elemi kicsi fajtérfogat-változáshoz tartozó fizikai munkával arányos. A függvényt a kezdeti 1 állapottól a 2 végállapotig integrálva megkapjuk a fizikai munka nagyságát:

$$w_{12} = \int_{v_1}^{v_2} p dv \quad (1-23)$$

A fizikai munka a $p - v$ diagramban az állapotváltozás görbéje alatti területtel arányos:

1.7. ábra. A fizikai (térfogatváltozási) munka p - v diagramban

A fajlagos munka mértékegysége:

$$[w] = \frac{[W]}{[m]} = \frac{J}{kg} = \frac{[F][l]}{[m]} = \frac{Nm}{kg} = \frac{N}{m^2} \frac{m^3}{kg} = Pa \frac{m^3}{kg} \quad (1-24)$$

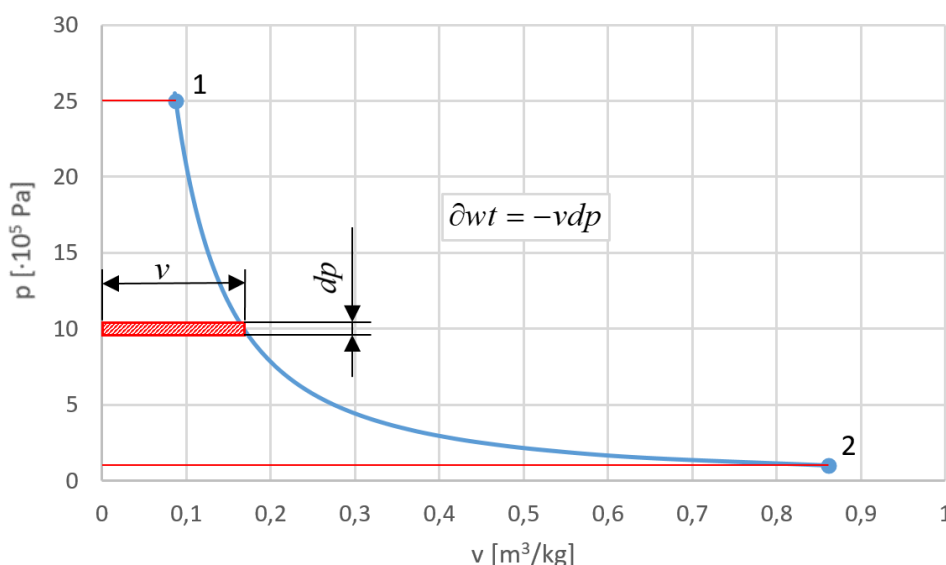
Fentiekből következik, hogy a munka számításakor a nyomást Pa-ban kell behelyettesíteni.

1.3.2. Technikai (nyomásváltózási) munka

A **nyitott rendszer** tömegkölcshatásban van a környezetével: anyag lép be, illetve anyag lép ki a rendszer határain. Ez belépési, illetve kilépési munkával jár. A fentebb tárgyalt fizikai munka, valamint a belépési és a kilépési munka előjelhelyes összege a technikai munka, másik nevén nyomásváltózási munka.

$$\delta w_t = -v dp \quad (1-25)$$

A p-v diagramban az állapotváltózás technikai munkája az állapotváltózás görbéje melletti területtel arányos. Elemi kicsi nyomásváltózás esetén:

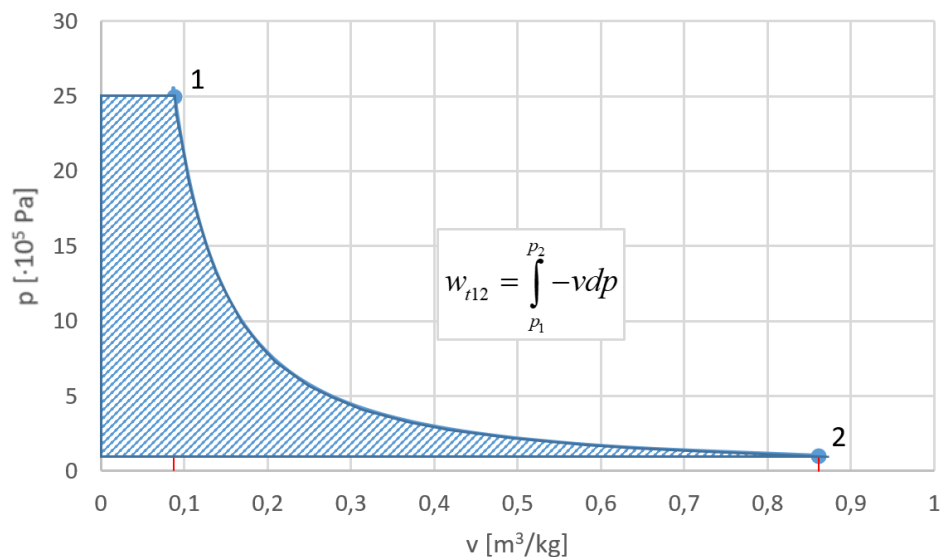

1.8. ábra. A technikai (nyomásváltózási) munka p-v diagramban, elemi kicsi nyomásváltózásra

A piros téglalap területe az elemi kicsi nyomásváltózáshoz tartozó technikai munkával arányos. A függvényt a kezdeti 1 állapottól a 2 végállapotig integrálva megkapjuk a fizikai munka nagyságát:

$$w_{t12} = \int_{p_1}^{p_2} -v dp \quad (1-26)$$

A technikai munka a p – v diagramban az állapotváltózás görbéje melletti területtel arányos:

1.9. ábra. A technikai (nyomásváltozási) munka p - v diagramban

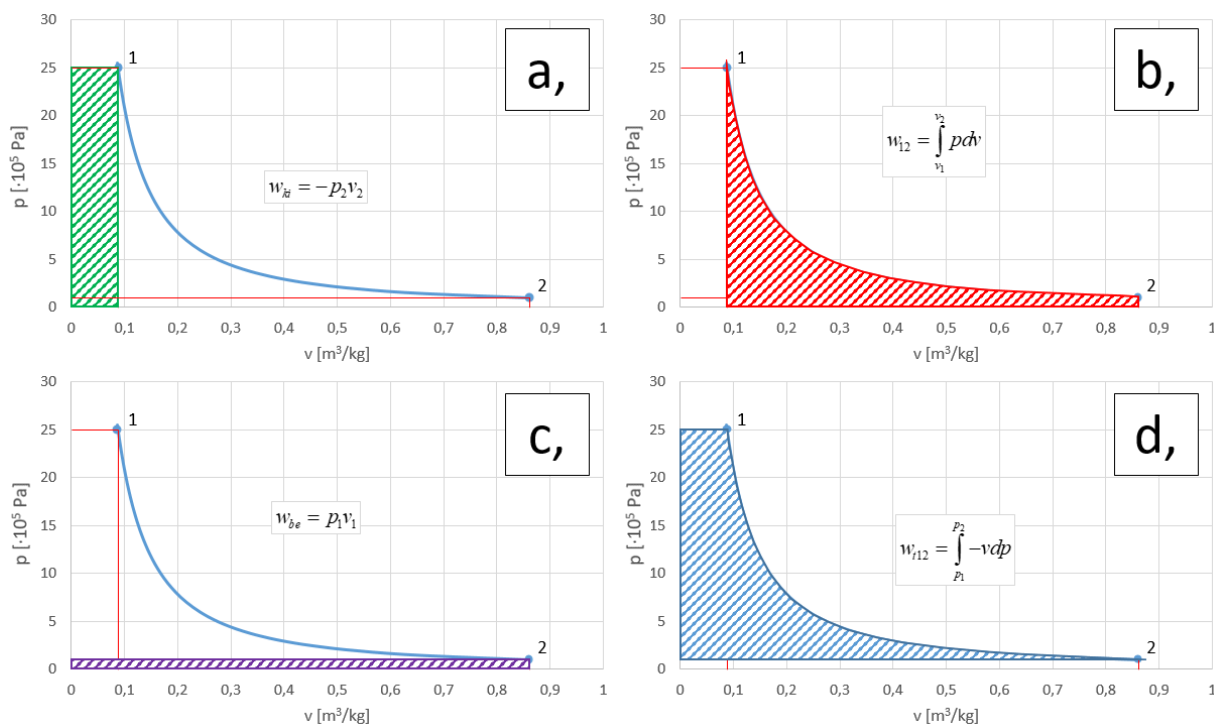
A negatív előjel a korábban tárgyalt előjel értelmezés miatt szükséges: az ábrán látható 1 – 2 állapotváltozás nyomáseséssel jár, tehát a munkát a rendszerből nyerjük ki. Ez jelen értelmezés szerint pozitív (1.4 ábra), a vdp szorzat viszont negatív (dp negatív), így az elemi nyomásváltozáshoz tartozó technikai munka $-vdp$.

A **technikai munka** 3 munka, a **belépési (betolási) munka**, a **fizikai munka** és a **kilépési (kitolási) munka** előjelhelyes összege. Az előzőleg bemutatott 1 – 2 expanzióra felírva:

$$w_{be} = p_1 v_1 \quad (1-27)$$

$$w_{12} = \int_{v_1}^{v_2} p dv \quad (1-28)$$

$$w_{ki} = -p_2 v_2 \quad (1-29)$$

1.10. ábra. A belépési (a), a fizikai (b), a kilépési (c) és a technikai (d) munka p - v diagramban

$$w_{t12} = w_{be} + w_{12} + w_{ki} = p_1 v_1 + \int_{v_1}^{v_2} p dv - p_2 v_2 = \int_{p_1}^{p_2} -v dp \quad (1-30)$$

Az entalpia fogalmának bevezetésével a technikai munka kiszámítása is jelentősen egyszerűsödik (lásd részletesen: a termodinamika I. főtétele).

1.4. Hő

A hő a rendszer határfelületén fellépő, tömegkölsönhatás nélküli energiatranszport-mennyiség, amit a hőmérséklet-eloszlás inhomogenitása indukál. Más megfogalmazásban: a hő a termikus kölsönhatás során a rendszer határán átjutó energia. A hő nem állapotjelző, mivel állapotváltozáshoz köthető mennyiség. A hő átlépve a rendszer határát a rendszert alkotó elemi részek (atomok, molekulák, szubatomi részecskék) potenciális és/vagy kinetikus energiáját növeli, vagy éppen az említett energiák csökkenése a forrása annak a hőnek, mely a rendszerből kilép. Annak a hőnek az előjelét tekintjük pozitívnak, amely az adott termodinamikai rendszerbe belép és negatívnak a rendszerből távozót. A hő vagy hőmennyiség jele Q . Mértékegysége az energiáéval megegyező, SI mértékegységrendszerben: **Joule [J]**.

A munka és a hő közös tulajdonságai:

1. Mind a munka, mind pedig a hő a rendszer határfelületén fellépő, a rendszer és környezete közötti **kölcsönhatáshoz tartozó jellemző**.
2. Mindkettő a termodinamikai rendszer **két állapota közötti átmenetet (tranzienst) jellemzi** és nem a rendszert.
3. Mindkettő az átmeneti folyamathoz tartozó jellemző, azaz **folyamatjellemzők** és nem állapotjelzői a rendszernek.
4. Mindkettő függvénye az állapotváltozás módjának, azaz **útfüggők**, ebből következően **nem állapotjelzői a rendszernek**.

1.5. FAJLAGOS HŐMENNYISÉG

A termodinamikai rendszer extenzív állapotjelzőjére, leggyakrabban **tömegére** vonatkoztatott hőmennyiség. Jele: **q** (a szokásos nagybetű-kisbetű használatnak megfelelően).

1.6. TERMODINAMIKAI ANYAGJELLEMZŐK

1.6.1. Fajhő

A termodinamikai rendszer **hőmérsékletének egységnyi emeléséhez** szükséges hő a rendszer valamely extenzív állapotjelzőjére – leggyakrabban **tömegére** – vonatkoztatva. Más megfogalmazásban: az a hőmennyiség, ami egységnyi tömegű közeg hőmérsékletének 1K-nel történő emeléséhez szükséges.

SI mértékegységei:

$$[c] = \frac{J}{kg \cdot K}$$

Egységnyi térfogatra vonatkoztatva:

$$[c] = \frac{J}{m^3 \cdot K}$$

A fajhő értéke függ attól, hogy ez az egységnyi hőmérséklet-emelkedés milyen állapotváltozás során megy végbe. A folyamat jellegétől függően megkülönböztetünk:

- izobar: **c_p**
- izochor: **c_v**
- politropikus: **c_n**

fajhőt.

Az **állandó térfogaton** történő melegítés **kevesebb hő igényel**, mint az **állandó nyomású** folyamat, mivel a közeg ekkor nem végez térfogatváltozási munkát, ezért a közölt hő teljes egészében a belső energia növelésére fordítódik:

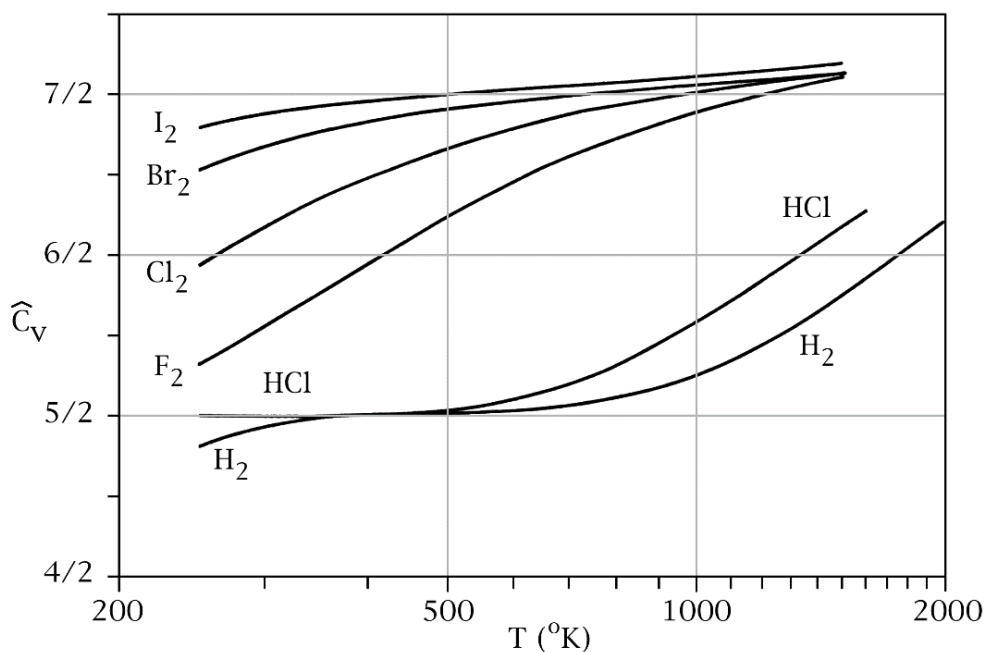
$$c_v < c_p$$

A fajhő függ a hőmérséklettől. Az adott $t_1 - t_2$ hőközön számított közepes fajhő:

$$\bar{c}_{t_1}^{t_2} = \frac{\bar{c}_0^{t_2} \cdot t_2 - \bar{c}_0^{t_1} \cdot t_1}{t_2 - t_1}$$

$\bar{c}_0^{t_2}$ – a közeg közepes fajhője a $0^\circ\text{C} - t_2$ tartományon, táblázatból vett érték

$\bar{c}_0^{t_1}$ – a közeg közepes fajhője a $0^\circ\text{C} - t_1$ tartományon, táblázatból vett érték

1.11. ábra. Kéttomos valós gázok izochor fajhője a hőmérséklet függvényében

Az ideális gázok modellje nem veszi figyelembe a fajhők hőmérsékletfüggését. Ideális gázok esetében a fajhők a hőmérséklettől független állandó értékek.

1.6.2. Adiabatus kitevő

Az adiabatus kitevő (κ , kappa) az izobár és az izochor fajhő hányadosa:

$$\kappa = \frac{c_p}{c_v} \quad (1-31)$$

A fajhőhöz hasonlóan ideális gázok esetében az adiabatikus kitevő értéke állandó. Ez az állandó érték kifejezhető a gázmolekulák szabadsági fokával:

$$\kappa = \frac{f + 2}{f} \quad (1-32)$$

Atomos gázok esetén az atomok 3 független térbeli irányban mozoghat, tehát szabadsági foka 3. Kétagatomos molekulákból álló gázok esetén ezen mozgásokon túlmenően a két atomot összekötő szakaszra merőleges két tengely körül. Ez további 2, összesen 5 szabadsági fok. Három- vagy többatomos molekuláknál ha a három atom nem esik egy egyenesbe, akkor a molekula 3, egymástól független tengely körüli foroghat, a szabadsági fokok száma tehát 6.

2. táblázat. A szabadsági fok és az adiabatikus kitevő a molekulák atomszáma szerint

Atomok száma a gáz részecskéiben	Szabadsági fok f	Adiabatikus kitevő κ
1	3	$\frac{5}{3} = 1,67$
2	5	$\frac{7}{5} = 1,4$
3 vagy több	6	$\frac{8}{6} = 1,33$

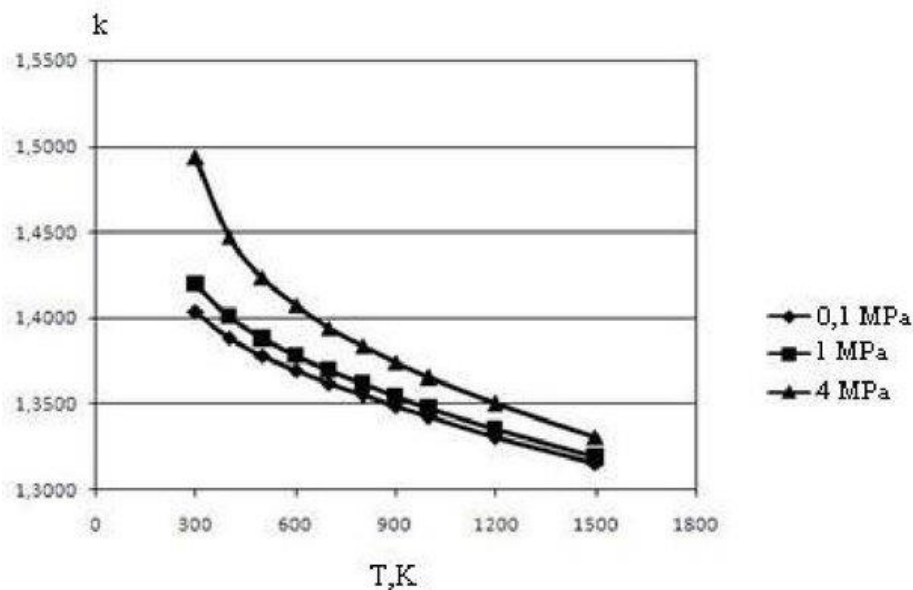
Valóságos gázok esetében az adiabatikus kitevő értéke a hőmérséklet függvényében változik:

3. táblázat. Adiabatikus kitevő különböző gázokra

Hőm.	Gáz	κ	Hőm.	Gáz	κ	Hőm.	Gáz	κ
-181 °C	H ₂	1,597	200 °C	Száras levegő	1,398	20 °C	NO	1,40
-76 °C		1,453	400 °C		1,393	20 °C	N ₂ O	1,31
20 °C		1,41	1000 °C		1,365	-181 °C	N ₂	1,47
100 °C		1,404	2000 °C		1,088	15 °C		1,404
400 °C		1,387	0 °C	CO ₂	1,310	20 °C	Cl ₂	1,34
1000 °C		1,358	20 °C		1,30	-115 °C	CH ₄	1,41
2000 °C		1,318	100 °C		1,281	-74 °C		1,35
20 °C	He	1,66	400 °C		1,235	20 °C		1,32
20 °C	H ₂ O	1,33	1000 °C		1,195	15 °C	NH ₃	1,310
100 °C		1,324	20 °C	CO	1,40	19 °C	Ne	1,64
200 °C		1,310	-181 °C	O ₂	1,45	19 °C	Xe	1,66
-180 °C	Ar	1,76	-76 °C		1,415	19 °C	Kr	1,68
20 °C		1,67	20 °C		1,40	15 °C	SO ₂	1,29
0 °C	Száras levegő	1,403	100 °C		1,399	360 °C	Hg	1,67
20 °C		1,40	200 °C		1,397	15 °C	C ₂ H ₆	1,22
100 °C		1,401	400 °C		1,394	16 °C	C ₃ H ₈	1,13

Az alábbi diagramon a levegő, mint valóságos gáz adiabatikus kitevője látható a hőmérséklet és a nyomás függvényében:

1.12. ábra. A levegő, mint valóságos gáz adiabatikus kitevője

1.6.3. Köbös hőtágulási együttható

A **köbös hőtágulási együttható** az anyagok termodinamikai tulajdonsága. Ha egy testnek vagy folyadéknak a tér mind a három irányában közel azonos a mérete, akkor a hőbevezetéskor kialakuló méretváltozást mind a három irányban figyelembe kell venni. Ez a hőközlés eredményezi a térfogatváltozást.

Mérések alátámasztják, hogy hőközlés hatására a bekövetkező térfogatváltozás egyenesen arányos a kezdeti térfogat és a hőmérsékletváltozás szorzatával, az arányossági tényező a β -val jelölt **térfogati (köbös) hőtágulási együttható**.

$$\Delta V = \beta \cdot V_0 \cdot \Delta T \quad (1-33)$$

A dilatáció mérőszáma a **lineáris hőtágulási együttható (α)**, amely az 1 °C hőmérsékletváltozás hatására bekövetkező fajlagos alakváltozást jelenti. A lineáris hőtágulási együttható az egységnyi hosszra (l_0) vonatkoztatott hosszváltozást (Δl) jelenti 1 °C hőmérsékletváltozás hatására, meghatározott hőmérsékleti intervallumra vonatkozóan. A folyadékoknak nincs állandó alakjuk, így esetükben csak térfogati hőtágulásról beszélhetünk.

Bizonyítható, hogy izotróp anyagokra a lineáris hőtágulási együttható háromszorosa közelítőleg megegyezik a térfogati hőtágulási együtthatóval:

$$\beta \cong 3\alpha \quad (1-34)$$

Ez a 3-as szorzó abból következik, hogy a térfogatváltozás a tér három irányába mért hosszmeret egyidejű változásából jön létre. Izotróp anyagnál a térfogatváltozás egyharmad része jut egy-egy irányra (ez igen közel áll a kis differenciák közelítő értékéhez). Ahogy a hőmérsékletváltozás és a lineáris hőtágulás nő, a fenti képlet hibája is egyre nagyobb lesz. Anizotróp anyagok esetében a térfogati hőtágulás az egyes irányokban nem azonos.

A hőtágulási együttható mértékegysége: $\frac{1}{^{\circ}\text{C}}$ vagy $\frac{1}{\text{K}}$

4. táblázat. Néhány fém lineáris hőtágulási tényezője

Fém	Lineáris hőtágulási tényező [10 ⁻⁶ / °C]	Fém	Lineáris hőtágulási tényező [10 ⁻⁶ / °C]
Alumínium	23,7	Magnézium	26,1
Antimon	8-11	Mangán	23
Arany	14,2	Nikkel	13,3
Berillium	12,4	Niobium	7,88
Bizmut	13,3	Ólom	29,3
Cink	30	Ón	27
Cirkónium	6	Palládium	11,8
Ezüst	18,9	Platina	9,1
Higany	61	Réz	16,6
Indium	24,8	Szilícium	7,6
Iridium	6,58	Titán	8,35
Kadmium	29,8	Vanádium	8,3
Kobalt	13	Vas	12,5
Króm	6,2	Volfrám	4,4

1.6.4. Hővezetési tényező

Ha egy termodinamikai rendszeren bármely két pontjának hőmérséklete nem azonos, akkor olyan folyamat indul el, hogy a hőmérséklet kiegyenlítődjék. Ezt a transzportfolyamatot nevezzük a hővezetésnek. A hőáramlás a termodinamika második főtétele szerint önként mindig a nagyobb hőmérsékletű hely felől a kisebb hőmérsékletű hely felé történik.

Az anyagok különböző mértékben vezetik a hőt. A vezetés mértékének jellemzésére használjuk a **hővezetési tényezőt (λ)**, amely egy anyagi konstans.

A hőáram a hőmérsékletkülönbséggel, az irányára merőleges keresztmetszettel, valamint egy ún. vezetési tényezővel arányos. Ez utóbbit hővezetési tényezőnek nevezzük, amely azt fejezi ki, hogy mekkora nagyságú hőáram halad keresztül időegység alatt egységnyi vastagságú, az

áramlásra merőlegesen egységnyi felülettel bíró falon, egységnyi hőmérsékletkülönbség hatására.

Jelölése: λ

Mértékegysége $\frac{\text{J}}{\text{s} \cdot \text{m} \cdot \text{K}}$ vagy $\frac{\text{W}}{\text{m} \cdot \text{K}}$

Néhány kivételtől eltekintve a nagyobb sűrűségű anyagok hővezetési tényezője nagyobb, a kisebb sűrűségű anyagoké alacsonyabb. Az építőiparban felhasznált anyagok hővezetési tényezői nagyon változatosak (a szigetelések 0,03 W/mK értékétől az alumínium $\alpha = 200$ W/mK értékéig).

A hővezetési tényező függ az anyag hőmérsékletétől, nedvességtartalmától, az építési technológiától, az időjárástól, a használati körülményektől. A lazább szerkezetű anyagok hajlamosak a nagy teher miatti tömörödsre, amely szintén a hővezetési tényező növekedését okozhatja.

5. táblázat. Néhány anyag hővezetési tényezője

Anyag	Hővezetési tényező [W/(mK)]	Anyag	Hővezetési tényező [W/(mK)]
Réz	401	Vakolat	1
Alumínium	237	Tégla	0,09 - 0,45
Cink	110	Fa	0,13 – 0,18
Ötvöztlen acél	50	Vályog	0,22
Ötvözött acél	15	Polisztirol	0,035 – 0,050
Beton	2,1	Poliuretán	0,024 – 0,035

1.6.5. Dinamikai viszkozitás

A fluidumnak az a tulajdonsága, hogy ellenállást tanúsít a részecskék egymás közötti relatív elmozdulása során keletkezett erőhatásokkal szemben, a viszkozitással jellemezhető.

Közegek nyúlósságát, áramoltathatóságát kétféle viszkozitással jellemezhetjük:

- **dinamikai viszkozitás:** η [Pa·s]
- **kinematikai viszkozitás:** ν [m²/s] $\eta/\rho = \nu$

Az áramlást határoló falra a közeg belső súrlódása következtében a fallal párhuzamos érintő irányú erő hat. Ezt az erőt, vagyis az egymás felett elmozduló rétegek egyenletes mozgásához szükséges tangenciális erőt (F) a **Newtoni viszkozitás törvény** írja le:

$$F = \eta \cdot A \cdot \frac{dv}{dx} \quad (1-35)$$

Ennek egységnyi felületre vonatkoztatott részét csúsztatófeszültségnek (τ) nevezzük:

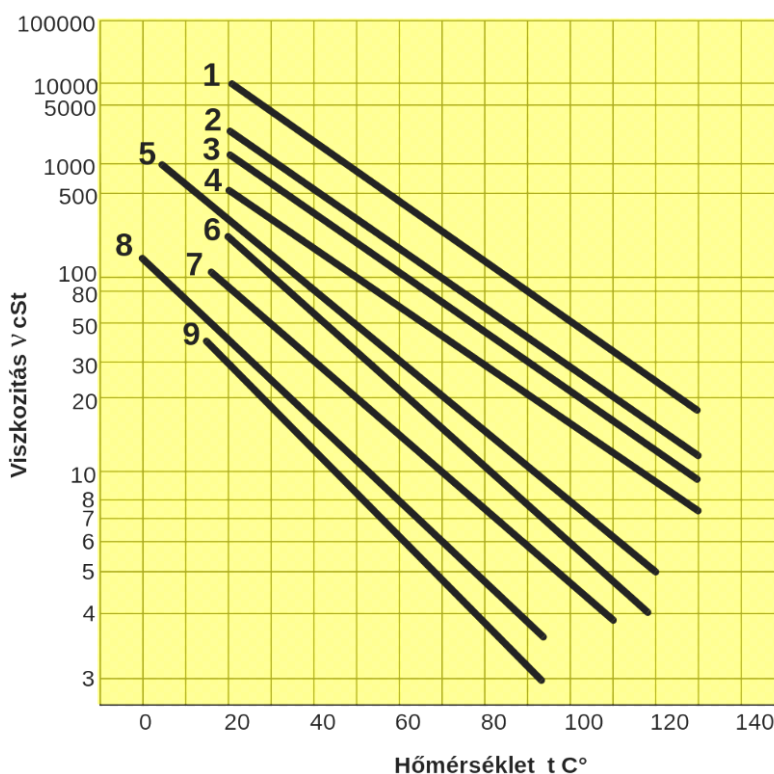
$$\tau = \eta \cdot \frac{dv}{dx} \quad (1-36)$$

A dinamikai viszkozitás nyomás- és hőmérsékletfüggő anyagi állandó, értéke táblázatokból kikereshető.

A már említett kinematikai viszkozitás a folyadékokban (gázokban) keletkező örvényszerű zavarok csillapodásának gyorsaságát jellemzi. Ebben a folyamatban a viszkozitás emészt fel a folyadékokban tárolt mozgási energiát. A csillapodás sebessége függ a zavaró hatás jellemző lineáris méretétől: kétszer akkora méret esetén a lecsengés négyszer annyi ideig tart.

A folyadékok viszkozitása a hőmérséklet növekedésével exponenciálisan csökken. A kinematikai viszkozitást cSt-ban (centistokes) is meg szokták adni.

1 stokes = 100 centistokes = $1 \text{ cm}^2 \cdot \text{s}^{-1} = 0,0001 \text{ m}^2 \cdot \text{s}^{-1}$

1.13. ábra. Néhány anyag viszkozitásának változása a hőmérséklet függvényében

1.7. MÉRTÉKEGYSÉGEK

1.7.1. Hőmérséklet

Celsius-skála

Anders Celsius svéd csillagász javasolta 1742-ban, de a jég olvadáspontját fordítva, 100 °C-ban állapította meg. A napjainkban érvényes skálát Jean-Pierre Christin 1743-ban vezette be.

Európában a legelterjedtebb hőmérsékleti skála. A skálán légköri nyomás mellett az olvadó jég hőmérséklete jelenti a 0 °C értéket, a forrásban lévő víz hőmérséklete pedig a 100 °C-ot jelöli. A két érték közötti intervallum 1/100 részét nevezzük egységnek.

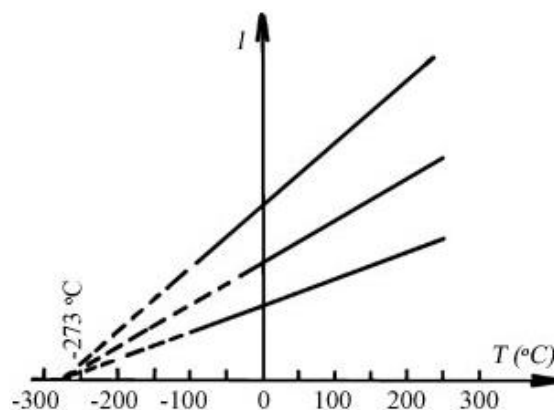
Mértékegysége: °C (Celsius-fok)

Kelvin-skála

A kelvint Lord Kelvin brit fizikusról nevezték el 1848-ban. A kelvin a hét SI-alapegység egyike, a hőmérséklet mértékegysége. Ezt az alapegységet a víz hármaspontjához tartozó termodinamikai hőmérséklet 273,15-ad része valamint az abszolút nulla fok határozza meg.

Abszolút nulla fok a termodinamikai skála legalacsonyabb értéke, itt a molekulák nem végeznek hőmozgást, az anyagok entrópiája zérus, ezáltal a testből további hőmennyiség nem nyerhető ki. Ezt a hőmérsékleti értéket a gyakorlatban csak megközelíteni lehet, elérni nem. A Kelvin skála lépésköze megegyezik a Celsius skáláéval, tehát a hőmérsékletváltozás egyenlő a két skála esetében.

Állandó nyomás mellett a gázok hőtágulása lineáris, ha ezeket grafikusan ábrázoljuk a hőmérséklet függvényében, akkor a hőtágulási görbék a -273 °C-os értéken fogják metszeni a vízszintes tengelyt. A függőleges tengelyen valamilyen jellemző geometriai méretet szükséges ábrázolunk.

1.14. ábra. -273,15 °C, az abszolút nulla fok a Celsius skálán

Mértékegysége: K (Kelvin)

Kiszámítása: $[K] = [^{\circ}C] + 273,15$ (1-37)

Fahrenheit-skála

Ez a hőmérsékleti skála Daniel Gabriel Fahrenheit-ről kapta nevét 1724-ben. Fahrenheit olyan skálát szeretett volna létrehozni, amelyben nem kell negatív értékeket használni, az értékeket klimatológiai adatok alapján vette fel. 100 °F értéket állapított meg normál testhőmérsékletnek.

A skála szerint a víz fagyáspontja 32 °F, forráspontja pedig 212 °F. A két érték közötti intervallum 180 részre van osztva.

A Fahrenheit- skálát Európában sokáig használták, de ebben a térségben a későbbiekben a Celsius-skála terjedt el. Napjainkban az Amerikai Egyesült Államokban és néhány angol nyelvű államban alkalmazzák.

Mértékegysége: °F (Fahrenheit-fok)

Kiszámítása: $[^{\circ}F] = \frac{[^{\circ}C] - 32}{1,8}$ (1-38)

Rankine-skála

A ritkán használt skálát egy skót mérnökről William John Macquorn Rankine-ről nevezték el 1859-ben. A Rankine-skála a Fahrenheit-skála osztásának megfelelő abszolút és termodinamikai skála, tehát a nullpontja az abszolút nullánál van.

Mértékegysége: °R (Rankine-fok)

Kiszámítása: $[^{\circ}R] = \frac{[^{\circ}C] + 273,15) \cdot 9}{5}$ (1-39)

Romer-skála

A Romer-skála a dán fizikus-csillagász Ole Christensen Rømer nevéhez fűződik 1701-ből. Elsődleges célja az volt, hogy a hőmérséklet ne legyen negatív értékű. A skála nullpontjának az akkoriban elérhető legalacsonyabb hőmérsékletet választotta, darált jéghez különböző sókat kevert, ezáltal sikerült -15 °C körüli hőmérsékletet előállítani. A víz forráspontjának a 60-as értéket választotta. A kísérletek során megfigyelte, hogy a nullpont és a 60-as érték között

pontosan a nyolcadolópontban van a víz fagyáspontja, ezért két fő hőmérsékleti értéket határozott meg:

Ezen a skálán a nulla a telített-só (Brine) fagypontja alapján lett kiválasztva. A víz forráspontja 60 °Rø-on helyezkedik el, míg fagyáspontja 7.5 °Rø-on van. Napjainkban már nem használják, ez volt az első kalibrált hőmérsékleti skála.

Mértékegysége: Rø (Rømer-fok)

Kiszámítása:
$$[^{\circ}R\varnothing] = [^{\circ}C] \cdot \frac{21}{40} + 7,5 \quad (1-40)$$

Newton-skála

A Newton-skálát Isaac Newton hozta létre 1700 körül. Nem hőmérsékletről beszélt, hanem hőfokról. A meghatározás szerint a nulladik fokon olvadt a hó és a 33. fokon forrt a víz. Termometriás anyagként lenmagolajat használt, a kísérletek közben a térfogat- és hőmérsékletváltozást figyelte. A skála ugyanazt a viszonyítási pontot veszi figyelembe, mint a Celsius-skála.

Mértékegysége: °N

Kiszámítása:
$$[^{\circ}N] = [^{\circ}C] \cdot \frac{33}{100} \quad (1-41)$$

Delisle-skála

A skálát Joseph Nicolas Delisle francia csillagász vezette be 1732-ben. A Delisle-skála egysége a Delisle-fok, amely nem tartozik az SI mértékegységrendszerbe. Delisle egy higanyos hőmérőt tervezett, amelyben a víz forráspontját 0 °De-re választotta. A kísérletek során a higany hőmérsékletváltozását jegyezte fel. A Delisle-skála úgy halad, mint az eredeti Celsius skála, tehát a víz forráspontja 0 fok, olvadáspontja 100 fok. A hőmérőnek 2400 fokbeosztása volt, viszont azt az idő előrehaladtával többször újrakalibrálták. A Delisle-féle hőmérőt Oroszországban kb. 100 évig használták.

Mértékegysége: °D

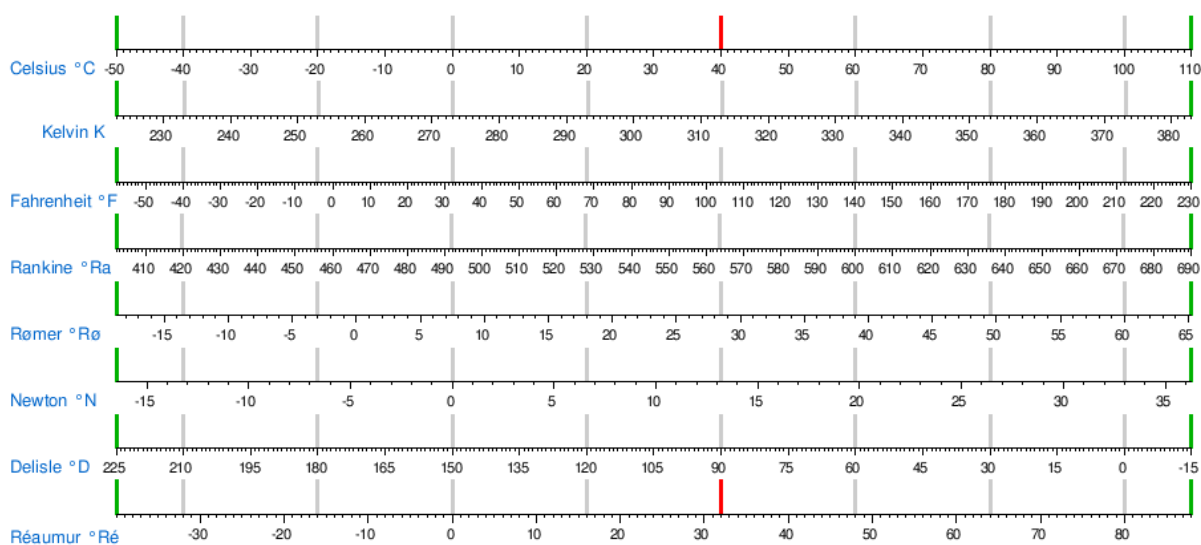
Kiszámítása:
$$[^{\circ}D] = \frac{(100 - [^{\circ}C]) \cdot 3}{2} \quad (1-42)$$

Réaumur-skála

A Réaumur egységet René Antoine Ferhault de Réaumur francia természettudós tiszteletére választották 1730-ban. Kutatási során először szesz, majd higanyhőmérőt készített. A víz fagyáspontja 0 °Ré, forráspontja pedig 80 °Ré értéken van. Franciaországban és Németországban volt elterjedt.

Mértékegysége: °Ré

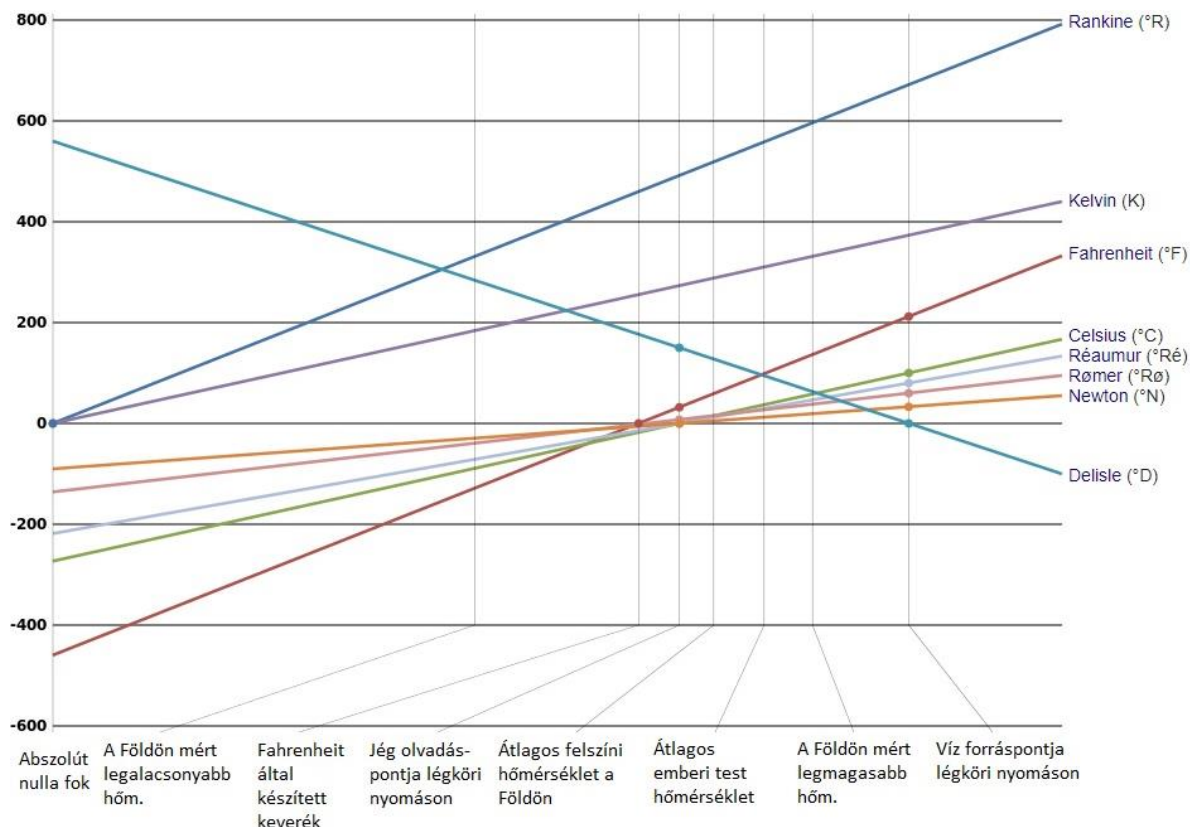
Kiszámítása:
$$[^{\circ}\text{Ré}] = \frac{[^{\circ}\text{C}] \cdot 4}{5} \quad (1-43)$$

1.15. ábra. Hőmérséklet skálák összehasonlítása

$$313,15 \text{ K} = 40 \text{ }^{\circ}\text{C} = 104 \text{ }^{\circ}\text{F} = 563,67 \text{ }^{\circ}\text{Ra} = 28,5 \text{ }^{\circ}\text{Rø} = 13,2 \text{ }^{\circ}\text{N} = 90 \text{ }^{\circ}\text{D} = 32 \text{ }^{\circ}\text{Ré}$$

1.16. ábra. Nevezetes hőmérséklet értékek

1.7.2. Nyomás

A nyomás SI mértékegysége a pascal (Pa), származtatása: $1 \text{ Pa} = 1 \frac{\text{N}}{\text{m}^2}$

A nyomás SI mértékegységét Blaise Pascal-ról nevezték el, aki a légnyomás mérésére szolgáló barométerrel folytatott kísérleteket. Mint SI mértékegységet, 1971-ben fogadták el.

- **bár (bar):** a már kivont CGS mértékegységrendszerből származik: $1 \text{ bar} = 10^6 \text{ dyn/cm}^2$ nem SI mértékegység, a hétköznapi szóhasználatban gyakrabban előfordul, mint a pascal.
- **fizikai atmosféra (atm):** ideális légkörben, közepes tengerszinten mér légnyomás értéke. $1 \text{ atm} = 101325 \text{ Pa}$,
- **műszaki vagy technikai atmosféra (at):** a nehézségi gyorsulás által mért súlyerő nyomása 1 cm^2 -re vonatkoztatva. Átlagos nehézségi gyorsulás mellett egy 10 méter magas vízoszlop hidrosztatikai nyomása 1 at.
- **kilopond per négyzetcentiméter (kp/cm²):** Egy kötélen 1 kg tömegű testet felfüggesztve, a test 1 kiloponddal húzza a kötelet. Ezt vonatkoztatjuk egy négyzetcentiméterre. Az SI rendszer bevezetése után már nem használatos. $1 \text{ at} = 1 \text{ kp/cm}^2$

- **vízoszlopmilliméter (mmH_2O):** 1 mm magasságú vízoszlop alatt uralkodó hidrosztatikai nyomás. Ma már nem használatos.
- **higanymilliméter (mmHg):** 1 mm magasságú higanyoszlop hidrosztatikai nyomása szabványban meghatározott nehézségi gyorsulás mellett. A higany sűrűsége: $13,595 \text{ g/cm}^3$, $1 \text{ mmHg} = 1 \text{ torr} = 0,0013 \text{ atm}$
- **font per négyzethüvelyk (psi , lbf/in^2):** angolszász mértékegység, az erőt az angol fontból, a felületet pedig a hüvelykből származtatjuk.
 $1 \text{ hüvelyk} = 1 \text{ coll} = 25,4 \text{ mm}$
 $1 \text{ angol font} = 1 \text{ lb} = 0,4536 \text{ kg}$
 $1 \text{ psi} = 6894,76 \text{ Pa} = 51,715 \text{ torr}$

A nyomást úgy is meg tudjuk határozni, ha megmérjük milyen magas folyadékoszloppal van egyensúlyban az adott nyomás. Az egyszerű nyomásmérőkben bármilyen folyadékot lehetne használni, de pl. víz esetében a légköri nyomás ábrázolása 10 m magas folyadékoszlop elkészítését jelentené. Ennek kiküszöbölésére alkalmaznak a hámérőkben nagy sűrűségű folyadékot (pl. higany). A szabványos légköri nyomást 760 mm magas higanyoszlop tud fenntartani.

1.7.3. Munka, energia, hő

- **joule (J):** $1 \text{ J} = 1 \text{ Nm} = 1 \text{ Ws} = 1 \text{ VAs}$
Egy joule munkát végez az 1 N nagyságú erő a vele azonos irányú 1 m hosszúságú elmozdulás közben. 1 J az 1 W teljesítménnyel 1 s-ig végzett munka. 1 J közelítőleg az a munka, amely kb. 102 g tömeggel rendelkező test 1 m magasságba történő felemeléséhez szükséges szabványos nehézségi gyorsulás mellett.
- **elektronvolt (eV):** $1 \text{ eV} = e \cdot 1\text{V}$, ahol e az elemi töltés értéke $1 \text{ eV} = 1,6 \cdot 10^{-19} \text{ J}$
Egy elektronvoltnak nevezzük azt az energiát, amelyet az elektron 1 V (megfelelő irányú) potenciálkülönbség hatására nyer.
- **kalória (cal):** $1 \text{ cal} = 4,187 \text{ J}$
1 kalória 1 gramm víz hőmérsékletét 1 °C-kal emeli meg. A kalóriát Nicolas Clément vezette be a hő mérésére 1824-ben. Az SI mértékegység rendszer bevezetésével a joule nagyrészt kiváltotta; ma főleg az élelmiszerek energiatartalmának mérésére használják.
- **kilowattóra (kWh):** $1 \text{ kWh} = 3,6 \text{ MJ}$
Az elektromos munka gyakran használt mértékegysége.^{[1][2]} Bár nem SI-egység, a mindennapi életben a kilowattórát használják a villamos fogyasztás mértékegységeként.

Egyéb mértékegységek: rydberg, hartree, erg, hüvelyk-font, láb-font, láb poundal, liter-atmoszféra, gallon-atmoszféra, köbláb atmoszféra, köbyard atmoszféra, köbláb földgáz, lóerőóra, TNTtonna, olaj ekvivalens hordó, szén ekvivalens tonna, olaj ekvivalens tonna, quad stb.

1.7.4. Hőáram, hőáramsűrűség

Hőáram (hőteljesítmény) (ϕ):
$$[\phi] = \frac{J}{s} = W \quad (1-44)$$

Hőáramsűrűség (φ):
$$[\varphi] = \frac{J}{m^2 s} = \frac{W}{m^2} \quad (1-45)$$

1.8. A TERMODINAMIKA FŐTÉTELEI

1.8.1. A termodinamika 0. főtétele

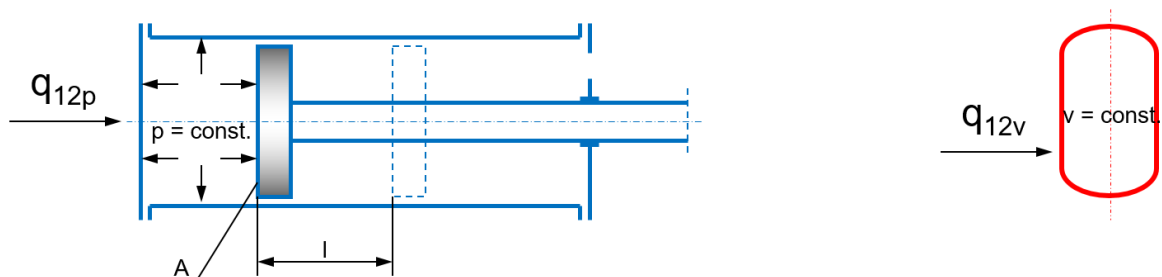
Egymással kölcsönhatásban lévő rendszereknek egyensúlyban annyi intenzív állapotjelzőjük van közös számértékkel, ahánnyal a rendszereket elválasztó fal átjárható.

1.8.2. A termodinamika I. főtétele

1.8.2.1. I. főétel nyugvó, zárt rendszerekre

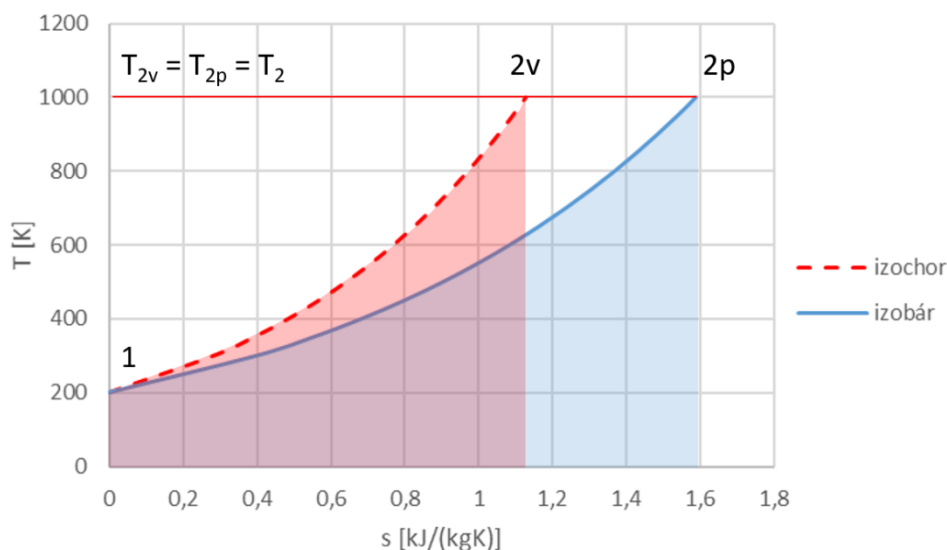
Energia nem keletkezhet, és nem semmisülhet meg, csak átalakulhat egyik formából egy másik formába. A rendszerrel közölt hőmennyiség egyik része növeli a rendszer belső energiáját, másik része munkává fordítható.

Példaként vizsgáljuk meg egy **zárt tartályban** lévő és egy **dugattyúval lezárt hengerben** lévő gáz melegítését:

1.17. ábra. Izobár és izochor hőközlés

A két szerkezetben azonos minőségű, mennyiségű és állapotú gáz található. Mivel ugyanolyan fajta gázzal van szó, a két kísérlet állapotváltozása ábrázolható közös koordináta-rendszerben. A két kísérlet kiindulópontja azonos (1-es állapotpont). A véghőmérséklet szintén azonos: $T_{2v} = T_{2p}$, továbbiakban T_2 hőmérsékletig tart mindkét hőközlés. A **hengerben** lévő dugattyút a gáz el tudja tolni, sűrűdésmentesen mozog, így ezen állapotváltozás **izobár** lesz, a gáz térfogata nő. A tartály fala merev, így a **tartályban** lévő gáz térfogata nem változik, a folyamat tehát **izochor**:

1.18. ábra. Izobár és izochor hőközlés $T - s$ diagramban

$T - s$ diagramban ábrázolva az állapotváltozásokat a görbék alatti terület a hőmennyiséggel arányos. Látható, hogy az **izobár** állapotváltozás alatti terület **nagyobb**, mint az izochor állapotváltozása. Azonos hőmérséklet-tartományon az állandó nyomású állapotváltozáshoz tehát több hő kell, mint az állandó térfogatúhoz:

$$q_{12p} > q_{12v} \quad (1-46)$$

Az eltérésre a magyarázat az, hogy a merev falú **tartályban** lévő gáz **térfogata nem változik**, tehát **munkát nem végez**, a kapott hő teljes egészében a gáz belső energiájának növelésére fordítódik, a **hengerben** a dugattyút odébbtoló **gáz térfogata nő**, a folyamat során **munkát végez**. Ez a munka az izobár módon közölt **hőmennyiség egy részéből származik**.

A két folyamat 1 K hőmérséklet-változású szakaszát vizsgálva a fajhőket kapjuk meg:

$$\frac{q_{12p}}{T_2 - T_1} > \frac{q_{12v}}{T_2 - T_1} \quad (1-47)$$

$$c_p > c_v \quad (1-48)$$

Az izobár állapotváltozás során pontosan annnyival kell több hőt közölni, mint amennyi a gáz által végzett munka:

$$w_{12p} = q_{12p} - q_{12v} = (c_p - c_v)(T_2 - T_1) \quad (1-49)$$

A két fajhő különbsége a folyamat 1 K hőmérséklet-változású szakaszának fajlagos munkája, a specifikus gázállandó:

$$\frac{w_{12p}}{T_2 - T_1} = c_p - c_v = R \quad (1-50)$$

Az izochor módon közölt hő a tartályban lévő gáz belső energiáját növeli:

$$q_{12v} = c_v(T_2 - T_1) = c_v T_2 - c_v T_1 = u_2 - u_1 = \Delta u_{12} \quad (1-51)$$

A fajlagos belső energia egyenesen arányos az ideális gáz hőmérsékletével, az arányossági tényező az izochor fajhő:

$$u = c_v T \quad (1-52)$$

A belsőenergia-változás differenciálegyenlete:

$$du = c_v dT \quad (1-53)$$

A két kísérlet során ugyanakkora a hőmérséklet-változás, így a belsőenergia-változás is. Az izobár módon közölt hő részben ezen belső energiára, részben a munkavégzésre fordítódott:

$$q_{12p} = \Delta u_{12} + w_{12p} \quad (1-54)$$

A folyamat elemi kicsi szakaszára felírt differenciálegyenlettel, **a termodinamika I. főtétele zárt rendszerekre:**

$$\partial q = du + \partial w \quad (1-55)$$

Ez a termodinamika I. főtételenek differenciálegyenlete.

Behelyettesítve a belső energia és a fizikai munka differenciálegyenletét, zárt és nyitott rendszerekre egyaránt érvényes összefüggés:

$$\partial q = c_v \cdot dT + p \cdot dv \quad (1-56)$$

∂q – az állapotváltozás elemi kis szakaszához tartozó fajlagos hőmennyiség (nem a fajlagos hőmennyiség elemi kis megváltozása)

du – a fajlagos belső energia elemi kis megváltozása

∂w – az állapotváltozás elemi kis szakaszának fajlagos fizikai munkája (nem a fajlagos fizikai munka elemi kis megváltozása)

Kis d helyett ∂ -t használunk azon változók jelölésére, amelyek nem teljes differenciálok.

- az állapotjelzők időben állandók,
- a kölcsönhatások intenzitása időben állandó.

A technikai munka számításának megkönnyítésére bevezették az entalpiát. Ahogy azt korábban tárgyaltuk, a tömegbelépés és –kilépés miatt a nyitott rendszereknél belépési és kilépési munkával is kell számolni. A belépési, a fizikai és a kilépési munka előjelhelyes összege a technikai munka:

$$w_{t12} = w_{be} + w_{12} + w_{ki} = p_1 v_1 + \int_{v_1}^{v_2} p dv - p_2 v_2 = \int_{p_1}^{p_2} -v dp \quad (1-60)$$

A zárt rendszerre felírt I. főtételel:

$$q_{12} = \Delta u_{12} + \int_{v_1}^{v_2} p dv \quad (1-61)$$

Nyitott rendszerre:

$$q_{12} = \Delta u_{12} + \left(p_1 v_1 + \int_{v_1}^{v_2} p dv - p_2 v_2 \right) - p_1 v_1 + p_2 v_2 \quad (1-62)$$

A zárójelben a három részmunka összegeként felírt technikai munka szerepel. Az egyenlőség megőrzéséhez szükséges a zárójel utáni rész: a belépési és a kilépési munka kivonása. Átrendezve az egyenletet:

$$q_{12} = (u_2 + p_2 v_2) - (u_1 + p_1 v_1) + \left(p_1 v_1 + \int_{v_1}^{v_2} p dv - p_2 v_2 \right) \quad (1-63)$$

Az entalpia fogalmának bevezetésével, a korábban leírtak szerint: az **entalpia** egyenlő a nyitott rendszer **belső energiájának** és a **belépési** (vagy **kilépési**) **munkájának** összegével (aszerint, hogy az entalpiát a belépési vagy kilépési állapotpontra írjuk föl):

$$h_1 = u_1 + p_1 v_1 \quad (1-64)$$

$$h_2 = u_2 + p_2 v_2 \quad (1-65)$$

Az egyenlet a zárójeles kifejezéseket átírva a következők szerint alakul:

$$q_{12} = h_2 - h_1 + w_{t12} = \Delta h_{12} + w_{t12} \quad (1-66)$$

Differenciálegyenlettel a folyamat elemi rövid szakaszára felírva **a termodinamika I. főtétele nyitott rendszerekre**:

$$\delta q = dh + \delta w_t \quad (1-67)$$

Behelyettesítve az entalpia és a munka differenciálegyenletét, a zárt és nyitott rendszerekre egyaránt érvényes összefüggés:

$$\partial q = c_p \cdot dT - v \cdot dp \quad (1-68)$$

dh – a fajlagos entalpia elemi kis megváltozása

∂w_t – az állapotváltozás elemi kis szakaszának fajlagos technikai munkája

1.8.2.4. I. főtétel stacionárius, mozgó, nyitott rendszerekre

A mozgási és potenciális energia változásának figyelembevételéhez bevezetjük a **totális entalpia** fogalmát, az entalpia a mozgási energia és a helyzeti energia összegeként:

$$H_{tot} = H + E_{mozgási} + E_{helyzeti} \quad (1-69)$$

$$H_{tot} = U + pV + \frac{1}{2}mc^2 + mgz \quad (1-70)$$

Ahol c az áramlási sebesség.

Stacionárius, mozgó, nyitott rendszerre a termodinamika I. főtétele:

$$Q = \Delta H_{tot} + W_t \quad (1-71)$$

Fajlagosan:

$$q = \Delta h_{tot} + w_t \quad (1-72)$$

1.8.2.5. I. főtétel instacionárius, nyitott rendszerekre

A rendszerben lévő anyag energiájának az időegységenkénti megváltozása a rendszer határán átvitt energiaáramok összegével egyenlő. Ezen energiaáramok:

- munkavégzések teljesítményei,
- hőáramok,
- a rendszerbe belépő és onnan kilépő anyagokhoz tartozó energiaáramok: belső energia, kinetikai energia, potenciális energia, áttolási energia.

Az ***i*-edik belépő közegáram** nyomása p_i , hőmérséklete T_i , fajtérfogata V_i , belső energiája u_i , sebessége c_i , geodetikus magassága z_i , tömegárama $\dot{m}_i$. A ***j*-edik kilépő közegáramra** ugyanezek: p_j , T_j , V_j , u_j , c_j , z_j , $\dot{m}_j$. A V térfogatú **rendszer belsejében lévő** dV térfogat jellemzői: p , T , V , u , c , z . A rendszer belsejében lévő anyag E energiája a kinetikai, a potenciális és a belső energia összege. Ezt a ρ sűrűséggel a dV térfogatra felírva:

$$E = \int \left(u + \frac{c^2}{2} + g \cdot z \right) \cdot \rho \cdot dV \quad (1-73)$$

A rendszerben lévő anyag energiájának időegységenkénti megváltozása:

$$\frac{dE}{d\tau} = \frac{d}{d\tau} \int \left(u + \frac{c^2}{2} + g \cdot z \right) \cdot \rho \cdot dV \quad (1-74)$$

A rendszerbe az $\dot{m}_i$ tömegáramú belépő anyagokkal egységnyi idő alatt érkező energia:

$$\sum_{(i)} \left(u_i + p_i \cdot v_i + \frac{c_i^2}{2} + g \cdot z_i \right) \cdot \dot{m}_i \quad (1-75)$$

A rendszerből az $\dot{m}_j$ tömegáramú kilépő anyagokkal egységnyi idő alatt távozó energia:

$$\sum_{(j)} \left(u_j + p_j \cdot v_j + \frac{c_j^2}{2} + g \cdot z_j \right) \cdot \dot{m}_j \quad (1-76)$$

A rendszerrel időegységenként közölt hő:

$$\sum_{(k)} \dot{Q}_k \quad (1-77)$$

A rendszer által időegységenként végzett munka:

$$\sum_{(l)} \dot{W}_l \quad (1-78)$$

A termodinamika I. főtétele instacionárius, nyitott rendszerekre:

$$\begin{aligned} \frac{dE}{d\tau} = \frac{d}{d\tau} \int \left(u + \frac{c^2}{2} + g \cdot z \right) \cdot \rho \cdot dV = \sum_{(i)} \left(u_i + p_i \cdot v_i + \frac{c_i^2}{2} + g \cdot z_i \right) \cdot \dot{m}_i - \\ - \sum_{(j)} \left(u_j + p_j \cdot v_j + \frac{c_j^2}{2} + g \cdot z_j \right) \cdot \dot{m}_j + \sum_{(k)} \dot{Q}_k - \sum_{(l)} \dot{W}_l \end{aligned} \quad (1-79)$$

1.8.3. A termodinamika II. főtétele

A termodinamika második főtétele a folyamatok lehetséges irányát határozza meg.

- A hőátadás mindig a melegebb testről a hidegebb test irányába történik,
- a hőmérsékletek (és a nyomások) spontán mindig a kiegyenlítődés irányába változnak.

Clausius: a hő magától sem közvetve, sem közvetlenül nem áramlik az alacsonyabb hőmérsékletű helyről a magasabb hőmérsékletű helyre.

Nem lehetséges olyan gép szerkesztése, amely folyamatos működésű, és működése során nem történik más, mint egy súly felemelése és egy hőtartály lehűlése.

Univerzális elvként kell a különbségek csökkenését elfogadni. A magára hagyott rendszerben nem nőhet a hőmérséklet különbség. A folyamatok irreverzibilisek.

1.8.4. A termodinamika III. főtétele

Nem lehetséges véges számú lépésben egy termodinamikai rendszer hőmérsékletét az abszolút nulla értékre csökkenteni.

Minden tiszta anyag (akár elem, akár vegyület) egyensúlyban lévő kristályos fázisának az entrópiája (az abszolút entrópia) az abszolút hőmérsékleti skála zérus pontjához (0 K) közelítve a nyomástól függetlenül zérushoz tart, és véges hőmérsékleten véges nagyságú.

$$\lim_{T \rightarrow 0} S = 0 \quad (1-80)$$

Az **I. Főtétel** rögzíti a termodinamikai folyamatok energiamérlegét.

A **II. Főtétel** megszabja az állapotváltozások irányát, és lehetőséget ad az állapothatározók (hőmérséklet) abszolút skálájának megalkotására.

A termodinamika **III. Főtétele** kimondja, hogy a hőmérséklet abszolút nulla pontja közelében – a hélium kivételével – minden anyag szilárd halmazállapotban van, és egyes speciális állapotoktól eltekintve (amorf kristály és túlhűtött folyadék), egyensúlyi állapotban lévő rendszernek tekinthetők.

2. AZ IDEÁLIS GÁZOK ÁLLAPOTVÁLTOZÁSAI

2.1. AZ IDEÁLIS GÁZOK ÁLLAPOTEGYENLETE

Egyesített gáztörvény (Clapeyron – egyenlet)

$$\frac{p_1 \cdot v_1}{T_1} = \frac{p_2 \cdot v_2}{T_2} = \text{const.} = R \quad (2-1)$$

Átrendezve, az ideális gázok állapotegyenlete fajlagosan, illetve a teljes rendszerre felírva:

$$p \cdot v = R \cdot T \quad (2-2)$$

$$p \cdot V = m \cdot R \cdot T \quad (2-3)$$

R – specifikus gázállandó, $[R] = \frac{J}{kgK}$

A specifikus gázállandó az izobár és az izochor fajhő különbségeként írható föl:

$$R = c_p - c_v \quad (2-4)$$

A gázállandó az a munkamennyiség, amelyet egységnyi tömegű gáz végez izobar állapotváltozás során, 1 K hőmérséklet-változás alatt.

$$p \cdot (v_2 - v_1) \quad (2-5)$$

$$\left. \begin{array}{l} p \cdot v_1 = R \cdot T_1 \\ p \cdot v_2 = R \cdot T_2 \end{array} \right\} - \quad (2-6)$$

$$R = \frac{p \cdot (v_2 - v_1)}{T_2 - T_1} \quad (2-7)$$

R_0 – univerzális gázállandó

M – mőtömeg (moláris tömeg)

V_M – mőtérfoat

A gáz **molszáma** a gáz tömegének és mőtömegének a hányadosa:

$$n = \frac{m}{M} \quad (2-8)$$

Mivel a **specifikus gázállandó** a gáz izobár hőközlése során végzett fajlagos munka a hőmérséklet-változásra vonatkoztatva, a specifikus gázállandó megmérhető egy dugattyús géppel. Ha a specifikus gázállandót megszorozzuk a gáz mőtömegével, akkor bármely gáz esetében ugyanazt a számot kapjuk a szorzat végeredményeként. Ez az **univerzális gázállandó**:

$$R_0 = 8,314 \frac{kJ}{kmol \cdot K} \quad (2-9)$$

$$R = \frac{R_0}{M} \quad (2-10)$$

Behelyettesítve az ideális gázok állapotegyenletébe:

$$p \cdot V = n \cdot M \cdot R \cdot T \quad (2-11)$$

$$p \cdot V = n \cdot R_0 \cdot T \quad (2-12)$$

Az egyesített gáztörvény egyszerűsítésével izoterm, izochor és izobár állapotváltozásokra az alábbi összefüggések írhatók föl:

Boyle – Mariotte törvény

$$\begin{aligned} T &= const. \\ p_1 \cdot v_1 &= p_2 \cdot v_2 = const. \end{aligned} \quad (2-13)$$

Gay – Lussac I.

$$\begin{aligned} v &= const. \\ \frac{p_1}{p_2} &= \frac{T_1}{T_2} = const. \end{aligned} \quad (2-14)$$

Gay – Lussac II.

$$\begin{aligned} p &= const. \\ \frac{v_1}{v_2} &= \frac{T_1}{T_2} = const. \end{aligned} \quad (2-15)$$

Ideális gázok fajhőinek meghatározása

A specifikus gázállandó az izobár és az izochor fajhő különbsége. Az adiabatikus kitevő a két fajhő hányadosa. Ezen két egyenlettel a két fajhő meghatározható.

$$c_p = \kappa c_v \quad (2-16)$$

$$R = c_p - c_v = \kappa c_v - c_v = c_v (\kappa - 1) \quad (2-17)$$

$$c_v = \frac{r}{\kappa - 1} \quad (2-18)$$

$$c_p = R + c_v \quad (2-19)$$

Az **ideális gáz** modellje **csak bizonyos feltételekkel** használható. Ezen egyszerű modell jó közelítéssel leírja a gázok viselkedését, amennyiben azok **nyomása viszonylag alacsony**. Magasabb nyomás esetén a molekulák közelebb kerülnek egymáshoz, így köztük vonzóerő lép fel és a gázok viselkedése eltér az ideális gáz modellje által leírttól.

Az ideális gáz modellje **nem írja le a fázisátalakulásokat**.

2.2. VALÓSÁGOS GÁZOK ÁLLAPOTEGYENLETEI

2.2.1. Van der Waals egyenlet

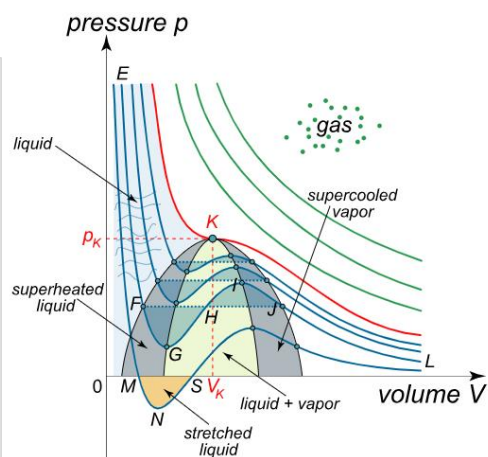
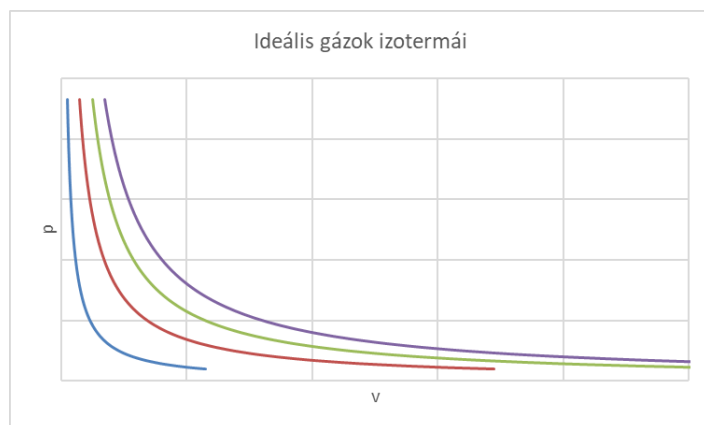
$$\left(p + \frac{n^2 a}{V^2}\right)(V - nb) = nRT \quad (2-20)$$

A rendszer 1 mol-jára felírva:

$$\left(p + \frac{a}{V_m^2}\right)(V_m - b) = RT \quad (2-21)$$

Ahol **a** a molekulák közti vonzóerő, **b** a molekulák véges mérete miatt megjelenő, a gázra jellemző állandó. V_m a moláris térfogat.

Ezen állapotegyenlet **leírja a fázisátalakulásokat is**.

2.1. ábra. Ideális és valóságos gázok izotermái

A jobboldali diagramon látható, hogy az izotermák két-két pontban megtörnek. Ezen pontok a folyékony-légzemű fázisátalakulás kezdetét és végét jelentik. A pontokat összekötve kapjuk a baloldali és jobboldali határgörbét. Részletesen: 4. fejezet.

2.3. AZ IDEÁLIS GÁZOK REVERZIBILIS ÁLLAPOTVÁLTOZÁSAI

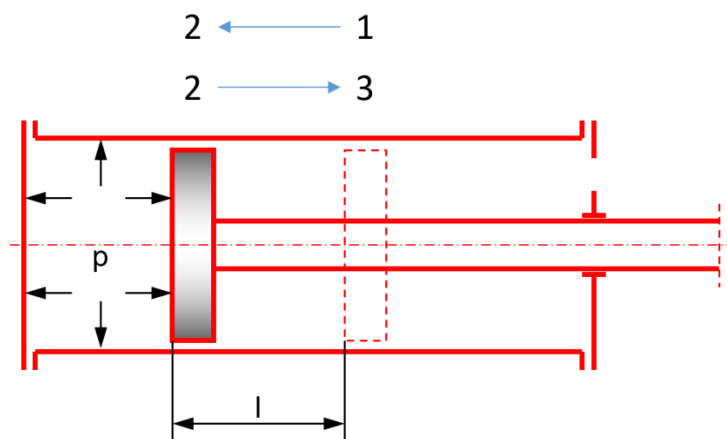
Az állapotváltozásokat két csoportba sorolhatjuk:

- **reverzibilis** állapotváltozások,
- **irreverzibilis** állapotváltozások.

A **reverzibilis** állapotváltozások mindkét irányban lejátszódhatnak. Az **irreverzibilisek** energiabefektetés nélkül csak az egyik irányban, a megfordításukhoz energiabefektetés szükséges.

Példa reverzibilis állapotváltozásra:

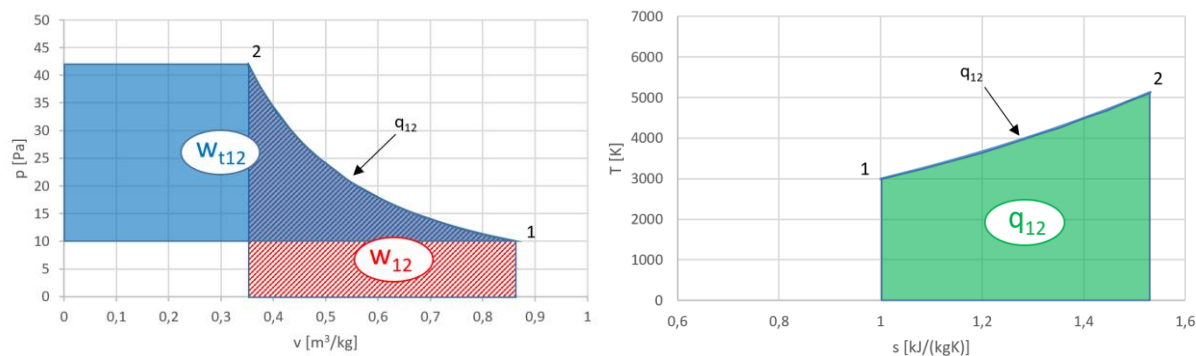
Ha egy dugattyúval lezárt henger dugattyúját benyomva a hengerben lévő gázt összesűríjtük (1 – 2 állapotváltozás), majd a dugattyút elengedjük (2 – 3 állapotváltozás), az elméletileg pontosan a kezdeti pozíciójába áll vissza (ha eltekintünk a súrlódási veszteségtől, valamint az energiaközlés miatt felmelegedett gáznak a henger falán fellépő hőveszteségétől). A dugattyú benyomásával kompressziómunkát vittünk a rendszerbe. Ugyanezt az energiát adta le a környezetének expanziómunkaként, mikor a dugattyú visszatért eredeti pozíciójába. A folyamat tehát reverzibilis, mindkét irányban végrehajtható. (A valóságos esetekben mindig fellépnek energiaveszteségek, ezért a kezdeti állapotba való visszatérés csak ezen veszteségek pótlásával lehetséges.)

2.2. ábra. Példa reverzibilis állapotváltozásra

Diagramok

Az állapotváltozásokat $p - v$ és $T - s$ diagramokban ábrázoljuk. Megismételve a korábban tárgyaltakat: a $p - v$ diagramban a görbe alatti terület a **fizikai munkával**, a görbe melletti terület a **technikai munkával** arányos, a $T - s$ diagramban a görbe alatti terület a **hőmennyiséggel** arányos:

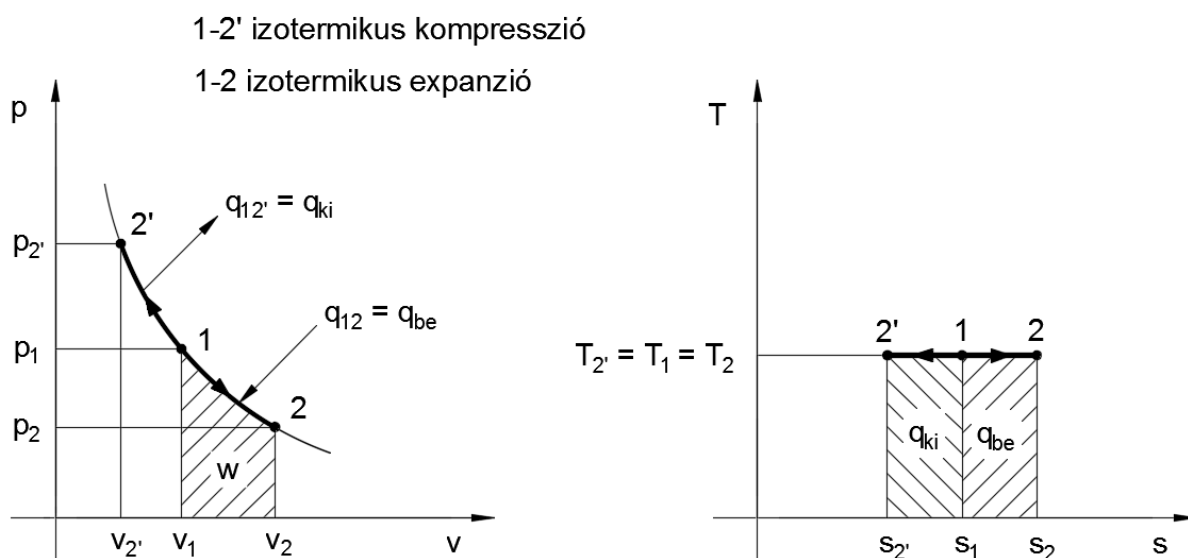
2.3. ábra. Fajlagos fizikai és technikai munka $p - v$ diagramban, fajlagos hőmennyiség $T - s$ diagramban

Ha az állapotváltozás hőközléses, azt a diagramban egy rámutató nyíl jelzi q betűvel. Hőelvonás esetén a nyíl elmutat az állapotváltozás görbétől.

2.3.1. Izoterm állapotváltozás

Izoterm állapotváltozás során a hőmérséklet állandó.

$$T = \text{const.} \rightarrow dT = 0$$

2.4. ábra. Ideális gáz izoterm állapotváltozása $p - v$ és $T - s$ diagramban

Az egyesített gáztörvény egyszerűsíthető:

$$\frac{p \cdot v}{T} = \text{const.} \quad (2-22)$$

$$T = \text{const.} \quad (2-23)$$

$$p \cdot v = \text{const.} \quad (2-24)$$

A $p - v$ diagramban az állapotváltozás görbéjének egy pontja és az origó közé rajzolt téglalap területe ($p \cdot v$) állandó.

Izotermikus kompressziónál (az ábrán 1-2' állapotváltozás) hőt kell elvonni, expanziónál (az ábrán 1-2 állapotváltozás) hőt kell közölni. A hőmérséklet állandó, így a vele egyenesen arányos belső energia szintén:

$$T = \text{const.} \rightarrow dT = 0$$

$$du = c_v \cdot dT = 0$$

$$\partial q = du + \partial w$$

$$\partial q = c_v \cdot dT + \partial w$$

$$dT = 0 \rightarrow \partial q_T = \partial w$$

Izoterm kompressziónál az összes befektetett munka hővé, izoterm expanziónál az összes közölt hő munkává alakul.

Izoterm folyamatoknál a technikai és a fizikai munka egyenlő:

$$q_{12} = w_{12} = w_{t12} \quad (2-25)$$

A fizikai munka:

$$w_{12} = \int_{v_1}^{v_2} p dv = \int_{v_1}^{v_2} \frac{RT}{v} dv = RT \int_{v_1}^{v_2} \frac{1}{v} dv = RT [\ln v]_{v_1}^{v_2} = RT (\ln v_2 - \ln v_1) \quad (2-26)$$

$$w_{12} = RT \ln \frac{v_2}{v_1} \quad (2-27)$$

A technikai munka:

$$w_{t12} = \int_{p_1}^{p_2} -v dp = \int_{p_1}^{p_2} -\frac{RT}{p} dp = -RT \int_{p_1}^{p_2} \frac{1}{p} dp = -RT [\ln p]_{p_1}^{p_2} = -RT (\ln p_2 - \ln p_1) \quad (2-28)$$

$$w_{t12} = -RT \ln \frac{p_2}{p_1} \quad (2-29)$$

Az állapotváltozás egyenletét átrendezve:

$$\frac{p_1}{p_2} = \frac{v_2}{v_1} \quad (2-30)$$

A két munka tehát egyenlő:

$$w_{t12} = -RT \ln \frac{p_2}{p_1} = RT \ln \frac{p_1}{p_2} = RT \ln \frac{v_2}{v_1} = w_{12} \quad (2-31)$$

Az entrópiaváltozás:

$$q_{12} = \int_{s_1}^{s_2} T ds = T \int_{s_1}^{s_2} ds = T \Delta s_{12} = T(s_2 - s_1) \quad (2-32)$$

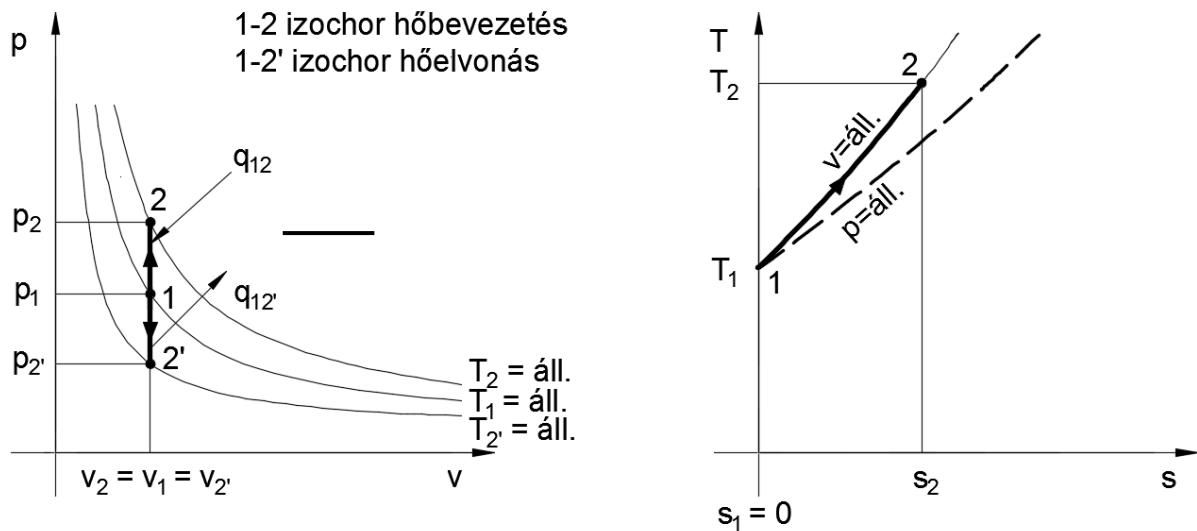
$$\Delta s_{12} = \frac{q_{12}}{T} \quad (2-33)$$

2.3.2. Izochor állapotváltozás

Izochor állapotváltozás esetén a fajtérfogat állandó.

$$v = \text{const.} \rightarrow dv = 0 \quad (2-34)$$

$$v = \text{const.} \rightarrow \frac{p}{T} = \text{const.} \quad (2-35)$$

2.5. ábra. Ideális gáz izochor állapotváltozása p – v és T – s diagramban

$$\partial q = du + \partial w \quad (2-36)$$

$$\partial q = c_v \cdot dT + p \cdot dv \quad (2-37)$$

$$dv = 0 \rightarrow \partial q_v = du = c_v \cdot dT \quad (2-38)$$

Fizikai munkavégzés nincs: $dv = 0 \rightarrow \partial w = p \cdot dv = 0$. A közeg technikai munkája:

$$w_t = -v \int_{p_1}^{p_2} dp = -v \Delta p_{12} = v(p_1 - p_2) \quad (2-39)$$

Zárt rendszer izochor állapotváltozása esetén a közölt hő csak a belső energia növelésére fordítódik, nyitott rendszer esetén nő a közeg entalpiája is:

$$h_2 - h_1 = u_2 - u_1 - v(p_2 - p_1) = q - w_t \quad (2-40)$$

Az entrópia változása:

$$ds = \frac{\partial q}{T} = \frac{c_v dT}{T} \quad (2-41)$$

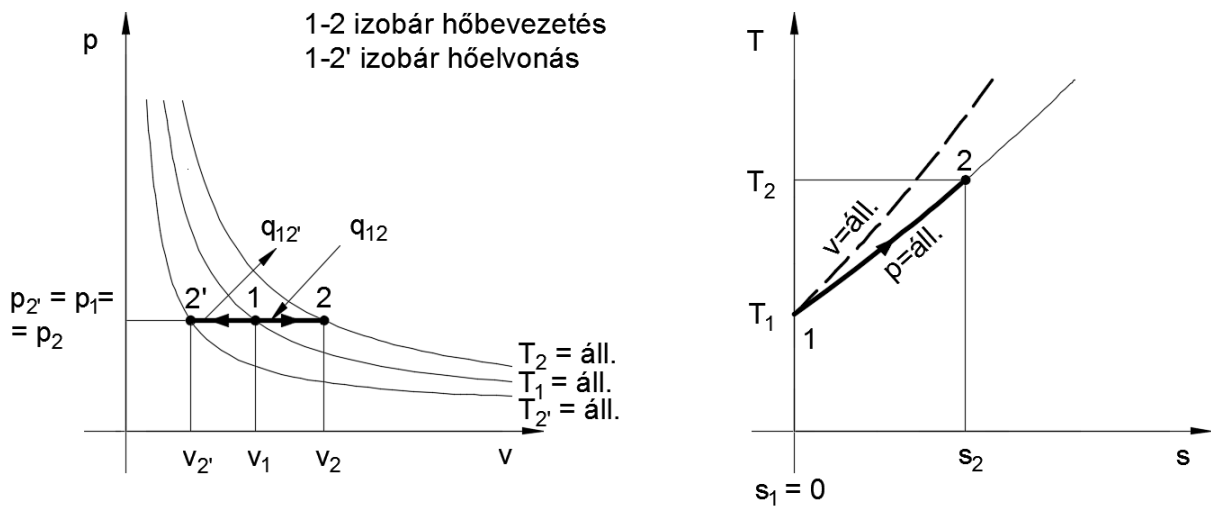
$$s_2 - s_1 = \int_{s_1}^{s_2} ds = \int_{s_1}^{s_2} c_v \frac{1}{T} dT = c_v \ln \frac{T_2}{T_1} \quad (2-42)$$

2.3.3. Izobár állapotváltozás

Izobár állapotváltozás során a nyomás állandó.

$$p = \text{const.} \rightarrow dp = 0 \quad (2-43)$$

$$p = \text{const.} \rightarrow \frac{v}{T} = \text{const.} \quad (2-44)$$

2.6. ábra. Ideális gáz izobár állapotváltozása $p - v$ és $T - s$ diagramban

$$\partial q = du + \partial w \quad (2-45)$$

$$\partial q = c_v \cdot dT + p \cdot dv = c_p \cdot dT = dh \quad (2-46)$$

Az állapotváltozás fizikai és technikai munkája:

$$w = p(v_2 - v_1) \quad (2-47)$$

$$w_t = 0 \quad (2-48)$$

Az entrópiafüggvény:

$$ds = \frac{dq}{T} = c_p \frac{dT}{T} \quad (2-49)$$

$$s_2 - s_1 = c_p \ln \frac{T_2}{T_1} \quad (2-50)$$

2.3.4. Adiabatus állapotváltozás

Az állapotváltozás során a rendszer és a környezete közt nincs hőcsere:

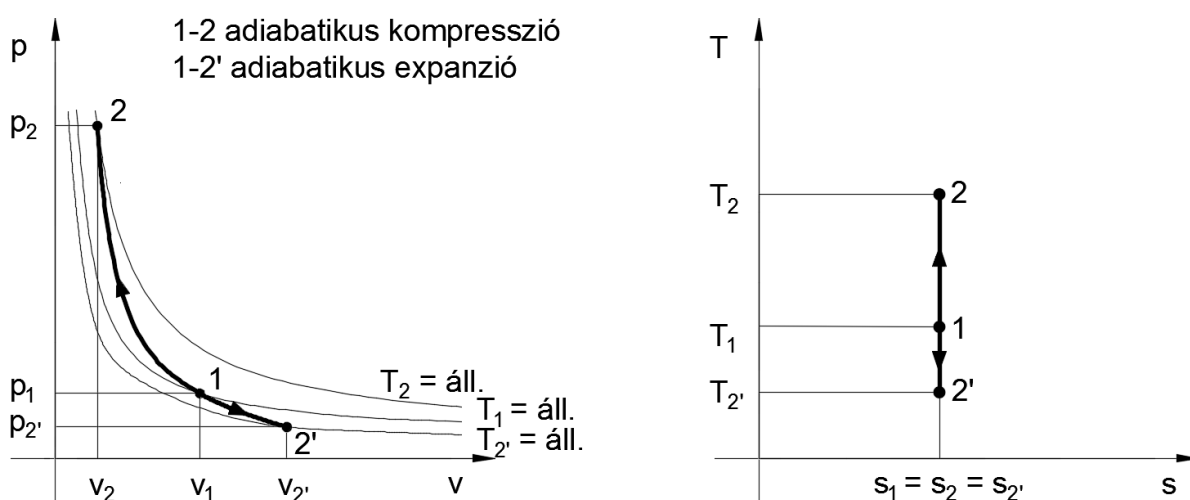
$$\delta q = 0 \quad (2-51)$$

Ideális adiabatus állapotváltozás esetén:

$$ds = 0 \quad (2-52)$$

Adiabatus állapotváltozásként az alábbi jelenségek számíthatók:

- tökéletesen elszigetelt rendszer,
- gyorsan végbemenő állapotváltozás (nincs idő a hőcserére).

2.7. ábra. Ideális gáz adiabatus állapotváltozása $p-v$ és $T-s$ diagramban

$$\begin{aligned} \delta q = 0 &= du + \delta w \\ \delta w &= -du = -c_v dT \\ w &= -\Delta u = -c_v \Delta T = c_v (T_1 - T_2) \end{aligned} \quad (2-53)$$

Az adiabatus kitevő:

$$\kappa = \frac{c_p}{c_v} \quad (2-54)$$

(Tisztán kétatomos gázokra $\kappa = 1,4$)

$$pv = RT \quad (2-55)$$

$$R = c_p - c_v = c_v (\kappa - 1) \quad (2-56)$$

$$c_v = \frac{R}{\kappa - 1} \quad (2-57)$$

$$w = -\Delta u = u_1 - u_2 = c_v (T_1 - T_2) = \frac{R}{\kappa - 1} (T_1 - T_2) = \frac{1}{\kappa - 1} (p_1 v_1 - p_2 v_2) \quad (2-58)$$

Az állapotváltozás technikai munkája az I. főtétel szerint:

$$dw_t = -dh \quad (2-59)$$

$$w_t = h_1 - h_2 \quad (2-60)$$

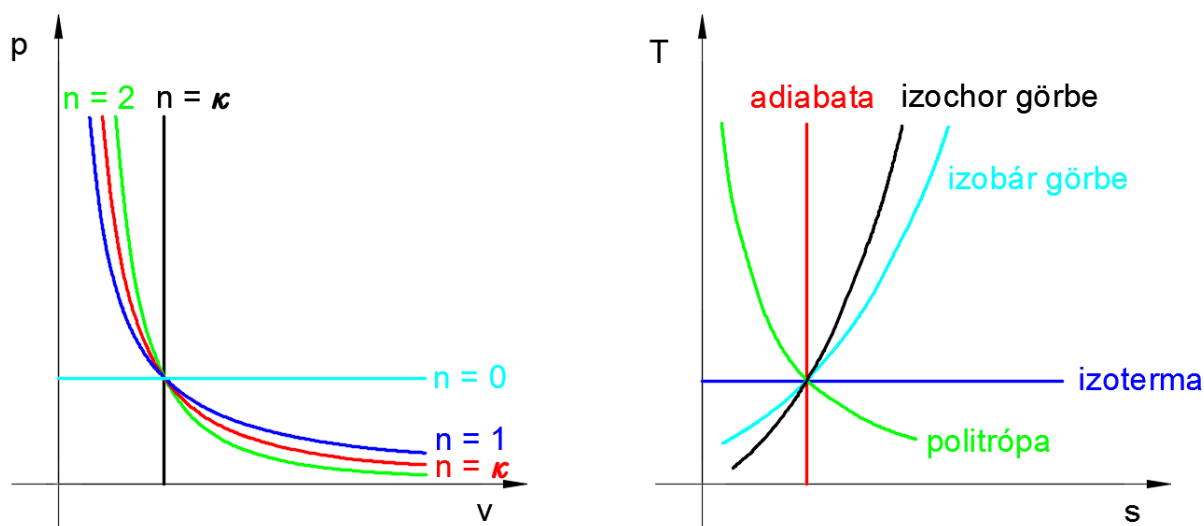
A Poisson - egyenlet:

$$p \cdot v^\kappa = \text{const.} \quad (2-61)$$

2.3.5. Politropikus állapotváltozás

A politropikus állapotváltozás egy olyan általánosított adiabatikus állapotváltozásként fogható fel, melynél van hőcsere a rendszer és a környezet közt. Az állapotváltozás jellegét a hőcsere mértéke határozza meg, ezt a politróp kitevő (n) jellemzi.

Politropikusként írható le például az a kompresszió, mely során hőt vonunk el, de az elvont hő kisebb, mint a rendszerrel közölt kompressziómunka, ezért a belső energia és így a hőmérséklet emelkedni fog. Ebben a konkrét esetben az állapotváltozás az adiabatikus és az izoterm állapotváltozás közé esik, a fajhő pedig negatív (a hőmérséklet emelkedik, miközben hőt vonunk el). Az adiabatikus, izoterm, izochor, izobár állapotváltozások szintén leírhatók politropikusként.

2.8. ábra. Politropikus állapotváltozások $p - v$ és $T - s$ diagramban

$$p \cdot v^n = \text{const.} \quad (2-62)$$

A fizikai munka:

$$w = \frac{R}{n-1}(T_1 - T_2) = \frac{1}{n-1}(p_1 v_1 - p_2 v_2) \quad (2-63)$$

A technikai munka:

$$w_t = \frac{nR}{n-1}(T_1 - T_2) = \frac{n}{n-1}(p_1 v_1 - p_2 v_2) \quad (2-64)$$

A közölt hőmennyiség és a **politropikus fajhő** meghatározása:

$$pv = RT \quad (2-65)$$

$$R = c_p - c_v = c_v(\kappa - 1) \quad (2-66)$$

$$c_v = \frac{R}{\kappa - 1} \quad (2-67)$$

$$q = u_2 - u_1 + w = c_v(T_2 - T_1) + \frac{R}{n-1}(T_1 - T_2) \quad (2-68)$$

$$q = \left(c_v - \frac{R}{n-1} \right) (T_2 - T_1) = \left(c_v - \frac{c_v(\kappa - 1)}{n-1} \right) (T_2 - T_1) \quad (2-69)$$

$$q = c_v \frac{n - \kappa}{n - 1} (T_2 - T_1) = c_n (T_2 - T_1) \quad (2-70)$$

Ahol

$$c_n = c_v \frac{n - \kappa}{n - 1} \quad (2-71)$$

a politropikus fajhő.

A közölt hő és a munka viszonya:

$$\frac{q}{w} = \frac{\kappa - n}{\kappa - 1} \quad (2-72)$$

Az entrópiafüggvény:

$$ds = \frac{\partial q}{T} = \frac{c_n dT}{T} \quad (2-73)$$

$$s_2 - s_1 = c_n \ln \frac{T_2}{T_1} \quad (2-74)$$

A politropikus állapotváltozás általánosítása

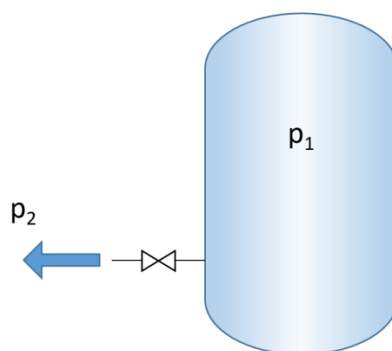
A politropikus kitevő értéke elméletileg $-\infty < n < \infty$ is lehet, a műszaki gyakorlatban $1 < n < \kappa$. Negatív értéke csak néhány speciális esetben értelmezhető.

6. táblázat. A politropikus állapotváltozás általánosítása

Állapotváltozás	Egyenlet	Változó állapotjelzők	Ható energiafajták	A görbe jellege $p - v$ diagramban	Az általános egyenlet kitevője	A politropikus fajhő
izochor	$v = \text{const.}$	$p; T$	$q; u$	p tengellyel párhuzamos	$n = \infty$	$C_n = C_v$
izobar	$p = \text{const.}$	$v; T$	$q; u; w$	v tengellyel párhuzamos	$n = 0$	$C_n = C_p$
izotermikus	$p v = \text{const.}$	$p; v$	$q; w$	egyenlő szárú hiperbola	$n = 1$	$C_n = \pm \infty$
adiabatikus	$p v^\kappa = \text{const.}$	$p; v; T$	$u; w$	hiperbola	$n = \kappa$	$C_n = 0$
politropikus	$p v^n = \text{const.}$	$p; v; T$	$q; u; w$	hiperbola	$n = n$	$C_n = C_n$

2.4. IRREVERZIBILIS ÁLLAPOTVÁLTOZÁSOK

Az **irreverzibilis** állapotváltozások csak egy irányban játszódnak le, **megfordításukhoz energiabefektetés szükséges**. Ha pl. egy p_1 nyomású légtartályból kiengedjük a benne lévő levegőt a p_2 alacsonyabb nyomású térbe, akkor **izoentalpikus fojtás** játszódik le. A folyamat irreverzibilis, mert miközben lejátszódik, munkát nem végez, energiát nem tudunk kinyerni a termodinamikai rendszerből, de energiabefektetés szükséges ahhoz, hogy az eredeti állapotot, a tartályban lévő magasabb p_1 nyomást újra előállítsuk.

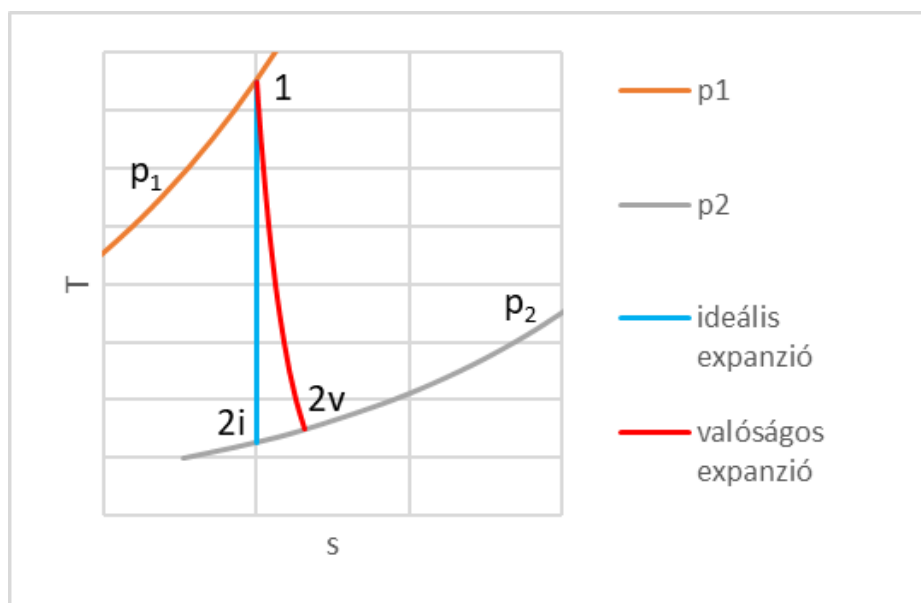
2.9. ábra. Példa irreverzibilis állapotváltozásra

Irreverzibilis folyamat például az **intenzív állapotjelzők kiegyenlítődése**, pl. a hőmérséklet kiegyenlítődése két eltérő hőmérsékletű termodinamikai rendszer egyesítésekor. Két különböző hőmérsékletű gáz összekeverésekor a kezdetben alacsonyabb hőmérsékletű fel fog melegedni, a kezdetben magasabb hőmérsékletű le fog hűlni. A melegedő gázmennyiség entrópiája nő, a lehűlő gázmennyiségé csökken. A folyamat irreverzibilitása azt okozza, hogy

ezen entrópiaváltozások előjelhelyes összege pozitív lesz, a teljes rendszer entrópiája tehát növekedni fog. **Minden irreverzibilis állapotváltozás során fellép a veszteségből adódó entrópia növekedés.** Ha hőközléses vagy hőelvonásos a folyamat, akkor ezen entrópiaváltozások előjelhelyesen összegzendők.

Ideális és valóságos turbina expanzió összehasonlítása

Valóságos állapotváltozások esetében mindig lépnek fel energiaveszteségek, ezek hatására az entrópia növekszik. A következő ábrán p_1 és p_2 nyomásértékek közt végbemenő ideális és valóságos turbina expanziót ábrázoltunk:

2.10. ábra. Ideális ($1 - 2i$) és valóságos ($1 - 2v$) turbina expanzió T – s diagramban

A turbina hatásfoka a két állapotváltozás technikai munkájának hányadosa:

$$\eta_{turbina} = \frac{w_{tv}}{w_{ti}} = \frac{w_{t12v}}{w_{t12i}} \quad (2-75)$$

3. GÁZOK KÖRFOLYAMATAI

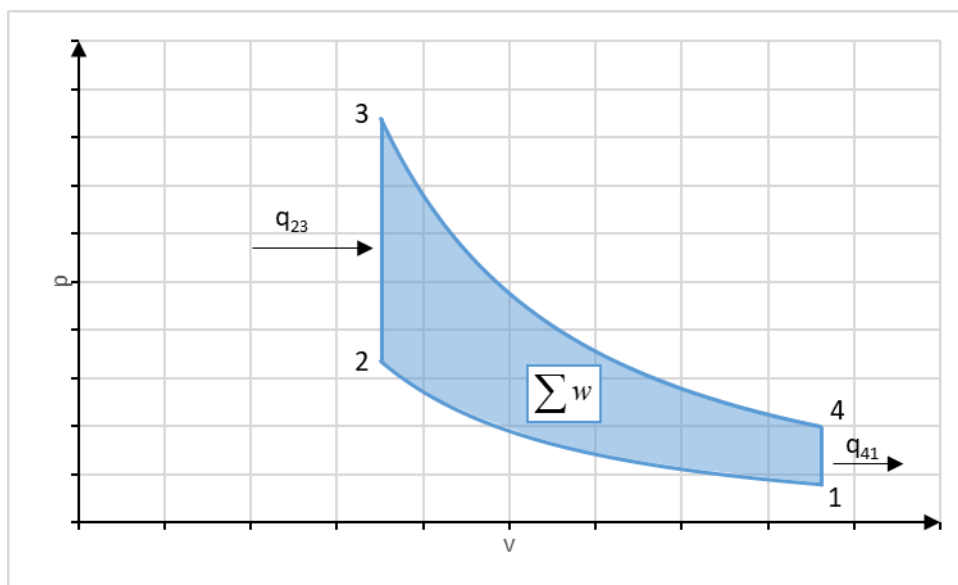
Az olyan termodinamikai folyamatokat, melyeknél a kezdeti és a végállapot jellemzői megegyeznek, körfolyamatoknak nevezzük.

A munkát adó körfolyamatok a közölt hő munkává alakítják. A gép szerkezetének megfelelően ez fizikai vagy technikai munka. Körfolyamatok esetében az összes fizikai munka egyenlő az összes technikai munkával (mivel nyitott rendszerek körfolyamatainál a belépési és kilépési munkák előjelhelyes összege nulla):

$$\sum w = \sum w_t = w_h \quad (3-1)$$

Ez a **hasznos munka** az egyes állapotváltozások munkáinak előjelhelyes összege.

A körfolyamatot $p - v$ diagramban ábrázolva a hasznos munka a körfolyamat által körbezárt területtel arányos:

3.1. ábra. Ideális $(1 - 2i)$ és valóságos $(1 - 2v)$ turbina expanzió $T - s$ diagramban

A körfolyamat egyes szakaszain munkát kell befektetni, más szakaszain munka nyerhető ki a rendszerből. A körfolyamat működésének feltétele, hogy **a kinyert munka nagyobb legyen, mint a befektetett**, vagyis az egyes munkák előjelhelyes összege (a hasznos munka) pozitív legyen. Ahhoz, hogy a körfolyamat által technikailag hasznosítható munkát kapjunk, a gázon végzett **kompresszió**nak kevesebb munkával kell járnia, mint a közeg által a körfolyamat másik szakaszában végzett **expanzió** munka. Ez úgy valósítható meg, hogy az expanzió magasabb hőmérsékleten megy végbe, mint a kompresszió, azaz **$p - v$ diagramban** ábrázolva az expanzió állapotváltozásának görbéje magasabban van, mint a kompresszióé. Az expanzió térfogatnövekedést jelent, tehát ezen felső görbe a diagramban jobbra halad, az

alsó görbe pedig balra, így megállapítható, hogy **a munkát adó körfolyamatok forgásiránya $p - v$ diagramban az óramutató járásával megegyező.**

A hőt nem lehetséges teljes mértékben munkává alakítani, egy része a körfolyamatból átalakítatlanul, hő formájában távozik. A **termodinamikai hatásfok** értéke azt fejezi ki, hogy a **közölt hő** milyen arányban alakította át a körfolyamat **munkává**:

$$\eta_t = \frac{\sum w}{\sum q_{BE}} \quad (3-2)$$

Az összefüggés bármely körfolyamatra érvényes.

Az energiamegmaradás törvényéből adódóan szintén bármely körfolyamatra megállapítható, hogy az **összes munka** (az egyes állapotváltozások munkáinak előjelhelyes összege) **megegyezik az összes hővel** (az egyes állapotváltozásokhoz tartozó hőmennyiségek előjelhelyes összegével). Az I. főtétel, megfordítható állapotváltozásokkal felépített körfolyamatokra, zárt görbe menti integrálokkal a teljes körfolyamatra felírva:

$$\oint dQ = \oint dU + \oint dW \quad (3-3)$$

$$\oint dU = 0 \rightarrow \oint dQ = \oint dW \quad (3-4)$$

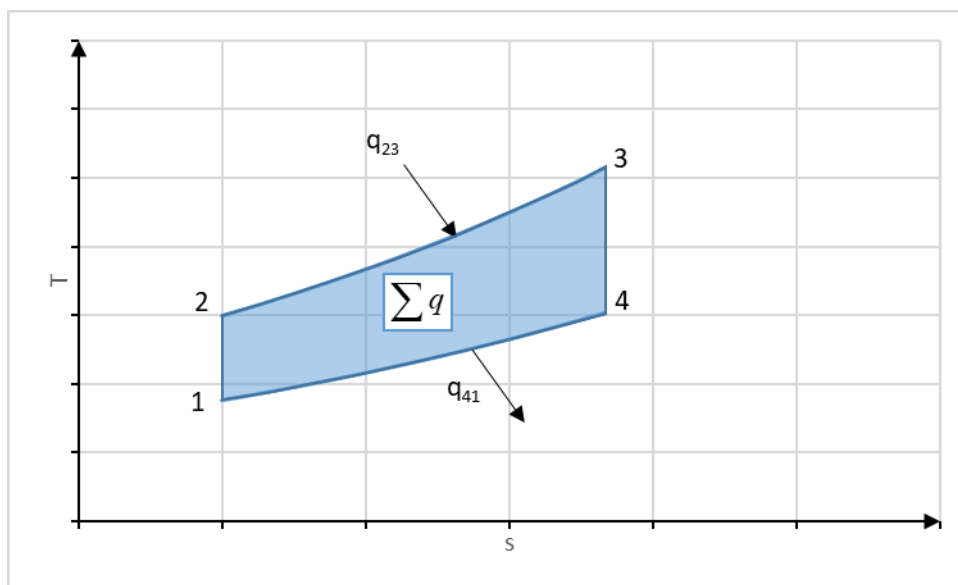
$$\sum w = \sum q \quad (3-5)$$

Az előző összefüggésbe behelyettesítve a termodinamikai hatásfokot, felírhatjuk a hőmennyiségek arányaként is:

$$\eta_t = \frac{\sum q}{\sum q_{BE}} = \frac{\sum q_{BE} + \sum q_{EL}}{\sum q_{BE}} = \frac{\sum q_{BE} - |\sum q_{EL}|}{\sum q_{BE}} \quad (3-6)$$

A közölt hőmennyiség tehát abszolútértékben nagyobb, mint az eltávolított hő.

$T - s$ diagramban ábrázolva a körfolyamatot, az állapotváltozások alatti terület a hőmennyiséggel arányos. A munkát adó körfolyamatok esetében a hőközléses állapotváltozások magasabb hőmérsékleten mennek végbe, mint a hőelvonásosak. A körfolyamat által **körbezárt terület** az **összes hővel** arányos:

3.2. ábra. Az összes hővel arányos terület $T - s$ diagramban

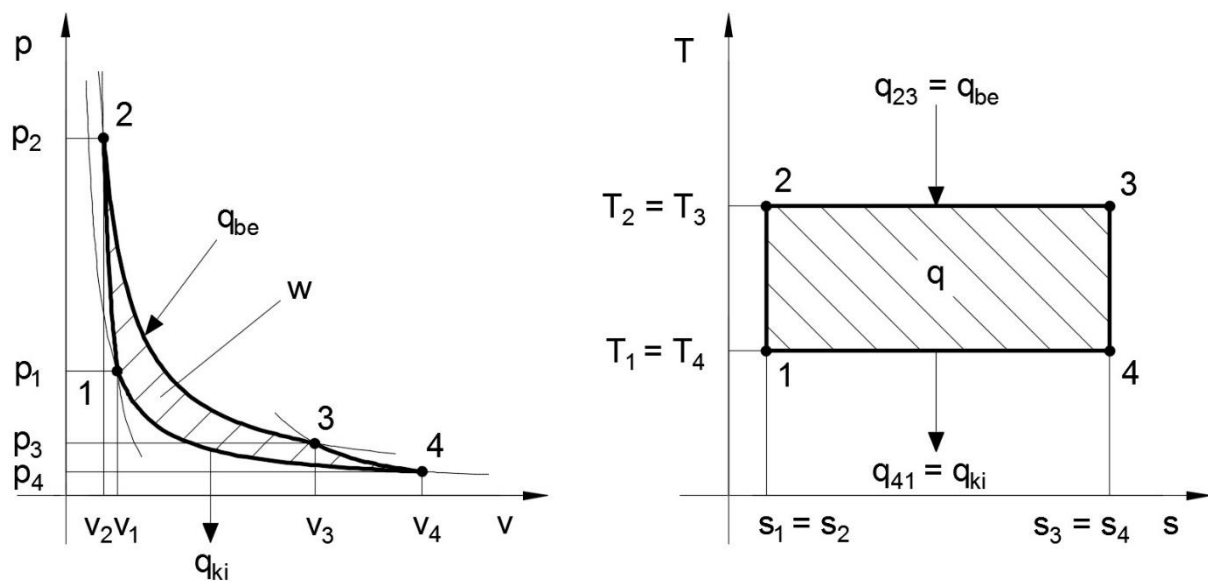
Hőközlés esetén növekszik az entrópia, hőelvonás esetén csökken, tehát a **$T - s$ diagramban** a körfolyamat felső szakasza halad jobbra, alsó szakasza balra, így a **forgási irány** ezen diagram esetében is **az óramutató járásával megegyező**.

3.1.1. Carnot körfolyamat

Azonos hőmérséklet-határok közt a termodinamikai körfolyamatok közül a legjobb hatásfokot a Carnot-körfolyamat adja.

A körfolyamat állapotváltozásai:

- 1 – 2: adiabatikus kompresszió.
- 2 – 3: izotermikus kompresszió,
- 3 – 4: adiabatikus expanzió,
- 4 – 1: adiabatikus expanzió.

3.3. ábra. Carnot-körfolyamat p - v és T – s diagramban

A termodinamikai hatásfok:

$$\eta_t = \frac{w}{q_{be}} = \frac{w}{q_{T2-3}} \quad (3-7)$$

Speciálisan Carnot-ciklusra:

$$\eta_t = \frac{T_2 - T_1}{T_2} = 1 - \frac{T_a}{T_f} \quad (3-8)$$

vagyis a Carnot – körfolyamat hatásfoka csak az alsó és felső hőmérséklettől függ.

3.1.2. Otto körfolyamat

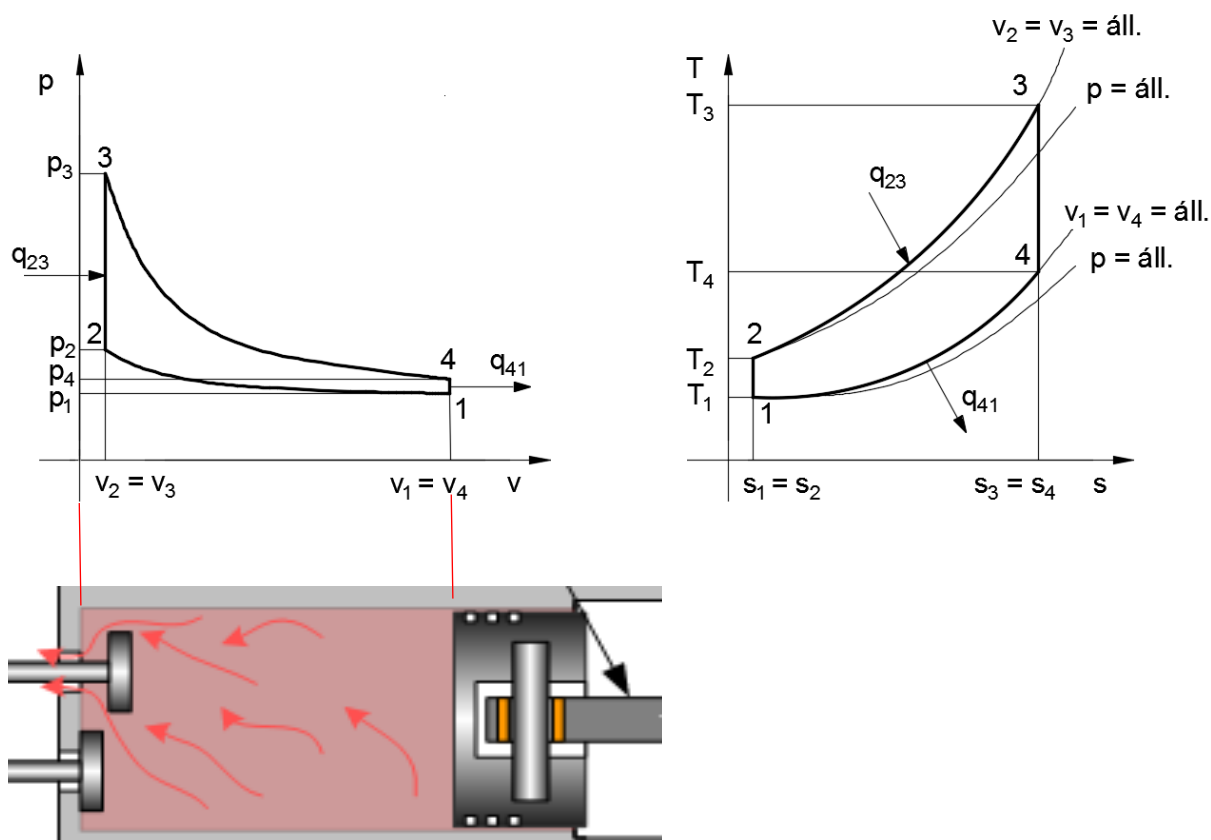
Az elméleti körfolyamat az alábbi négy reverzibilis állapotváltozásból áll:

1 – 2: adiabatikus kompresszió

2 – 3: izochor hőközlés

3 – 4: adiabatikus expanzió

4 – 1: izochor hőelvonás

3.4. ábra. Otto-körfolyamat p-v diagramban

A kompresszióviszony:

$$\varepsilon = \frac{V_1}{V_2} \quad (3-9)$$

A nyomásemelkedési tényező:

$$\lambda = \frac{p_3}{p_2} \quad (3-10)$$

Az állapotpontok meghatározása, ha ismert a munkaközeg, illetve p_1 , T_1 , ε , λ , m :

1 – 2:

$$R = \frac{p \cdot v}{T} \rightarrow v_1 = \frac{R \cdot T_1}{p_1} \quad (3-11)$$

$$\varepsilon = \frac{V_1}{V_2} = \frac{v_1}{v_2} \rightarrow v_2 = \frac{v_1}{\varepsilon} \quad (3-12)$$

$$p_1 v_1^\kappa = p_2 v_2^\kappa \rightarrow p_2 = p_1 \left(\frac{v_1}{v_2} \right)^\kappa = p_1 \epsilon^\kappa \quad (3-13)$$

$$T_2 = \frac{p_2 v_2}{R} \quad (3-14)$$

2 – 3:

$$v_3 = v_2 \quad (3-15)$$

$$\lambda = \frac{p_3}{p_2} \rightarrow p_3 = \lambda p_2 \quad (3-16)$$

$$R = \frac{p \cdot v}{T} \rightarrow T_3 = \frac{p_3 \cdot v_3}{R} \quad (3-17)$$

3 – 4:

$$v_4 = v_1 \quad (3-18)$$

$$p_3 v_3^\kappa = p_4 v_4^\kappa \rightarrow p_4 = p_3 \left(\frac{v_3}{v_4} \right)^\kappa = p_3 \left(\frac{v_2}{v_1} \right)^\kappa = p_3 \epsilon^{-\kappa} \quad (3-19)$$

$$T_4 = \frac{p_4 v_4}{R} \quad (3-20)$$

A fajlagos belső energia:

$$u_1 = c_v \cdot T_1 \quad (3-21)$$

$$u_2 = c_v \cdot T_2 \quad (3-22)$$

$$u_3 = c_v \cdot T_3 \quad (3-23)$$

$$u_4 = c_v \cdot T_4 \quad (3-24)$$

A fajlagos entalpia:

$$h_1 = c_p \cdot T_1 \quad (3-25)$$

$$h_2 = c_p \cdot T_2 \quad (3-26)$$

$$h_3 = c_p \cdot T_3 \quad (3-27)$$

$$h_4 = c_p \cdot T_4 \quad (3-28)$$

A közölt és elvont hőmennyiség:

$$q_{be} = q_{v23} = c_v (T_3 - T_2) \quad (3-29)$$

$$q_{el} = q_{v41} = c_v (T_1 - T_4) \quad (3-30)$$

A körfolyamat egy ciklusának munkája:

$$\sum w = \sum q = q_{be} + q_{el} = q_{be} - |q_{el}| \quad (3-31)$$

Az egyes folyamatok munkája:

$$w_{12} = q_{12} - \Delta u_{12} = -\Delta u_{12} = u_1 - u_2 = \frac{1}{\kappa - 1} (p_1 v_1 - p_2 v_2) \quad (3-32)$$

$$w_{23} = 0 \quad (3-33)$$

$$w_{34} = q_{34} - \Delta u_{34} = -\Delta u_{34} = u_3 - u_4 = \frac{1}{\kappa - 1} (p_3 v_3 - p_4 v_4) \quad (3-34)$$

$$w_{41} = 0 \quad (3-35)$$

A körfolyamat termodinamikai hatásfoka:

$$\eta_t = \frac{\sum w}{q_{be}} = \frac{\sum q}{q_{be}} \quad (3-36)$$

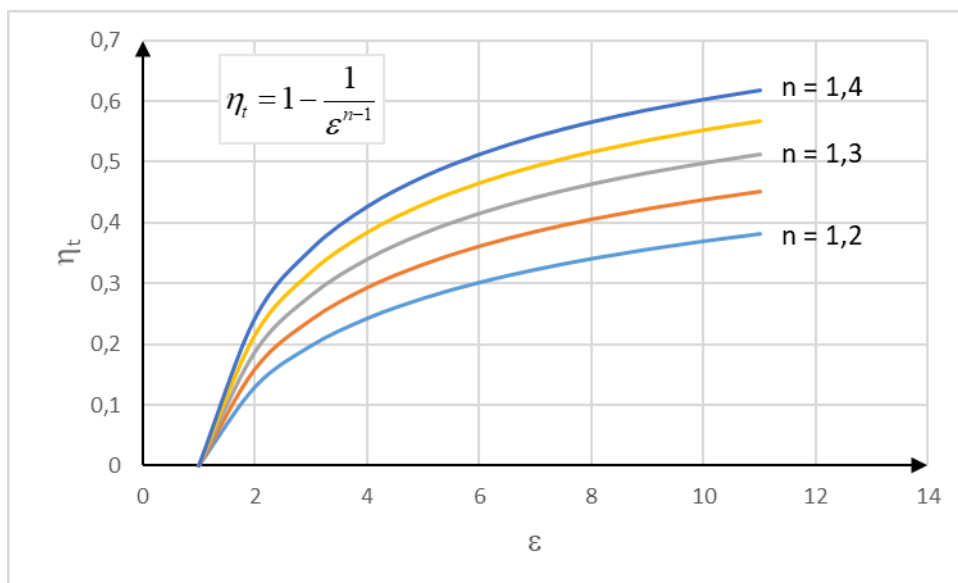
Speciálisan Otto-körfolyamatra:

$$\eta_t = 1 - \frac{1}{\varepsilon^{\kappa-1}} \quad (3-37)$$

Az Otto-körfolyamat termodinamikai hatásfoka kizárólag a kompresszióviszony nagyságától függ. A körfolyamat pontosítható, ha politropikus állapotváltozásokkal írjuk le a kompressziót és az expanziót:

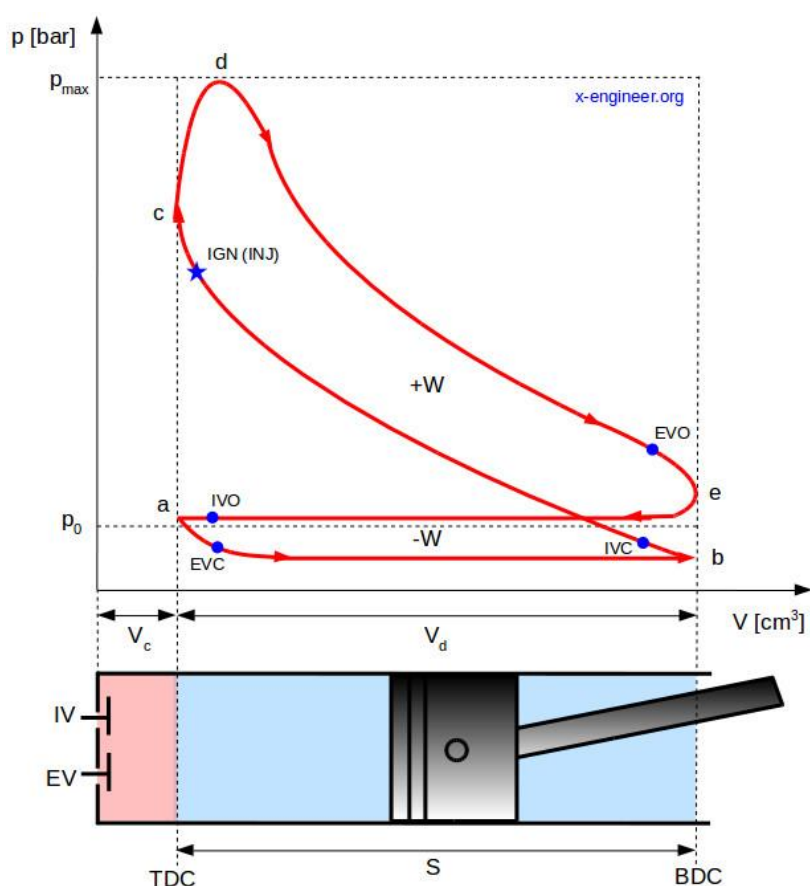
$$\eta_t = 1 - \frac{1}{\varepsilon^{n-1}} \quad (3-38)$$

A termodinamikai hatásfok a kompresszióviszony és a politropikus kitevő függvényében:

3.5. ábra. Otto-körfolyamat termodinamikai hatásfoka a kompresszióviszony és a politropikus kitevő függvényében

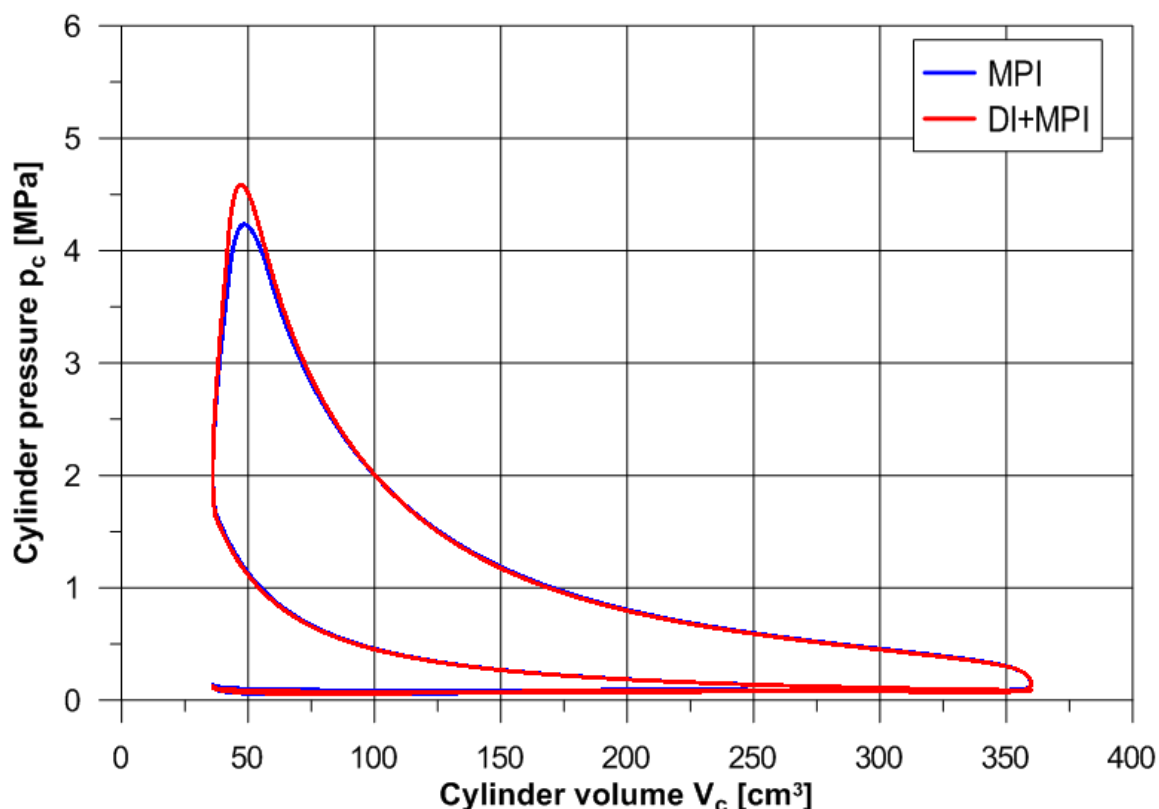
A valóságos körfolyamat $p - v$ diagramja:

3.6. ábra. Valóságos Otto-körfolyamat $p - V$ diagramban, megjelölve a gyújtás, valamint a szelepek nyitása és zárása (IVO – szívószelep nyitás, IVC – szívószelep zárás, EVO – kipufogószelep nyitás, EVC – kipufogószelep zárás, IGN – gyújtás)

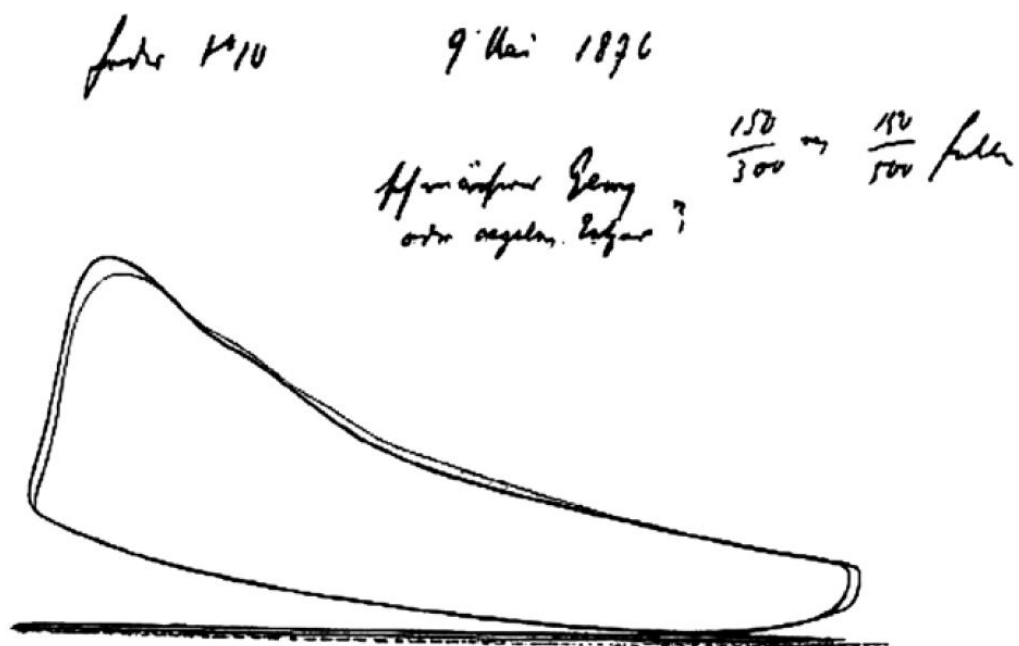
Láthatóak az elméleti körfolyamattól való eltérések: a hőközlés csak közelítőleg izochor, hiszen nem lehet pillanatnyi, minimális időszükséglete mindenképp van, ezalatt az idő alatt a dugattyú halad. Ezt mutatja a kompressziós folyamat végének meredekebb nyomásemelkedése a felső holtpont elérése előtt. A szükséges előgyújtás miatt itt már megkezdődik az égés. A 2 – 3 folyamat jobbra elhajlik, a dugattyú elhalad a felső holtponttól, miközben növekszik a nyomás, tart a hőközlés. Az égés befejeztével a görbe letörik, az expanzió ezt követően adiabatikusként vagy politropikusként írható le. Az alsó holtpont elérése előtt az expanzió nyomásgörbéje letörik, itt nyitnak a kipufogószelepek. Megtörténik a gázcsera (a diagram alján látható izobár jellegű állapotváltozások: e – a kipufogás, a – b szívás), és a körfolyamat hideg benzin-levegő keverékkel kezdődik újra, emiatt a hőelvonás izochornak tekinthető. Ezen alacsony hőmérsékletű levegő a henger falától hőt vesz fel a kompresszió során, ezért a kompresszió is politropikus.

Valós mérésen alapuló indikátordiagram:

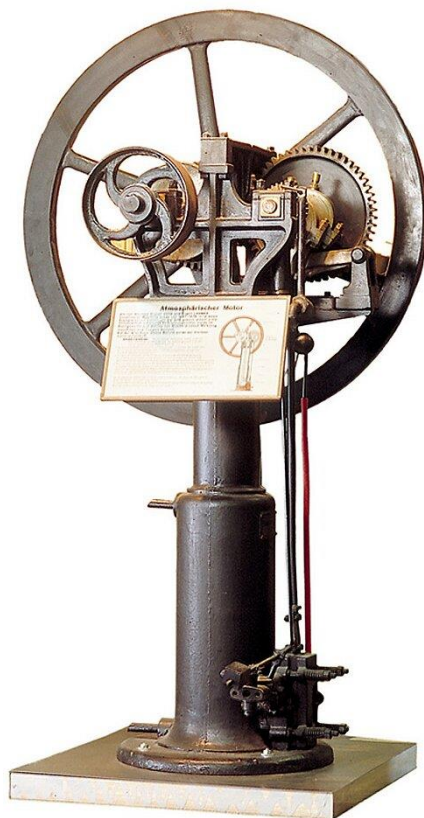

3.7. ábra. Valóságos Otto-körfolyamat $p - V$ diagramban (2SZ-FE típusú 1298 cm^3 -es Toyota Yaris motor, kétféle befecskendezés összehasonlítása 20 %-os fojtószelep állásnál és 2000 1/min főtengely fordulatszámon)

3.8. ábra. Nikolaus Otto által rögzített p – V indikátordiagram, 1876

3.9. ábra. Otto motor, 1870

3.1.3. Diesel körfolyamat

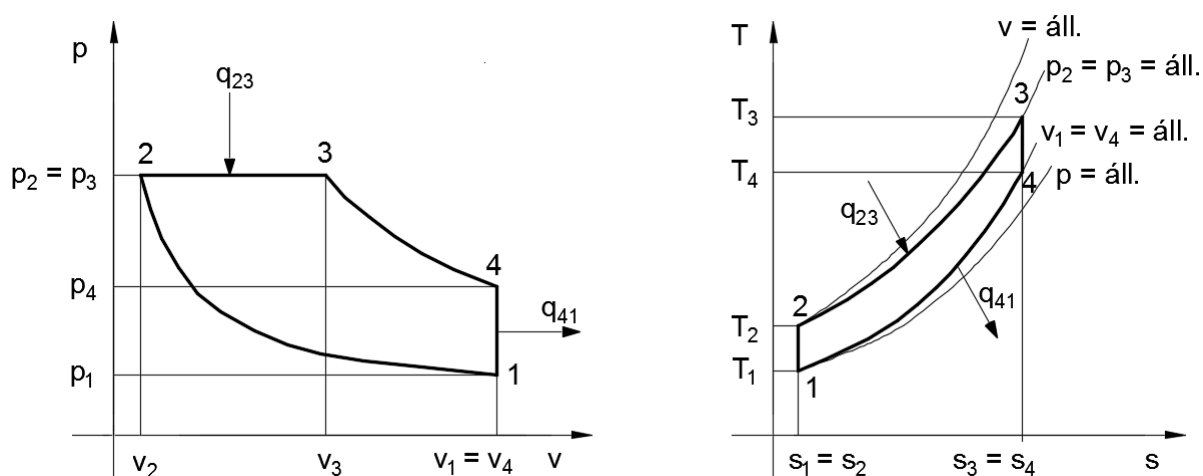
Diesel körfolyamat esetén az üzemanyag égése lassabb, mint az Otto körfolyamatban, ezért a dugattyú a hőközlés során hosszabb utat tesz meg. A hőközlés pontosabban közelíthető izobár folyamatként.

1 – 2: adiabatikus kompresszió

2 – 3: izobár hőközlés

3 – 4: adiabatikus expanzió

4 – 1: izochor hőelvonás

3.10. ábra. Diesel-körfolyamat p-v és T-s diagramban

A kompresszióviszony:

$$\varepsilon = \frac{V_1}{V_2} = \frac{v_1}{v_2} \quad (3-39)$$

Az előzetes expanzióviszony:

$$\rho = \frac{V_3}{V_2} = \frac{v_3}{v_2} \quad (3-40)$$

Az utólagos expanzióviszony:

$$\delta = \frac{V_4}{V_3} = \frac{v_4}{v_3} \quad (3-41)$$

$$\varepsilon = \rho \delta \quad (3-42)$$

Az állapotpontok meghatározása, ha ismert a munkaközeg, illetve $p_1, T_1, \varepsilon, \lambda, \rho, m$:

1 – 2:

$$R = \frac{p \cdot v}{T} \rightarrow v_1 = \frac{R \cdot T_1}{p_1} \quad (3-43)$$

$$\varepsilon = \frac{V_1}{V_2} = \frac{v_1}{v_2} \rightarrow v_2 = \frac{v_1}{\varepsilon} \quad (3-44)$$

$$p_1 v_1^\kappa = p_2 v_2^\kappa \rightarrow p_2 = p_1 \left(\frac{v_1}{v_2} \right)^\kappa = p_1 \varepsilon^\kappa \quad (3-45)$$

$$T_2 = \frac{p_2 v_2}{R} \quad (3-46)$$

2 – 3:

$$p_3 = p_2 \quad (3-47)$$

$$\rho = \frac{v_3}{v_2} \rightarrow v_3 = \rho v_2 \quad (3-48)$$

$$R = \frac{p \cdot v}{T} \rightarrow T_3 = \frac{p_3 \cdot v_3}{R} \quad (3-49)$$

3 – 4:

$$v_4 = v_1 \quad (3-50)$$

$$p_3 v_3^\kappa = p_4 v_4^\kappa \rightarrow p_4 = p_3 \left(\frac{v_3}{v_4} \right)^\kappa \quad (3-51)$$

$$T_4 = \frac{p_4 v_4}{R} \quad (3-52)$$

A fajlagos belső energia:

$$u_1 = c_v \cdot T_1 \quad (3-53)$$

$$u_2 = c_v \cdot T_2 \quad (3-54)$$

$$u_3 = c_v \cdot T_3 \quad (3-55)$$

$$u_4 = c_v \cdot T_4 \quad (3-56)$$

A fajlagos entalpia:

$$h_1 = c_p \cdot T_1 \quad (3-57)$$

$$h_2 = c_p \cdot T_2 \quad (3-58)$$

$$h_3 = c_p \cdot T_3 \quad (3-59)$$

$$h_4 = c_p \cdot T_4 \quad (3-60)$$

A közölt és elvont hőmennyiség:

$$q_{be} = q_{p23} = c_p (T_3 - T_2) \quad (3-61)$$

$$q_{el} = q_{v41} = c_v (T_1 - T_4) \quad (3-62)$$

A körfolyamat egy ciklusának munkája:

$$w = \sum q = q_{be} + q_{el} = q_{be} - |q_{el}| \quad (3-63)$$

Az egyes folyamatok munkája:

$$w_{12} = q_{12} - \Delta u_{12} = -\Delta u_{12} = u_1 - u_2 = \frac{1}{\kappa - 1} (p_1 v_1 - p_2 v_2) \quad (3-64)$$

$$w_{23} = q_{23} - \Delta u_{23} = p \cdot \Delta v_{23} = p \cdot (v_3 - v_2) \quad (3-65)$$

$$w_{34} = q_{34} - \Delta u_{34} = -\Delta u_{34} = u_3 - u_4 = \frac{1}{\kappa - 1} (p_3 v_3 - p_4 v_4) \quad (3-66)$$

$$w_{41} = 0 \quad (3-67)$$

A körfolyamat termikus hatásfoka:

$$\eta_t = \frac{\sum w}{q_{be}} = \frac{\sum q}{q_{be}} \quad (3-68)$$

speciálisan Diesel-körfolyamatra:

$$\eta_t = 1 - \frac{1}{\varepsilon^{\kappa-1}} \cdot \frac{\rho^{\kappa} - 1}{\kappa(\rho - 1)} \quad (3-69)$$

3.1.4. Sabathier körfolyamat

A valóságos motorok diagramjain látható, hogy az elmélettel szemben az Otto és a Diesel motoroknál a hőközlés során változik a fajtérfogat és a nyomás is. Az elméleti Otto, illetve Diesel körfolyamat jó közelítéssel írja le a hengerben zajló állapotváltozásokat, de ez a közelítés tovább pontosítható, ha a hőközlés folyamatát felbontjuk egy izochor és egy izobár szakaszra. A Sabathier körfolyamat tehát az Otto és Diesel körfolyamatok kombinációjaként értelmezhető.

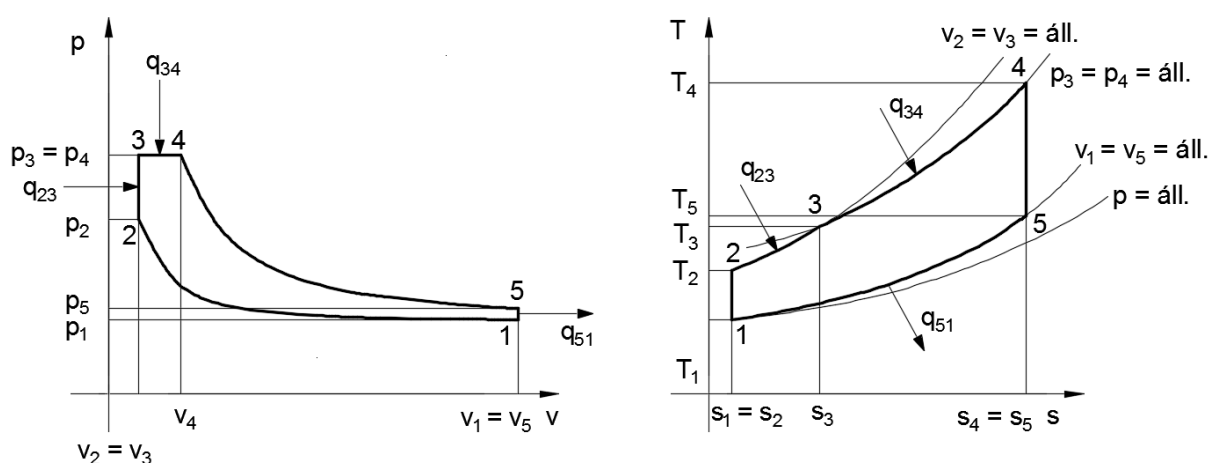
1 – 2: adiabatikus kompresszió

2 – 3: izochor hőközlés

3 – 4: izobár hőközlés

4 – 5: adiabatikus expanzió

5 – 1: izochor hőelvonás

3.11. ábra. Sabathier-körfolyamat p-v és T-s diagramban

A kompresszióviszony:

$$\varepsilon = \frac{V_1}{V_2} \quad (3-70)$$

A nyomásemelkedési tényező:

$$\lambda = \frac{p_3}{p_2} \quad (3-71)$$

Az előzetes expanzióviszony:

$$\rho = \frac{V_4}{V_3} = \frac{v_4}{v_3} \quad (3-72)$$

Az utólagos expanzióviszony:

$$\delta = \frac{V_5}{V_4} = \frac{v_5}{v_4} \quad (3-73)$$

$$\varepsilon = \rho \delta \quad (3-74)$$

Az állapotpontok meghatározása, ha ismert a munkaközeg, illetve p_1 , T_1 , ε , λ , ρ , m :

1 – 2:

$$R = \frac{p \cdot v}{T} \rightarrow v_1 = \frac{R \cdot T_1}{p_1} \quad (3-75)$$

$$\varepsilon = \frac{V_1}{V_2} = \frac{v_1}{v_2} \rightarrow v_2 = \frac{v_1}{\varepsilon} \quad (3-76)$$

$$p_1 v_1^\kappa = p_2 v_2^\kappa \rightarrow p_2 = p_1 \left(\frac{v_1}{v_2} \right)^\kappa = p_1 \varepsilon^\kappa \quad (3-77)$$

$$T_2 = \frac{p_2 v_2}{R} \quad (3-78)$$

2 – 3:

$$v_3 = v_2 \quad (3-79)$$

$$\lambda = \frac{p_3}{p_2} \rightarrow p_3 = \lambda p_2 \quad (3-80)$$

$$R = \frac{p \cdot v}{T} \rightarrow T_3 = \frac{p_3 \cdot v_3}{R} \quad (3-81)$$

3 – 4:

$$p_3 = p_4 \quad (3-82)$$

$$\rho = \frac{v_4}{v_3} \rightarrow v_4 = \rho v_3 \quad (3-83)$$

$$T_4 = \frac{p_4 V_4}{R} \quad (3-84)$$

4 – 5:

$$v_5 = v_1 \quad (3-85)$$

$$p_4 v_4^\kappa = p_5 v_5^\kappa \rightarrow p_5 = p_4 \left(\frac{v_4}{v_5} \right)^\kappa = p_4 \delta^{-\kappa} \quad (3-86)$$

$$T_5 = \frac{p_5 V_5}{R} \quad (3-87)$$

A fajlagos belső energia:

$$u_1 = c_v \cdot T_1 \quad (3-88)$$

$$u_2 = c_v \cdot T_2 \quad (3-89)$$

$$u_3 = c_v \cdot T_3 \quad (3-90)$$

$$u_4 = c_v \cdot T_4 \quad (3-91)$$

$$u_5 = c_v \cdot T_5 \quad (3-92)$$

A fajlagos entalpia:

$$h_1 = c_p \cdot T_1 \quad (3-93)$$

$$h_2 = c_p \cdot T_2 \quad (3-94)$$

$$h_3 = c_p \cdot T_3 \quad (3-95)$$

$$h_4 = c_p \cdot T_4 \quad (3-96)$$

$$h_5 = c_p \cdot T_5 \quad (3-97)$$

A közölt és elvont hőmennyiség:

$$q_{be} = q_{v23} + q_{p34} = c_v (T_3 - T_2) + c_p (T_4 - T_3) \quad (3-98)$$

$$q_{el} = q_{v41} = c_v (T_1 - T_4) \quad (3-99)$$

A körfolyamat egy ciklusának munkája:

$$\sum w = \sum q = q_{be} + q_{el} = q_{be} - |q_{el}| \quad (3-100)$$

Az egyes folyamatok munkája:

$$w_{12} = q_{12} - \Delta u_{12} = -\Delta u_{12} = u_1 - u_2 = \frac{1}{\kappa - 1} (p_1 v_1 - p_2 v_2) \quad (3-101)$$

$$w_{23} = 0 \quad (3-102)$$

$$w_{34} = q_{34} - \Delta u_{34} = p \cdot \Delta v_{34} = p \cdot (v_4 - v_3) \quad (3-103)$$

$$w_{45} = q_{45} - \Delta u_{45} = -\Delta u_{45} = u_4 - u_5 = \frac{1}{\kappa - 1} (p_4 v_4 - p_5 v_5) \quad (3-104)$$

A körfolyamat termodinamikai hatásfoka:

$$\eta_t = \frac{\sum w}{\sum q_{be}} \quad (3-105)$$

A közölt és elvont hőmennyiség:

$$q_{v23} = c_v (T_3 - T_2) \quad (3-106)$$

$$q_{p34} = c_p (T_4 - T_3) \quad (3-107)$$

$$\sum q_{be} = q_{v23} + q_{p34} \quad (3-108)$$

$$q_{el} = q_{v41} = c_v (T_1 - T_4) \quad (3-109)$$

A körfolyamat egy ciklusának munkája:

$$w = \sum q = \sum q_{be} - |q_{el}| \quad (3-110)$$

Az egyes folyamatok munkája:

$$w_{12} = -\Delta u_{12} = u_1 - u_2 = \frac{1}{\kappa - 1} (p_1 v_1 - p_2 v_2) \quad (3-111)$$

$$w_{23} = 0 \quad (3-112)$$

$$w_{34} = p_3 (v_4 - v_3) \quad (3-113)$$

$$w_{45} = -\Delta u_{45} = u_4 - u_5 = \frac{1}{\kappa - 1} (p_4 v_4 - p_5 v_5) \quad (3-114)$$

$$w_{51} = 0 \quad (3-115)$$

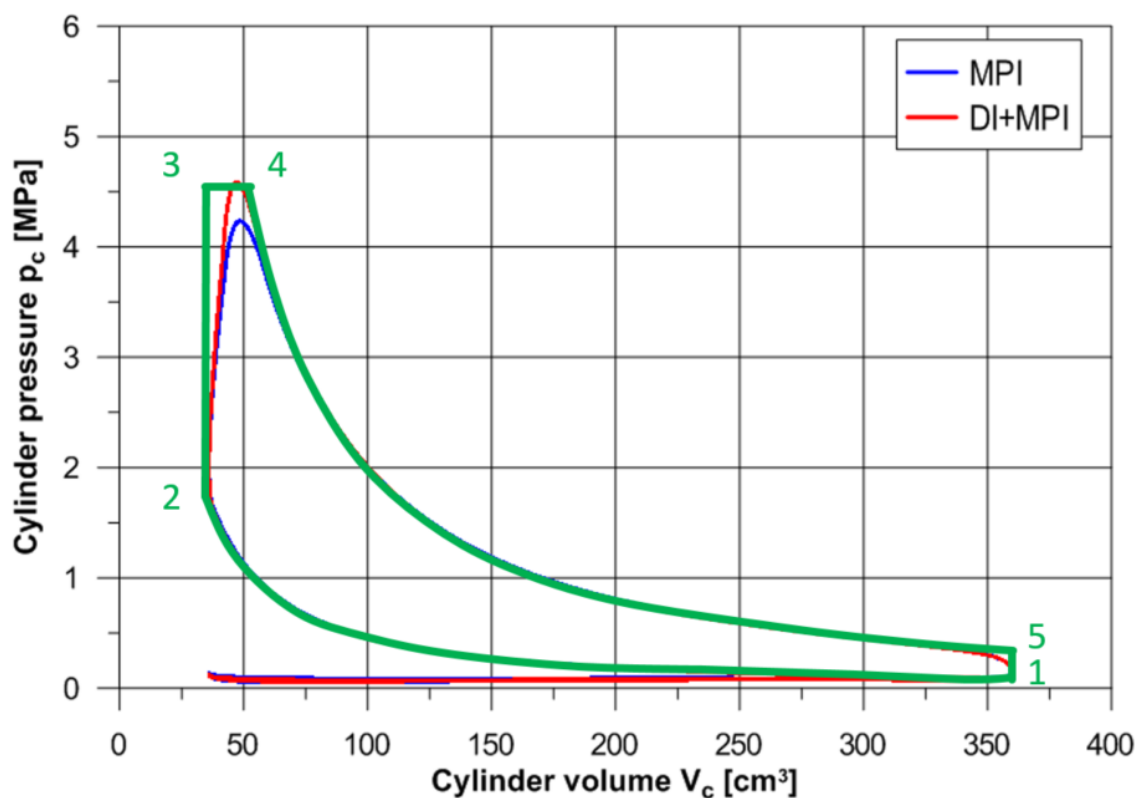
A körfolyamat termikus hatásfoka:

$$\eta_t = \frac{\sum w}{\sum q_{be}} = \frac{\sum q}{\sum q_{be}} \quad (3-116)$$

speciálisan vegyes hőbevezetésű körfolyamatra:

$$\eta_t = 1 - \frac{1}{\varepsilon^{\kappa-1}} \cdot \frac{\lambda \rho^{\kappa} - 1}{\lambda - 1 + \lambda \kappa (\rho - 1)} \quad (3-117)$$

Pirossal jelzett indikátordiagram közelítése Sabathier-körfolyamatként (zöld):

3.12. ábra. Valós indikátordiagram közelítése Sabathier-körfolyamatként

3.1.5. Gázturbina körfolyamat

A gőzerőművek mellett komoly szerepe van a gázturbinás, valamint a kombinált körfolyamatú erőműveknek is. Gázturbinás erőművekből léteznek **zárt** és **nyílt** ciklusú blokkok, utóbbiak elterjedtebbek.

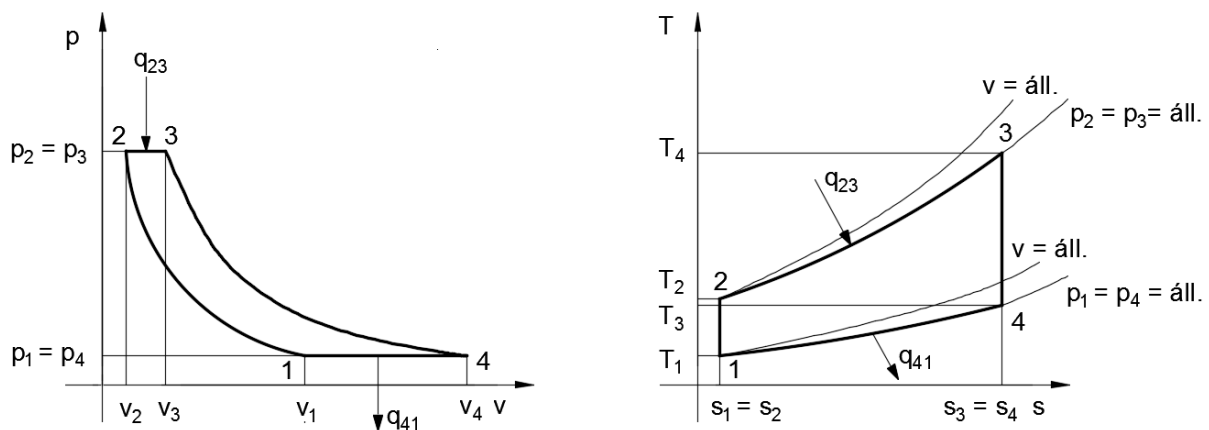
A gázturbina erőművek működési alapja a **Joule-Brayton körfolyamat**:

1 – 2: adiabatikus kompresszió

2 – 3: izobar hőközlés

3 – 4: adiabatikus expanzió

4 – 1: izobar hőelvonás

3.13. ábra. Joule-Brayton körfolyamat p-v és T-s diagramban

A méretezést illetően fontos megemlíteni, hogy akár **zárt**, akár **nyílt** ciklusú blokkokról van szó, a körfolyamat egyes elemei – így a kompresszor és a turbina is – mindenképp **nyílt termodinamikai rendszerként** modellezendők, munkájuk **technikai munka**. Nyílt ciklusú körfolyamatnál a légkör, mint végtelen nagy hőcserélő kapcsolódik a körfolyamathoz (4 – 1 izobár hőelvonás).

A körfolyamat jellemzői:

p_1 – a beszívott levegő nyomása,

T_1 – a beszívott levegő hőmérséklete,

π – kompresszió nyomásviszony,

ρ – előzetes expanzióviszony.

Ezek ismeretében az állapotjelzők meghatározásának menete:

$$v_1 = \frac{RT_1}{p_1} \quad (3-118)$$

$$\pi = \frac{p_2}{p_1} \rightarrow p_2 = \frac{p_1}{\pi} \quad (3-119)$$

$$p_1 v_1^\kappa = p_2 v_2^\kappa \rightarrow v_2 = v_1 \left(\frac{p_1}{p_2} \right)^{\frac{1}{\kappa}} \quad (3-120)$$

$$T_2 = \frac{p_2 v_2}{R} \quad (3-121)$$

A 3. állapotpont meghatározása, ha adott az előzetes expanzióviszony:

$$p_3 = p_2 \quad (3-122)$$

$$\rho = \frac{v_3}{v_2} \rightarrow v_3 = \rho \cdot v_2 \quad (3-123)$$

$$T_3 = \frac{p_3 v_3}{R} \quad (3-124)$$

A 3. állapotpont meghatározása, ha adott a közölt fajlagos hőmennyiség:

$$q_{23} = c_p (T_3 - T_2) \rightarrow T_3 = \frac{q_{23}}{c_p} + T_2 \quad (3-125)$$

A 3. állapotpont meghatározása, ha adott a hőközlés véghőmérséklete:

$$v_3 = \frac{RT_3}{p_3} \quad (3-126)$$

A 4. állapotpont meghatározása:

$$p_4 = p_1 \quad (3-127)$$

$$p_3 v_3^\kappa = p_4 v_4^\kappa \rightarrow v_4 = v_3 \left(\frac{p_3}{p_4} \right)^{\frac{1}{\kappa}} \quad (3-128)$$

$$T_4 = \frac{p_4 v_4}{R} \quad (3-129)$$

A fajlagos kompresszormunka:

$$w_{t12} = -\Delta h_{12} = h_1 - h_2 \quad (3-130)$$

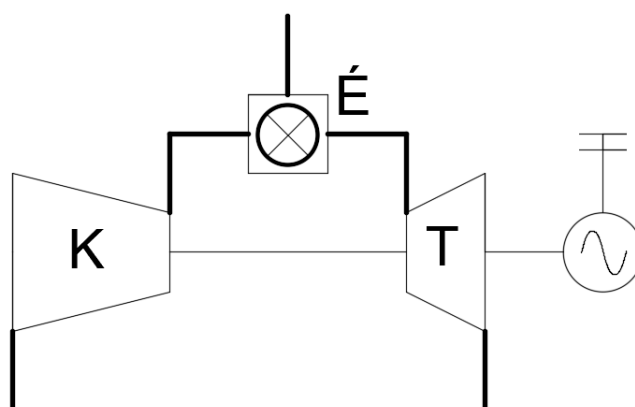
A turbina fajlagos munkája:

$$w_{t34} = -\Delta h_{34} = h_3 - h_4 \quad (3-131)$$

A körfolyamat termodinamikai hatásfoka:

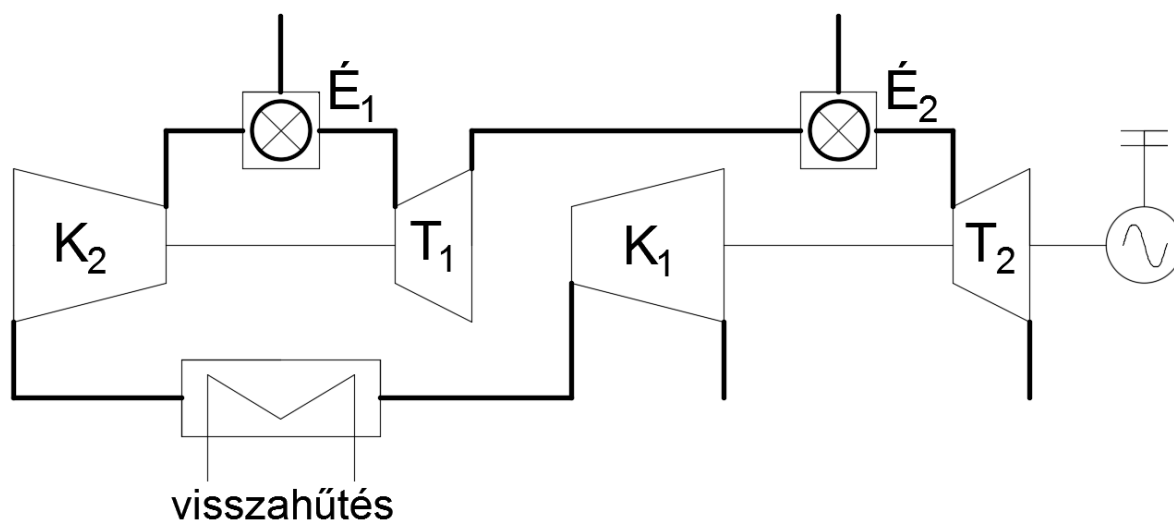
$$\eta_t = \frac{\sum w_t}{q_{be}} = \frac{w_{t12} + w_{t34}}{q_{34}} = \frac{h_1 - h_2 + h_3 - h_4}{h_3 - h_2} \quad (3-132)$$

3.1.5.1. Egytengelyes, nyílt ciklusú

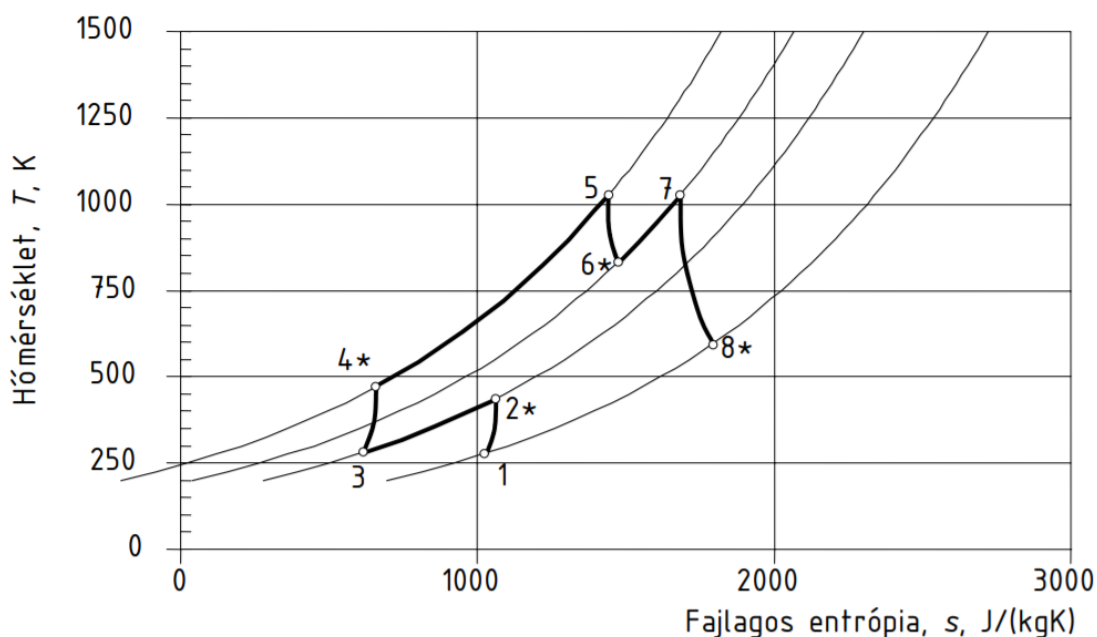
3.14. ábra. Egytengelyes, nyílt ciklusú gázturbina körfolyamat

3.1.5.2. Kéttengelyes, nyílt ciklusú

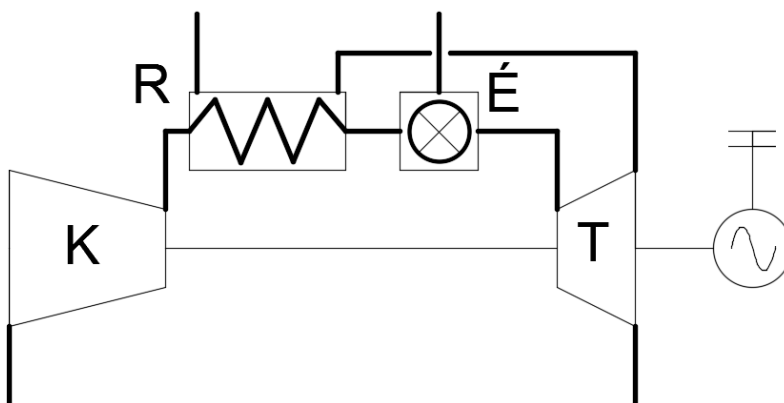
3.15. ábra. Kéttengelyes, nyílt ciklusú gázturbina körfolyamat

Az alábbi diagramban látható, ahogy a valóságos, veszteséges állapotváltozásoknál hőközlés nélkül is nő az entrópia. Az 1 – 2, 3 – 4, 5 – 6 és 7 – 8 állapotváltozások görbéje ennek megfelelően jobbra hajlik el.

3.16. ábra. Kéttengelyes, nyílt ciklusú, valóságos gázturbina körfolyamat

3.1.5.3. Regeneratív hőcserélővel ellátott körfolyamat

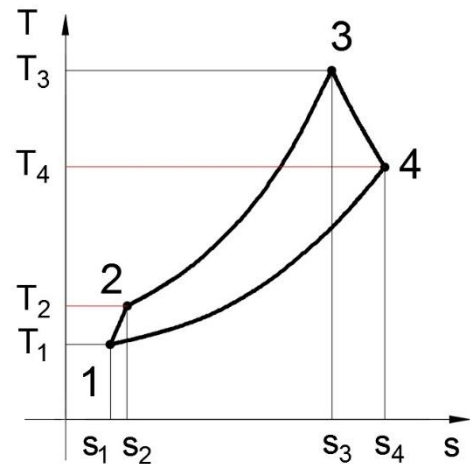
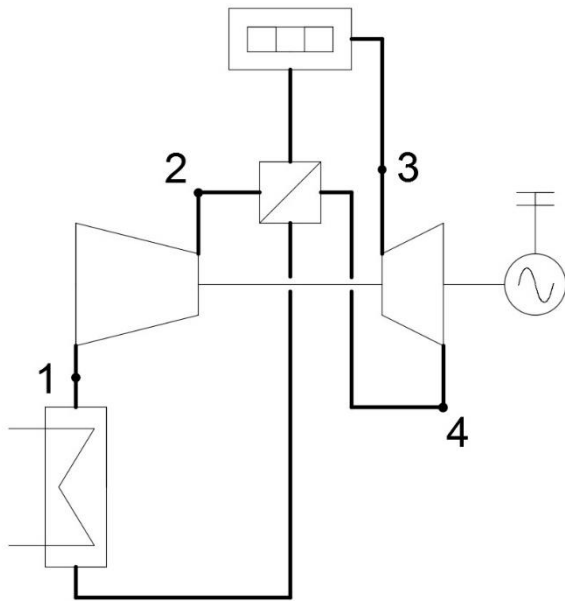

3.17. ábra. Egytengelyes, nyílt ciklusú gázturbina körfolyamat regeneratív hőcserélővel

A regeneratív hőcserélő a 2 – 3 izobár hőközlés és a 4 – 1 izobár hőelvonás közt hoz létre hőáramot: a 4 – 1 folyamat hőmennyiségének egy részét a 2 – 3 állapotváltozás során közli a gázzal, így előmelegítve azt. Csak abban az esetben alkalmazható, ha:

$$T_4 > T_2 \quad (3-133)$$

3.1.5.4. Zárt ciklusú

3.18. ábra. Egytengelyes, zárt ciklusú gázturbina körfolyamat regeneratív hőcserélővel

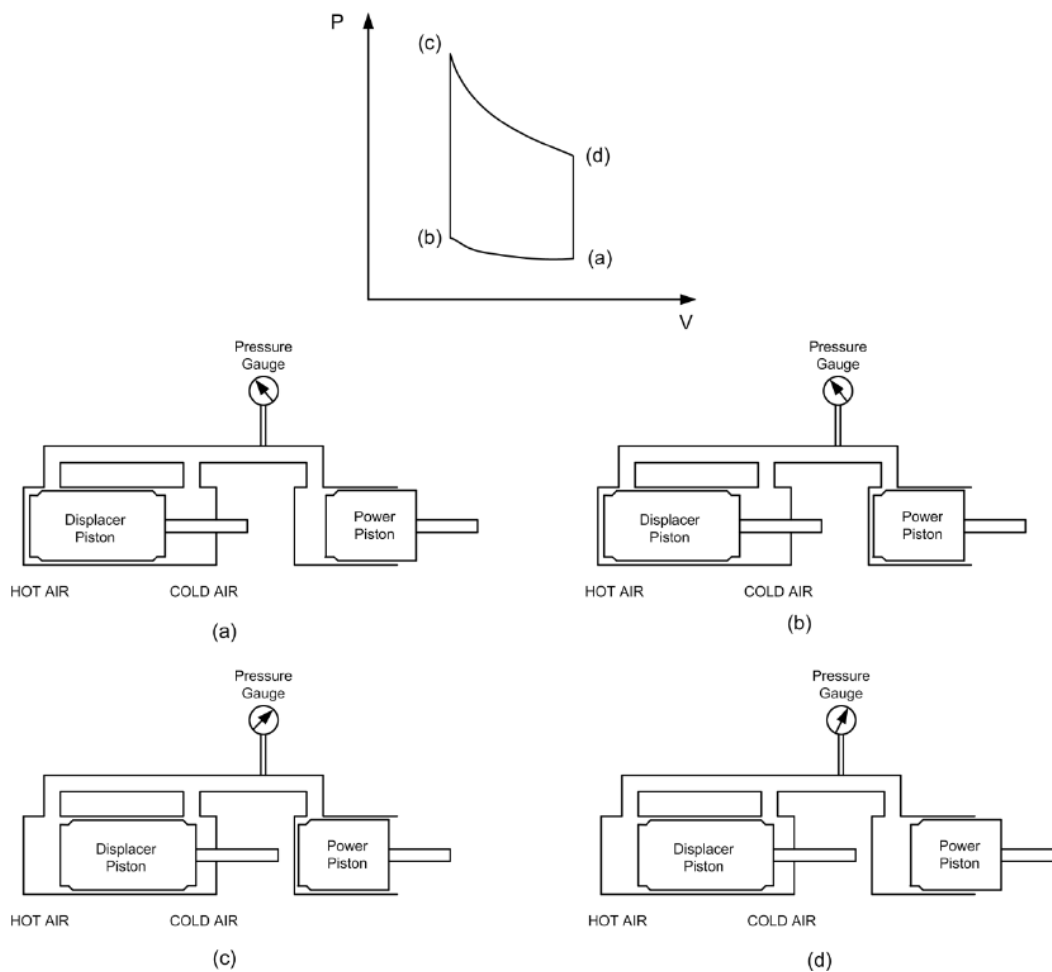
3.1.6. Stirling motorok

A motort Robert Stirling lelkész találta fel 1816-ban, majd mérnök fivérével, James Stirling-gel fejlesztették tovább. A Stirling motor külsőégésű motor. Bármilyen módon előállított hőmérséklet-különbséggel működtethető. A külső égés sokkal kontrolláltabb, így sokkal tisztább is lehet. Hatásfoka megközelíti a Carnot körfolyamatét. Két dugattyúval működik:

- **munkadugattyú:** a motorban lévő gáz nyomása ezen dugattyún alakul munkává, ez a dugattyú hajtja a motort,
- **terelődugattyú:** ez a dugattyú munkát nem végez, feladata a gáz áterelése a hideg és meleg kamrák közt.

Fontos eleme a **regenerátor:** ezen hőcserélő a hideg és meleg kamrák közt áramló gázt fűti, illetve hűti.

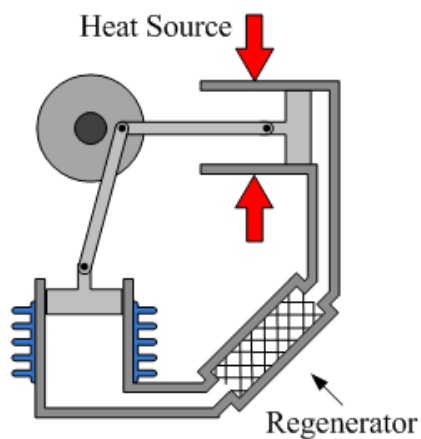
A körfolyamat izoterm és izochor állapotváltozásokból áll. Az alábbi ábra a dugattyúk helyzetét mutatja a négy állapotpontban:

3.19. ábra. Stirling körfolyamat (power piston – munkadugattyú, displacer piston – terelődugattyú)

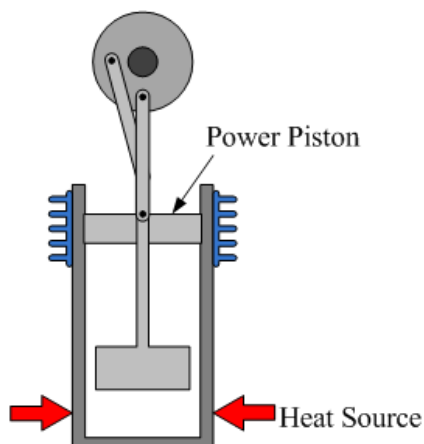
Elrendezés szerint **alfa**, **béta** és **gamma** típusú Stirling motorok léteznek.

Az alfa típusú motorban 2 db munkadugattyú kapcsolódik ugyanahhoz a forgattyúcsaphoz a főtengelyen:

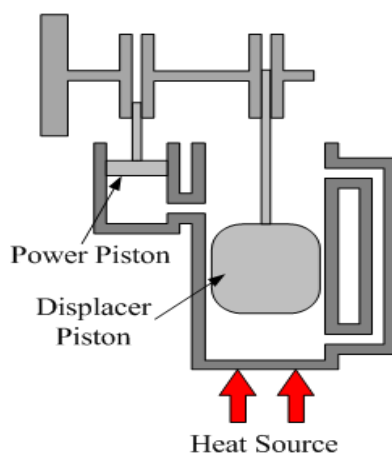
3.20. ábra. Alfa típusú Stirling motor

A béta típusú Stirling motor esetében a munkadugattyú és a terelődugattyú ugyanabban a hengerben mozog, a főtengelyen 90 °-kal eltérő forgattyúcsapokhoz kapcsoltnak:

3.21. ábra. Béta típusú Stirling motor

A gamma típus a bétához hasonló, de a terelődugattyú külön hengerben mozog:

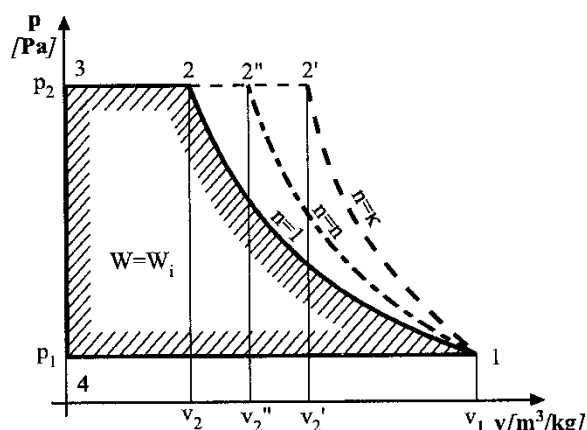

3.22. ábra. Gamma típusú Stirling motor

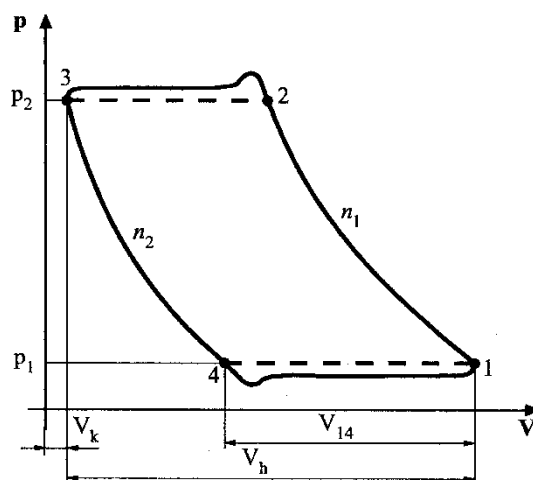
3.1.7. Kompresszor körfolyamat

A következő ábrán **elméleti** (káros tér nélküli) és **valóságos**, dugattyús kompresszor körfolyamata látható:

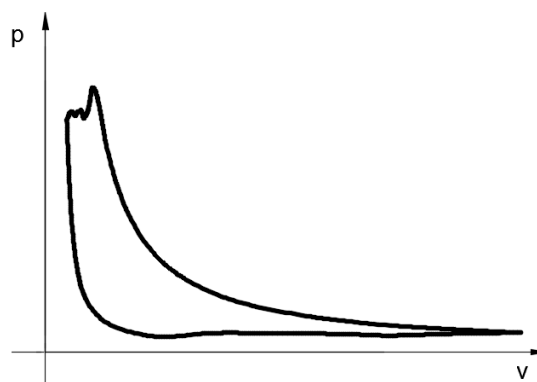
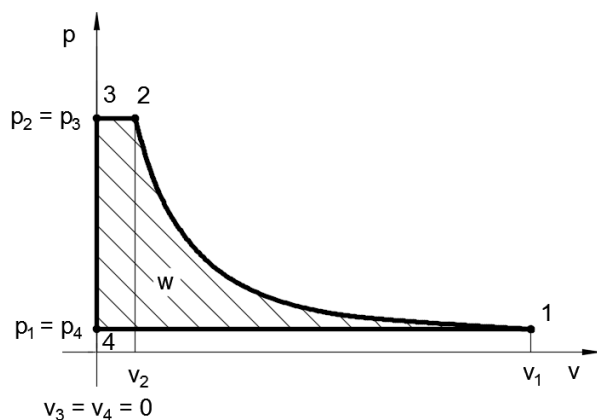

A dugattyús kompresszor ideális munkafolyamata

A valóságos kompresszor munkafolyamata

3.23. ábra. Ideális és valóságos kompresszor körfolyamat

A munkát adó technikai körfolyamatokkal ellentétben a kompresszor körfolyamatok végrehajtása során munka befektetésével közegáramot hozunk létre. A **forgásirány** a $p - v$ diagramban ennek megfelelően **az óramutató járásával ellentétes**.

1 – 2: sűrítés (adiabatikus vagy politropikus)

2 – 3: kitolás

3 – 4: nyomásesés

4 – 1: szívás

A 3 – 4 és 4 – 1 folyamatok alatt a hengerben a közeg mennyisége változik.

Az ideális kompresszor körfolyamatának fenntartásához szükséges munka az 1 – 2 állapotváltozás technikai munkája. A hűtéstől függően az állapotváltozás lehet:

– izotermikus:

$$w_t = q_{el} = RT \ln \frac{v_2}{v_1} \quad (3-134)$$

– adiabatikus:

$$w_t = \frac{\kappa}{\kappa-1} R(T_1 - T_2) = h_1 - h_2 \quad (3-135)$$

$$q_{el} = 0 \quad (3-136)$$

– politropikus

$$w_t = \frac{n}{n-1} (p_1 v_1 - p_2 v_2) = q_{el} - \Delta h \quad (3-137)$$

$$q_{el} = c_n (T_2 - T_1) \quad (3-138)$$

A valóságos kompresszor esetében a dugattyú felső helyzetekor a szelepek miatt marad tér a dugattyú és a hengerfedél közt. Ez a V_k káros tér, mely csökkenti a kompresszor szállítási teljesítményét, mivel a benne lévő gáz a hengerben marad, és a szívás alatt expandál, így a kompresszor a lökettérfogatánál kevesebb gázt ($V_1 - V_4$) tud beszívni. Ez a veszteség a **volumetrikus hatásfokkal** jellemezhető:

$$\eta_V = \frac{V_1 - V_4}{V_h} \quad (3-139)$$

$$\eta_V = 0,82 \div 0,95 \quad (3-140)$$

Az egy fordulat alatt szállított közegmennyiség:

$$V = \eta_V \cdot V_h = V_1 - V_4 \quad (3-141)$$

Az elméleti és geometriai térfogatáram:

$$\dot{V}_{th} = V_h n = \frac{d^2 \pi}{4} snz \quad (3-142)$$

$$\dot{V}_{geo} = V_h n \eta_V \quad (3-143)$$

ahol:

d – a hengerátmérő

- s – a lökethossz
- n – a fordulatszám
- z – a hengerek száma

A kompresszor hajtásához szükséges elméleti és effektív teljesítmény:

$$P_{th} = \dot{m} w_t \quad (3-144)$$

$$P_{eff} = \frac{P_{th}}{\eta_{eff}} \quad (3-145)$$

ahol:

η_{eff} – a hajtás effektív hatásfoka

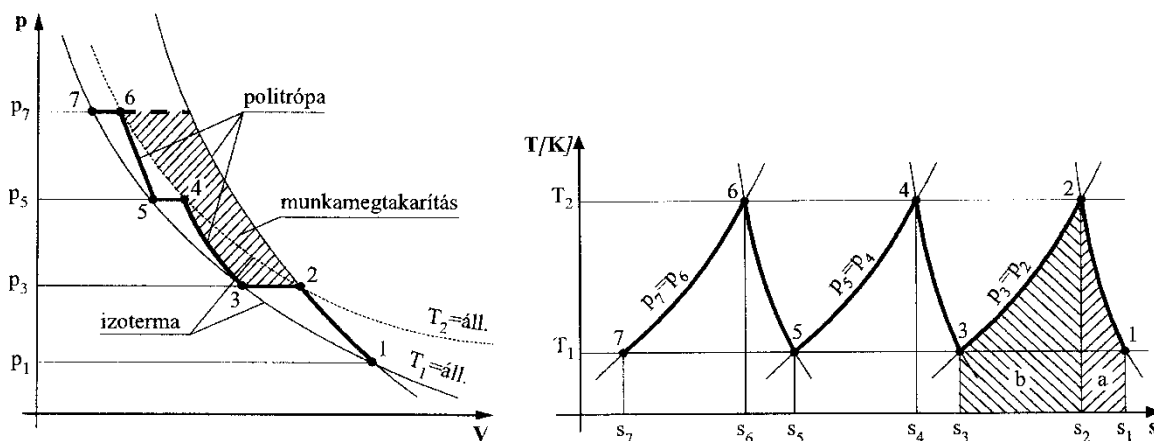
Többfokozatú kompresszorok

A sűrítési folyamatot több fokra osztjuk, és az egyes fokozatok közé közbenső hűtőt építünk, amelyben a közeg hőmérséklete lecsökken a kompresszió kiindulási hőmérsékletére.

A több fokozat alkalmazásának célja:

- a szállítóképesség kedvező értéken tartása,
- kedvezőbb energetikai viszonyok kialakítása.

A következő ábra többfokozatú, politropikus kompressziót szemléltet:

3.24. ábra. Többfokozatú kompresszió

Az egyes fokozatok nyomásviszonyait 3 – 6 értékre szokás felvenni.

4. TÖBBFÁZISÚ RENDSZEREK TERMODINAMIKAI ALAPJAI

A termodinamikai rendszer nyomásától és hőmérsékletétől függően az anyag különböző fázisokban lehet jelen (pl. H_2O esetében: jég, víz és vízgőz). Ugyanazon anyag különböző fázisainak belső mikroszkopikus felépítése eltérő, ebből következően az anyag termodinamikai (helyesebben termosztatikai) tulajdonságait leíró összefüggések (állapotegyenlet, fázisjellemző mennyiségek stb.) is fázisonként különbözőek.

A hőmérséklet és a nyomás változtatásával különböző fázisátalakulásokat hozhatunk létre. Bizonyos körülmények között az anyagnak egyszerre több fázisa is jelen lehet. Az ilyen rendszereket **többfázisú rendszereknek** nevezzük.

Elsőrendű fázisátalakulások:

– olvadás	szilárd fázisból folyadékba,
– párolgás	folyadék fázisból gőz fázisba,
– szublimáció	szilárd fázisból gőz fázisba,
– fagyás	folyadék fázisból szilárd fázisba,
– kondenzáció	gőz fázisból folyadék vagy szilárd fázisba,
– átkristályosodás	szilárd fázisból más szerkezetű szilárd fázisba.

A felsorolt fázisátalakulások közös jellemzője, hogy **hőhatással járnak** és az extenzív állapotjelzők számértéke ugrásszerűen megváltozik (pl. térfogat, belső energia, entrópia stb.).

Gibbs-féle fázisszabály

$$F + SZ = K + 2 \quad (4-1)$$

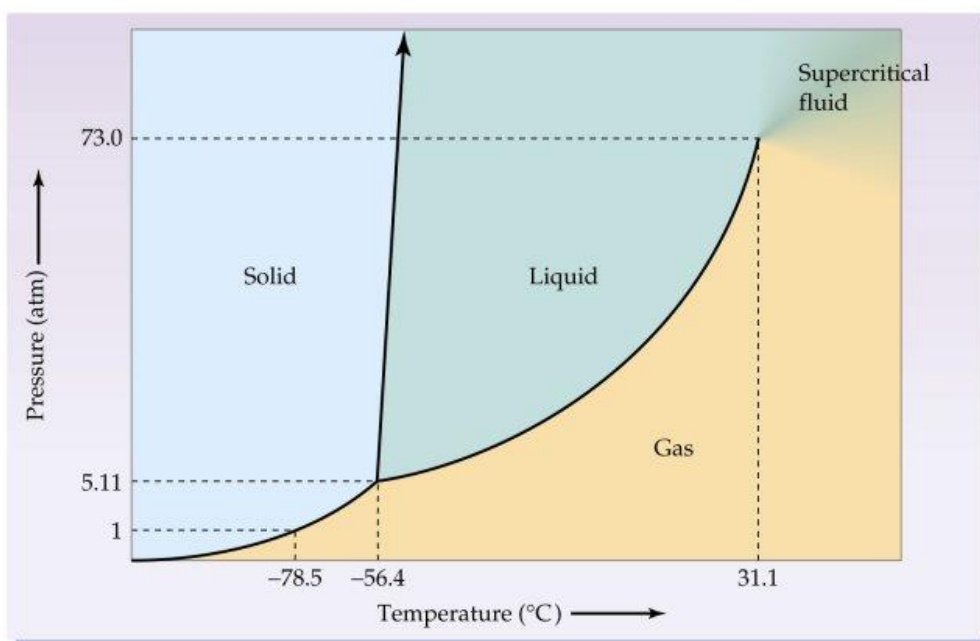
F – a rendszer fázisainak száma,

SZ – a rendszer szabadsági foka,

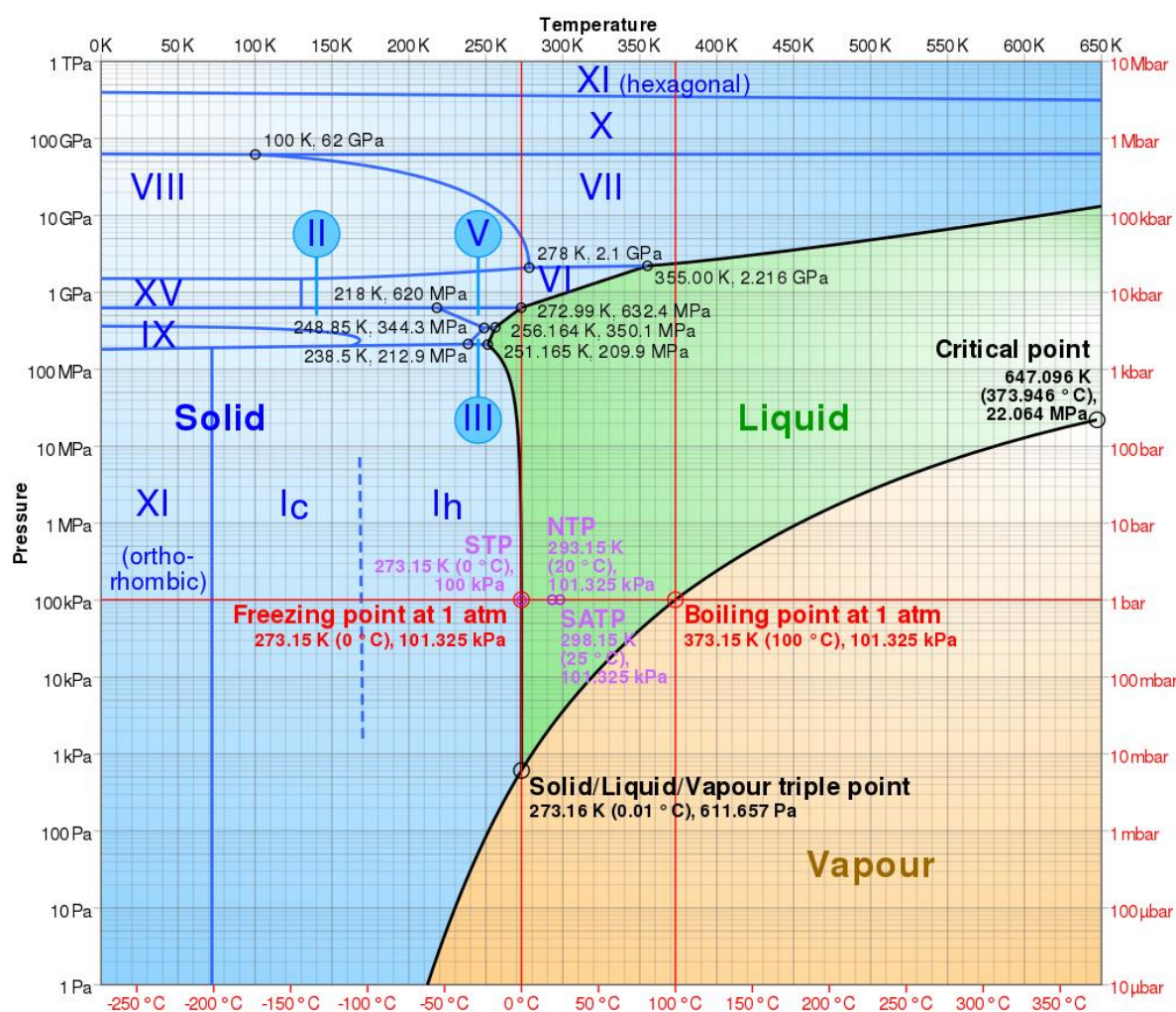
K – a rendszer komponenseinek száma.

A szabadsági foknak azon független intenzív állapotjelzők számát nevezzük, amelyeket bizonyos határon belül szabadon változtathatunk anélkül, hogy egy új fázis eltűnne vagy megjelenne.

4.1. VÍZGŐZ FÁZISVÁLTOZÁSI DIAGRAMOK

4.1. ábra. Vízgőz $p - t$ fázisváltozási diagramja

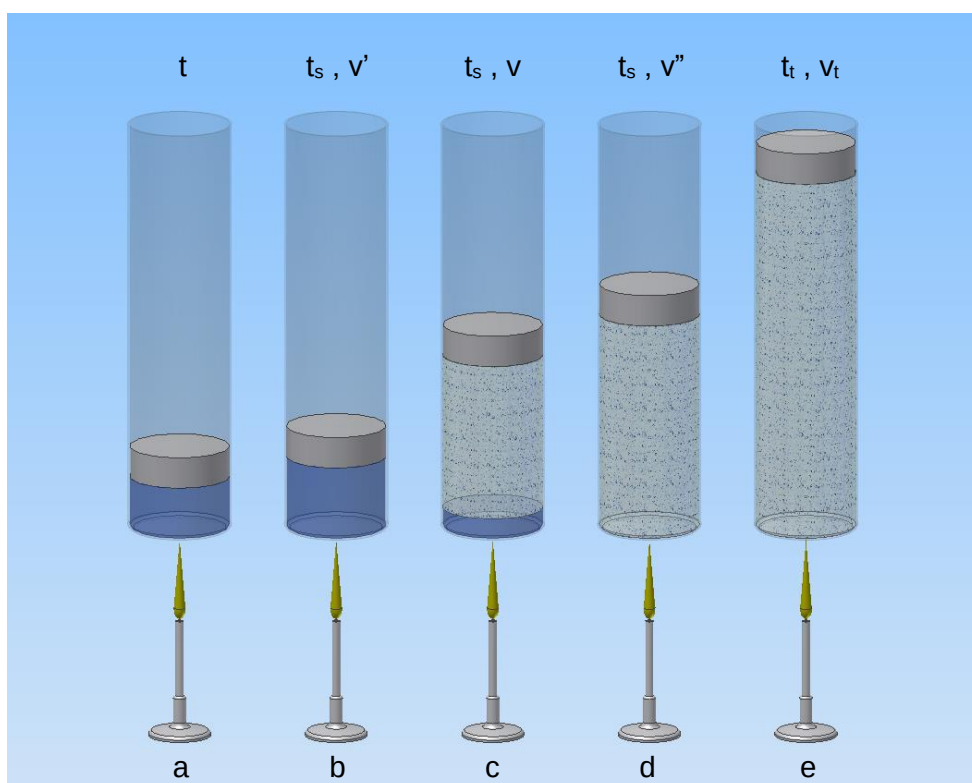
4.2. ábra. Vízgőz $p - t$ fázisváltozási diagramja

Másodrendű fázisátalakulások:

Ezen változások **nem járnak hőhatással** és az extenzív állapotjelzők számértéke sem változik meg ugrásszerűen. Ilyen átalakulások például a következők:

- a hélium szuperfolyékonnyá válása 2,18 K-nél,
- a ferromágneses anyagok paramágnesessé válása a Curie – pontban,
- a szupravezetés kialakulása alacsony hőmérséklete stb.

A fázisátmenet folyamatát a következő ábrán látható kísérlet mutatja be:

4.3. ábra. Izobár fázisátmenet: a – telítetlen folyadék, b – telített vagy forrponti folyadék, c – nedves gőz, d – száraz telített gőz, e – túlhevített gőz

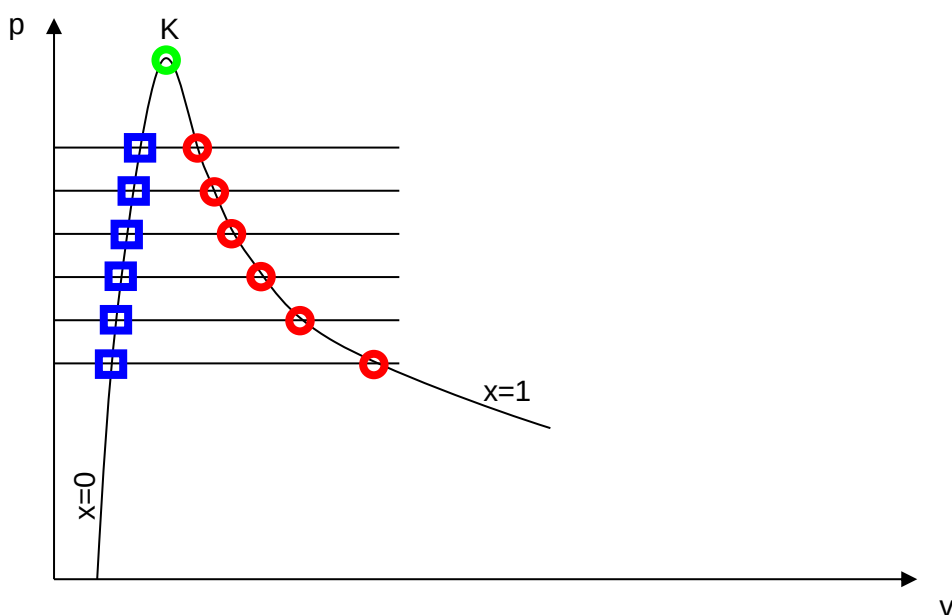
Egy hengerbe vizet töltünk, majd egy dugattyút helyezünk rá. A folyadékkal hőt közlünk, melynek hatására eléri a telítési hőmérsékletet, ezt követően állandó nyomáson és hőmérsékleten végbemegy a fázisátalakulás, majd a hőmérséklet tovább emelkedik. Az ábra nem méretarányos, a térfogat növekedése a folyamat során többeszeres.

A gőzképződés folyamata a melegített, **izobar** hengerben, az ábra betűjeleit használva:

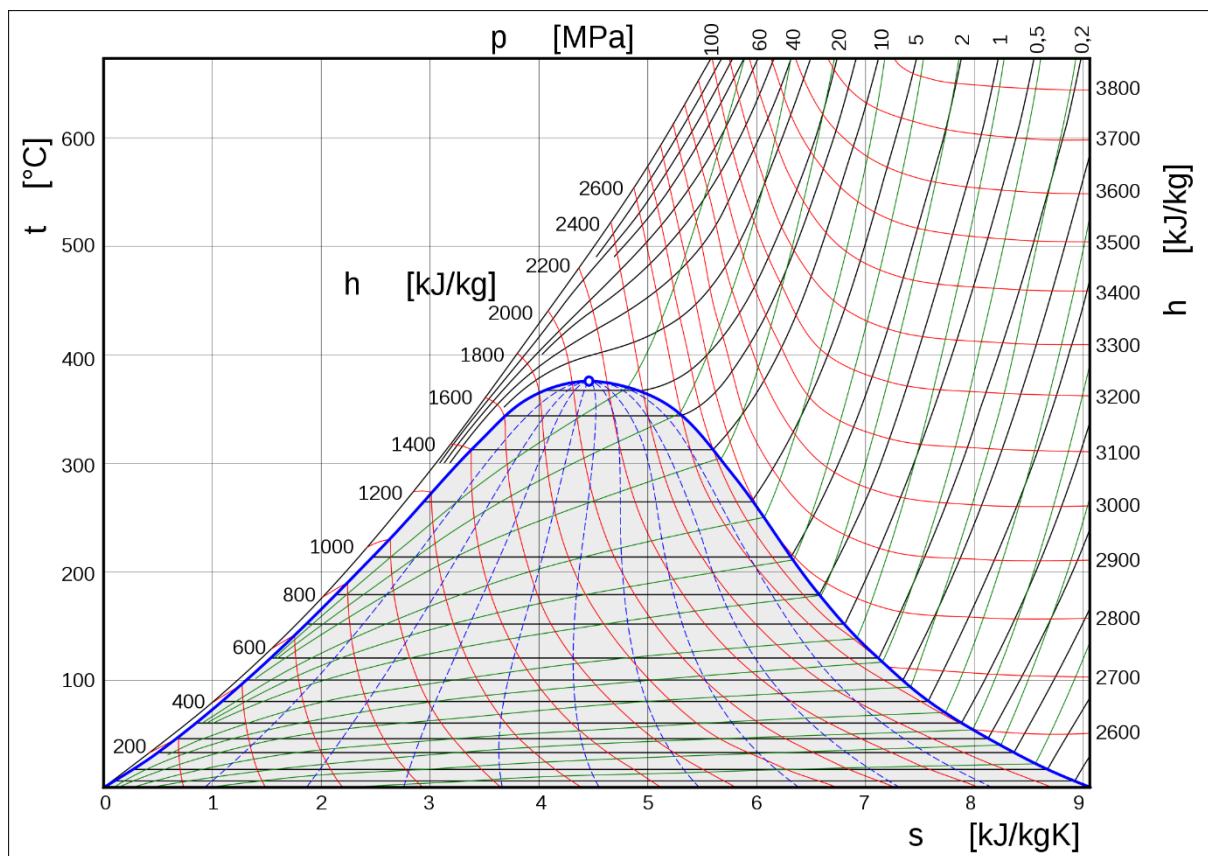
- **Telítetlen folyadék** (a): a víz melegszik, és térfogata kismértékben nő.
- **Telített folyadék** (b): a nyomástól függő telítési hőmérsékleten (t_s) a víz forni kezd.

- **Nedves gőz** (c): a forrás során t_s hőmérsékletű gőz keletkezik, a hengerben folyadék és gőz van együtt.
- **Száraz telített gőz** (d): folyadék már nincs jelen a hengerben, a gőz még mindig t_s hőmérsékletű, mivel a fázisátmenet idején a hőmérséklet állandó.
- **Túlhevített gőz** (e): további melegítés hatására a gőz hőmérséklete nő.

A kísérletet különböző nyomásokon lefolytatva, a folyamatot T-s és h-s diagramban ábrázolva, megjelölve a telített folyadék (4-3. ábra, b jelű állapot, 4-4. ábra. kék négyzetei) és a száraz telített gőz (4-3. ábra, d jelű állapot, 4-4. ábra. piros köröi) állapotokhoz tartozó pontokat az ábrán látható baloldali (telített folyadék, $x=0$) és jobboldali (száraz telített gőz, $x=1$) határgörbéket kapjuk:

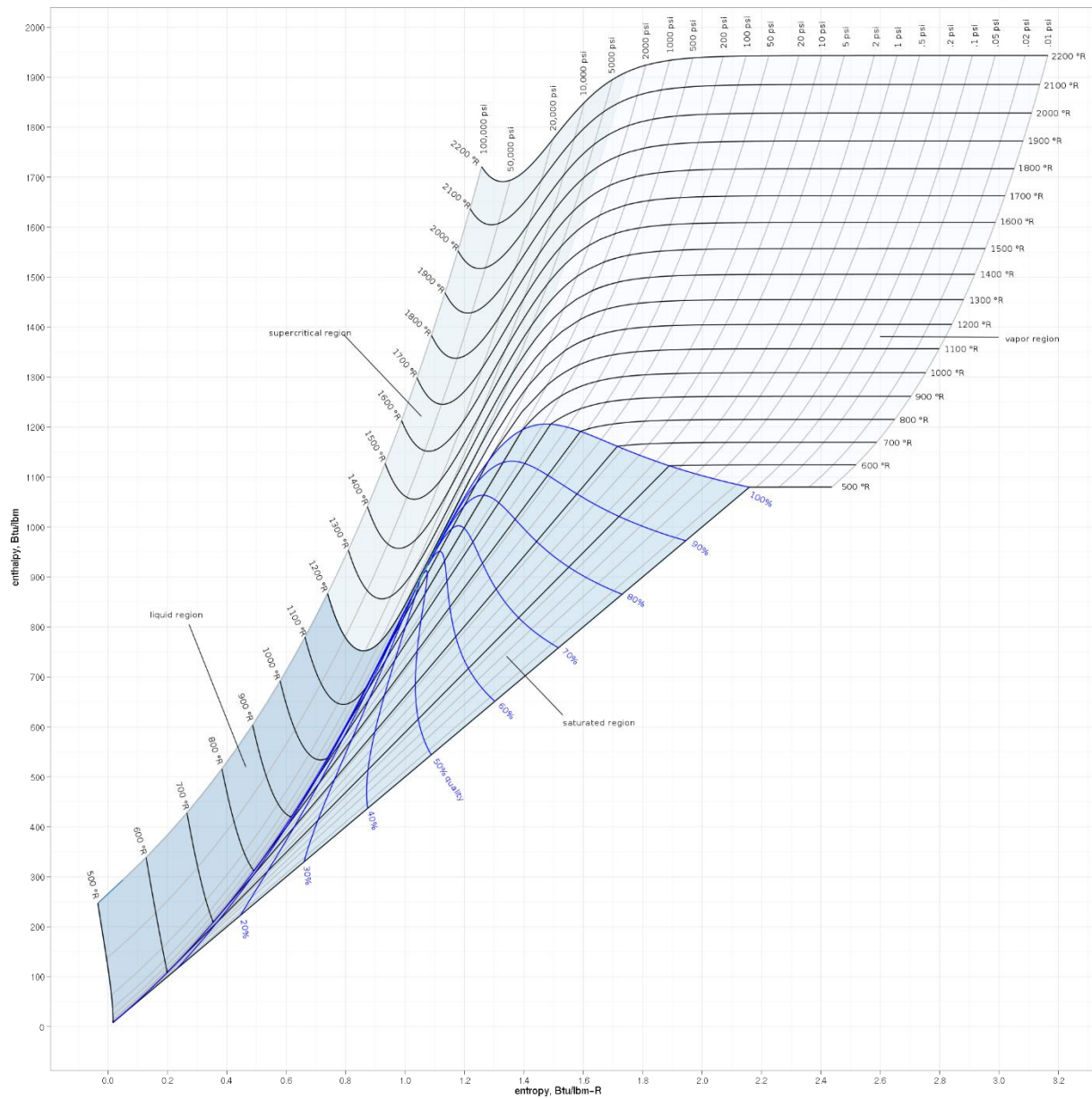

4.4. ábra. Vízgőz $p - v$ fázisváltozási diagramja

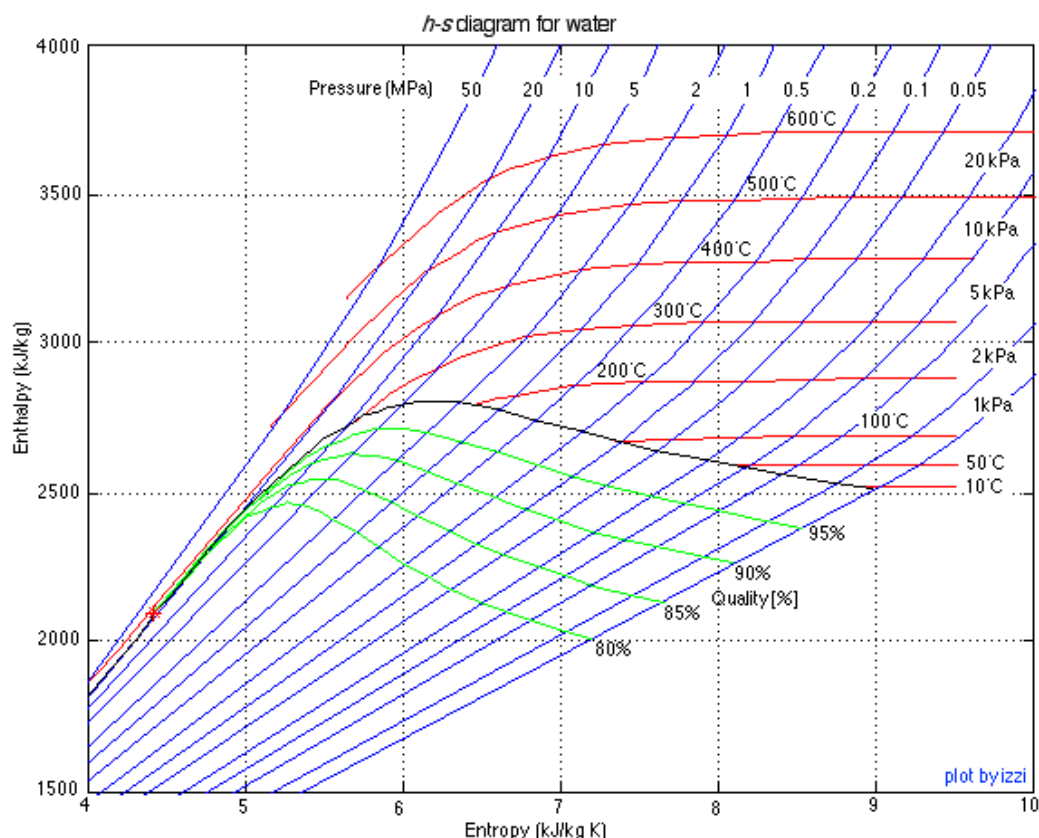

4.5. ábra. Vízgőz $T - s$ fázisváltozási diagramjai

4.6. ábra. Vízgőz $h - s$ fázisváltozási diagramja

4.7. ábra. Vízgőz $h - s$ fázisváltozási diagramja

A különböző nyomásokhoz tartozó b pontok a **baloldali vagy alsó határgörbét** (a telített vagy forrponi folyadék állapothoz tartozó görbét), a d pontok a **jobb oldali vagy felső határgörbét** (a száraz telített gőz állapothoz tartozó határgörbét) alkotják. A két görbe a **kritikus pontban** találkozik. A kritikus pont hőmérsékleténél magasabb hőmérsékletű légnemű fázist **gáznak**, az annál alacsonyabb hőmérsékletűt **gőznek** nevezzük.

Az állapotjelzőket a következők szerint jelöljük:

4-1. táblázat. Állapotjelzők jelölése

	Telített folyadék	Nedves gőz	Száraz telített gőz	Túlhevített gőz
Hőmérséklet	t_s	t_s	t_s	t_t
Fajtérfogat	v'	$v_x = v' + x(v'' - v')$	v''	v_t
Belső energia	u'	u_x	u''	u_t
Entalpia	h'	$h_x = h' + x(h'' - h')$	h''	h_t
Entrópia	s'	$s_x = s' + x(s'' - s')$	s''	s_t

Izobar körülmények közt a fázisátmenet során a közeg hőmérséklete nem változik, mert a közölt hő a fázisátmenethez szükséges, a hőmérsékletet nem emeli. Az egységnyi anyagmennyiség izobar fázisváltásához szükséges hőmennyiség a párolgáshő. A belső párolgáshő az állandó térfogaton történő fázisátmenethez szükséges hő. A külső párolgáshő a közeg izobar fázisátmenete során végzett munkája.

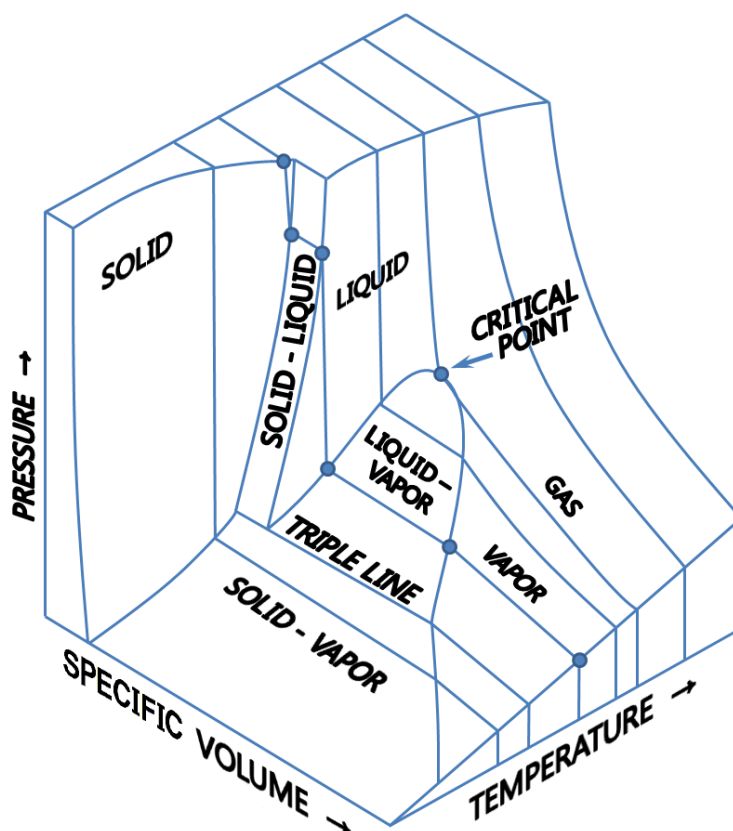
r – párolgáshő

ρ – belső párolgáshő

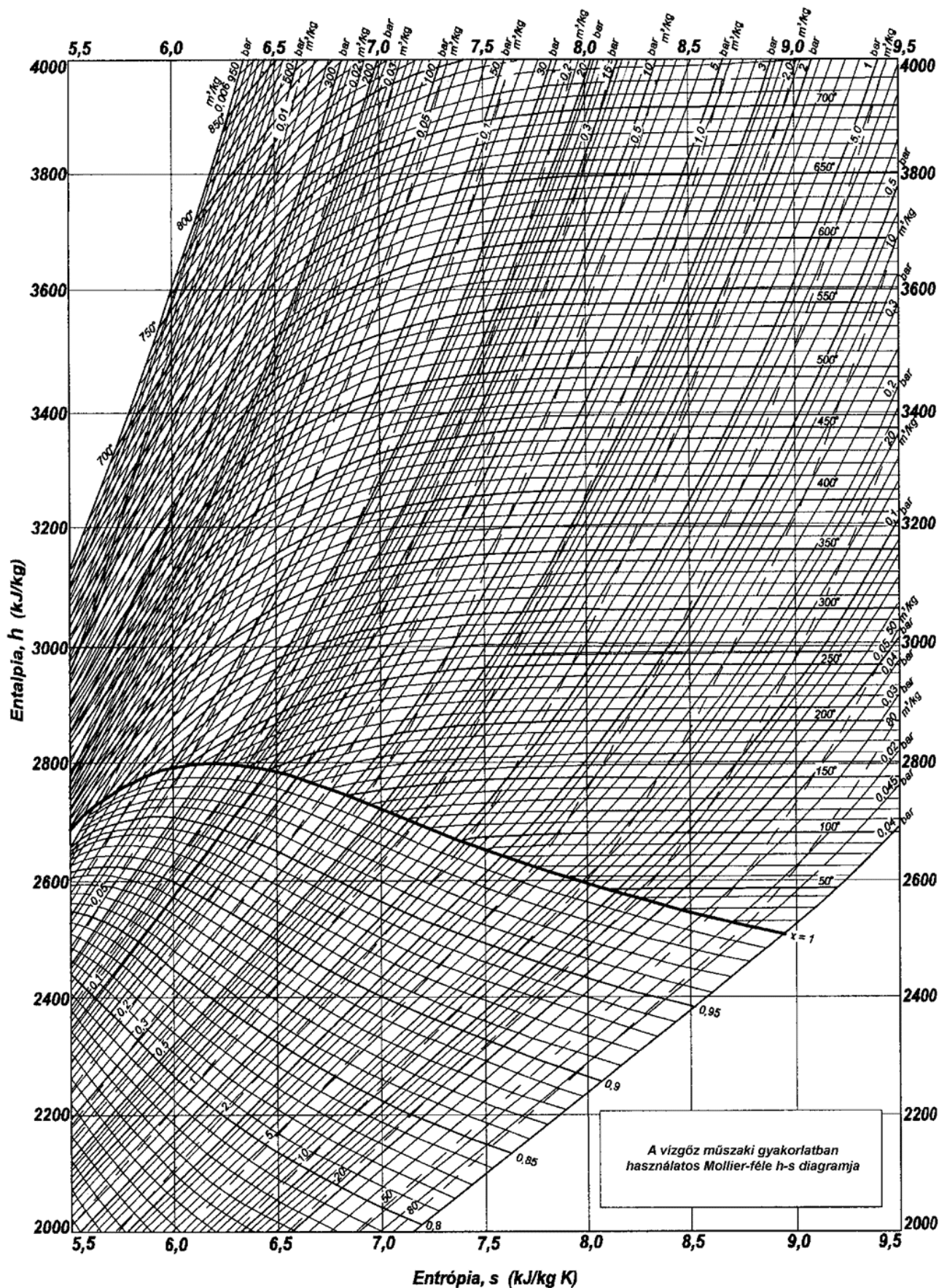
ψ – külső párolgáshő

$$r = \rho + \psi \quad (4-2)$$

Nedves gőz állapot esetén a rendszerben gőz és folyadék is jelen van. A **fajlagos gőztartalom** az 1 kg vízből gőzzé vált komponens mutatószáma. A baloldali határgörbén $x=0$, a jobboldalin $x=1$.

4.8. ábra. Vízgőz $p - v - T$ fázisváltozási diagramja

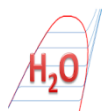

4.9. ábra. Vízgőz $h - s$ fázisváltozási diagramja

4.2. VÍZGŐZ TÁBLÁZATOK

A nyomtatásban megjelent táblázatokon kívül számos weboldal és Android alkalmazás is elérhető. Utóbbiak közül kettő:

- Steam Property Pro

- Steam Tables

Ezen programokkal állapotváltozások is számíthatók.

Az alábbi táblázat a telített folyadék (baloldali határgörbe) és a száraz telített gőz (jobboldali határgörbe) állapotjelzőit tartalmazza a nyomás vagy a hőmérséklet függvényében. A nedves gőz állapotjelzőinek meghatározása:

$$v_x = v' + x(v'' - v') \quad (4-3)$$

$$u_x = u' + x(u'' - u') \quad (4-4)$$

$$h_x = h' + x(h'' - h') \quad (4-5)$$

$$s_x = s' + x(s'' - s') \quad (4-6)$$

4-2. táblázat. Vízgőz állapotjelzők a baloldali és jobboldali határgörbén, hőmérséklet szerint

Forrásban levő víz és telített gőz állapotjelzői a hőmérséklet szerint megadva

t	T	p	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''	t	T	p	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''
0,01	273,15	0,0006112	0,0010002	206,178	0,00	2501,0	2501,0	0,0000	9,1562	65	338,15	0,025008	0,0010199	5,2042	272,03	2610,2	2346,1	0,8933	7,6320
1	274,15	0,0006566	0,0010001	192,617	4,17	2502,8	2498,6	0,0153	9,1299	66	339,15	0,026148	0,0010205	5,9501	275,21	2619,9	2343,7	0,9057	7,6107
2	275,15	0,0007054	0,0010001	179,928	8,39	2504,7	2496,3	0,0306	9,1035	67	340,15	0,027332	0,0010211	5,7081	280,40	2621,6	2341,2	0,9180	7,6015
3	276,15	0,0007575	0,0010001	168,171	12,60	2506,5	2493,9	0,0459	9,0775	68	341,15	0,028561	0,0010217	5,4779	284,59	2623,3	2338,8	0,9303	7,7864
4	277,15	0,0008129	0,0010000	157,271	16,80	2508,3	2491,5	0,0611	9,0514	69	342,15	0,029837	0,0010223	5,2576	288,78	2625,1	2336,3	0,9426	7,7714
5	278,15	0,0008719	0,0010000	147,159	21,01	2510,2	2489,2	0,0762	9,0257	70	343,15	0,031161	0,0010228	5,0480	292,97	2626,8	2333,8	0,9548	7,7565
6	279,15	0,0009346	0,0010000	137,773	25,21	2512,0	2488,8	0,0913	9,0005	71	344,15	0,032535	0,0010235	4,8481	297,16	2628,5	2331,3	0,9670	7,7417
7	280,15	0,0009991	0,0010001	129,679	29,41	2513,9	2488,5	0,1063	8,9751	72	345,15	0,033957	0,0010241	4,6573	301,36	2630,2	2328,9	0,9792	7,7270
8	281,15	0,0010721	0,0010001	120,957	33,60	2515,7	2488,1	0,1213	8,9501	73	346,15	0,035435	0,0010247	4,4753	305,55	2631,9	2326,4	0,9915	7,7125
9	282,15	0,0011473	0,0010002	113,426	37,80	2517,5	2487,7	0,1362	8,9254	74	347,15	0,036963	0,0010253	4,3016	309,74	2633,6	2323,9	1,0034	7,6980
10	283,15	0,0012271	0,0010003	106,420	41,99	2519,4	2477,4	0,1510	8,9008	75	348,15	0,038548	0,0010259	4,1356	313,94	2635,3	2321,4	1,0154	7,6837
11	284,15	0,0013118	0,0010003	99,899	46,19	2521,2	2475,0	0,1658	8,8766	76	349,15	0,040190	0,0010266	3,9772	318,13	2637,0	2318,9	1,0275	7,6694
12	285,15	0,0014015	0,0010004	93,825	50,38	2523,1	2472,7	0,1805	8,8525	77	350,15	0,041899	0,0010272	3,8258	322,33	2638,7	2316,4	1,0395	7,6553
13	286,15	0,0014967	0,0010006	88,166	54,57	2524,9	2470,3	0,1952	8,8284	78	351,15	0,043680	0,0010279	3,6811	326,52	2640,4	2313,9	1,0514	7,6413
14	287,15	0,0015974	0,0010007	82,890	58,75	2526,7	2468,0	0,2098	8,8043	79	352,15	0,045545	0,0010285	3,5427	330,72	2642,1	2311,4	1,0634	7,6274
15	288,15	0,0017041	0,0010008	77,969	62,94	2528,6	2465,6	0,2243	8,7813	80	353,15	0,047439	0,0010292	3,4105	334,92	2643,7	2308,8	1,0753	7,6135
16	289,15	0,0018170	0,0010010	73,376	67,13	2530,4	2463,3	0,2388	8,7583	81	354,15	0,049310	0,0010299	3,2839	339,11	2645,4	2306,3	1,0871	7,5998
17	290,15	0,0019364	0,0010012	69,087	71,31	2532,2	2460,9	0,2533	8,7353	82	355,15	0,051328	0,0010305	3,1629	343,31	2647,1	2303,6	1,0990	7,5862
18	291,15	0,0020626	0,0010013	65,080	75,50	2534,0	2458,6	0,2677	8,7123	83	356,15	0,053435	0,0010312	3,0471	347,51	2648,8	2301,2	1,1108	7,5726
19	292,15	0,0021960	0,0010015	61,335	79,68	2535,9	2456,2	0,2820	8,6898	84	357,15	0,055572	0,0010319	2,9362	351,71	2650,4	2298,7	1,1225	7,5592
20	293,15	0,0023368	0,0010017	57,852	83,86	2537,7	2453,8	0,2963	8,6674	85	358,15	0,057803	0,0010326	2,8300	355,92	2652,1	2296,2	1,1343	7,5459
21	294,15	0,0024855	0,0010019	54,555	88,04	2539,5	2451,5	0,3105	8,6452	86	359,15	0,060107	0,0010333	2,7284	360,12	2653,7	2293,6	1,1460	7,5326
22	295,15	0,0026424	0,0010022	51,468	92,23	2541,4	2449,1	0,3247	8,6231	87	360,15	0,062498	0,0010340	2,6310	364,32	2655,4	2291,1	1,1577	7,5195
23	296,15	0,0028079	0,0010024	48,615	96,41	2543,2	2446,8	0,3389	8,6013	88	361,15	0,064947	0,0010347	2,5376	368,53	2657,0	2288,5	1,1693	7,5064
24	297,15	0,0029824	0,0010026	45,923	100,59	2545,0	2444,4	0,3530	8,5797	89	362,15	0,067486	0,0010354	2,4482	372,73	2658,7	2285,9	1,1809	7,4934
25	298,15	0,0031663	0,0010029	43,399	104,77	2546,8	2442,1	0,3670	8,5581	90	363,15	0,070108	0,0010361	2,3624	376,94	2660,3	2283,3	1,1925	7,4805
26	299,15	0,0033600	0,0010032	41,032	108,95	2548,6	2439,7	0,3810	8,5370	91	364,15	0,072814	0,0010369	2,2801	381,15	2661,9	2280,8	1,2041	7,4677
27	300,15	0,0035639	0,0010034	38,811	113,13	2550,5	2437,3	0,3949	8,5159	92	365,15	0,075607	0,0010376	2,2012	385,36	2663,5	2278,2	1,2156	7,4550
28	301,15	0,0037785	0,0010037	36,726	117,31	2552,3	2435,0	0,4088	8,4950	93	366,15	0,078488	0,0010384	2,1256	389,57	2665,2	2275,6	1,2271	7,4424
29	302,15	0,0040043	0,0010040	34,768	121,48	2554,1	2432,6	0,4227	8,4747	94	367,15	0,081460	0,0010391	2,0529	393,78	2666,8	2273,0	1,2386	7,4299
30	303,15	0,0042417	0,0010043	32,928	125,66	2555,9	2430,3	0,4365	8,4537	95	368,15	0,084525	0,0010399	1,9832	397,99	2668,4	2270,4	1,2501	7,4174
31	304,15	0,0044913	0,0010046	31,199	129,84	2557,7	2427,9	0,4503	8,4334	96	369,15	0,087685	0,0010406	1,9162	402,20	2670,0	2267,8	1,2615	7,4051
32	305,15	0,0047536	0,0010049	29,573	134,02	2559,5	2425,5	0,4640	8,4132	97	370,15	0,090943	0,0010414	1,8520	406,42	2671,6	2265,2	1,2729	7,3928
33	306,15	0,0050290	0,0010053	28,042	138,20	2561,4	2423,2	0,4777	8,3931	98	371,15	0,094301	0,0010421	1,7902	410,63	2673,2	2262,5	1,2842	7,3806
34	307,15	0,0053182	0,0010056	26,602	142,38	2563,2	2420,8	0,4913	8,3733	99	372,15	0,097760	0,0010429	1,7309	414,85	2674,7	2259,9	1,2956	7,3685
35	308,15	0,0056217	0,0010060	25,246	146,56	2565,0	2418,4	0,5049	8,3538	100	373,15	0,101332	0,0010437	1,6739	419,06	2676,3	2257,3	1,3069	7,3564
36	309,15	0,0059401	0,0010063	23,968	150,74	2566,8	2416,0	0,5184	8,3341	101	374,15	0,105000	0,0010445	1,6188	423,28	2677,9	2254,6	1,3182	7,3445
37	310,15	0,0062740	0,0010067	22,764	154,92	2568,6	2413,7	0,5319	8,3147	102	375,15	0,108768	0,0010453	1,5664	427,50	2679,5	2252,0	1,3294	7,3326
38	311,15	0,0066240	0,0010070	21,629	159,09	2570,4	2411,3	0,5453	8,2955	103	376,15	0,112647	0,0010461	1,5157	431,73	2681,0	2249,3	1,3406	7,3209
39	312,15	0,0069907	0,0010074	20,558	163,27	2572,2	2408,9	0,5588	8,2765	104	377,15	0,116668	0,0010469	1,4669	435,95	2682,6	2246,6	1,3518	7,3090
40	313,15	0,0073749	0,0010078	19,548	167,45	2574,0	2406,5	0,5721	8,2576	105	378,15	0,120800	0,0010477	1,4200	440,17	2684,1	2244,0	1,3630	7,2974
41	314,15	0,0077772	0,0010082	18,594	171,63	2575,8	2404,1	0,5854	8,2389	106	379,15	0,125044	0,0010485	1,3749	444,40	2685,7	2241,3	1,3742	7,2858
42	315,15	0,0081983	0,0010086	17,694	175,81	2577,6	2401,8	0,5987	8,2203	107	380,15	0,129401	0,0010494	1,3315	448,63	2687,2	2238,6	1,3853	7,2743
43	316,15	0,0086389	0,0010090	16,843	179,99	2579,4	2399,4	0,6120	8,2019	108	381,15	0,133868	0,0010502	1,2897	452,85	2688,8	2235,9	1,3964	7,2629
44	317,15	0,0090998	0,0010094	16,039	184,17	2581,1	2397,0	0,6252	8,1834	109	382,15	0,138452	0,0010510	1,2494	457,08	2690,3	2233,2	1,4074	7,2515
45	318,15	0,0095817	0,0010099	15,279	188,35	2582,9	2394,6	0,6385	8,1655	110	383,15	0,143266	0,0010519	1,2106	461,32	2691,8	2230,5	1,4185	7,2402
46	319,15	0,0100805	0,0010103	14,560	192,53	2584,7	2392,2	0,6514	8,1475	111	384,15	0,148314	0,0010527	1,1733	465,55	2693,3	2227,8	1,4295	7,2290
47	320,15	0,0106112	0,0010107	13,879	196,71	2586,5	2389,8	0,6645	8,1297	112	385,15	0,153516	0,0010536	1,1373	469,78	2694,8	2225,0	1,4405	7,2179
48	321,15	0,0111761	0,0010112	13,235	200,89	2588,3	2387,4	0,6776	8,1120	113	386,15	0,158862	0,0010544	1,1026	474,02	2696,3	2222,3	1,4515	7,2068
49	322,15	0,0117735	0,0010117	12,626	205,07	2590,1	2385,0	0,6906	8,0945	114	387,15	0,164361	0,0010553	1,0691	478,26	2697,8	2219,5	1,4624	7,1958
50	323,15	0,0123355	0,0010121	12,048	209,26	2591,8	2382,6	0,7035	8,0771	115	388,15	0,169906	0,0010562	1,0369	482,50	2699,3	2216,8	1,4733	7,1848
51	324,15	0,0128660	0,0010125	11,501	213,44	2593,6	2380,2	0,7164	8,0598	116	389,15	0,175594	0,0010571	1,0058	486,74	2700,8	2214,0	1,4842	7,1739
52	325,15	0,0133712	0,0010131	10,982	217,62	2595,4	2377,8	0,7293	8,0427	117	390,15	0,181438	0,0010579	0,97581	490,98	2702,2	2211,3	1,4951	7,1631
53	326,15																		

t	T	p	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''	t	T	p	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''
130	403.15	0.27012	0.0010700	0.66851	546.31	2720.7	2174.4	1.6344	7.0281	195	468.15	1.3989	0.0011489	0.14082	829.89	2788.3	1958.4	2.2833	6.4468
131	404.15	0.27830	0.0010710	0.65007	550.58	2722.1	2171.5	1.6449	7.0181	196	469.15	1.4291	0.0011504	0.13795	834.38	2789.0	1954.6	2.2928	6.4591
132	405.15	0.28668	0.0010720	0.63223	554.85	2723.4	2168.6	1.6555	7.0082	197	470.15	1.4598	0.0011519	0.13515	838.87	2789.6	1950.7	2.3023	6.4515
133	406.15	0.29526	0.0010730	0.61497	559.12	2724.8	2165.6	1.6660	6.9983	198	471.15	1.4910	0.0011534	0.13241	843.37	2790.2	1946.9	2.3118	6.4440
134	407.15	0.30406	0.0010740	0.59828	563.40	2726.1	2162.7	1.6765	6.9885	199	472.15	1.5228	0.0011549	0.12974	847.87	2790.8	1942.9	2.3212	6.4364
135	408.15	0.31306	0.0010750	0.58212	567.68	2727.4	2159.8	1.6869	6.9787	200	473.15	1.5551	0.0011565	0.12714	852.38	2791.4	1939.0	2.3307	6.4289
136	409.15	0.32227	0.0010760	0.56648	571.96	2728.8	2156.8	1.6974	6.9690	201	474.15	1.5879	0.0011581	0.12459	856.89	2792.0	1935.1	2.3401	6.4214
137	410.15	0.33171	0.0010770	0.55135	576.24	2730.1	2153.8	1.7078	6.9594	202	475.15	1.6212	0.0011596	0.12211	861.41	2792.5	1931.1	2.3496	6.4139
138	411.15	0.34136	0.0010780	0.53669	580.53	2731.4	2150.8	1.7182	6.9498	203	476.15	1.6551	0.0011612	0.11968	865.93	2793.1	1927.1	2.3590	6.4064
139	412.15	0.35125	0.0010790	0.52250	584.82	2732.7	2147.9	1.7286	6.9402	204	477.15	1.6895	0.0011628	0.11732	870.46	2793.6	1923.1	2.3684	6.3990
140	413.15	0.36136	0.0010801	0.50875	589.11	2734.0	2144.9	1.7390	6.9307	205	478.15	1.7245	0.0011644	0.11500	875.00	2794.1	1919.1	2.3778	6.3915
141	414.15	0.37170	0.0010811	0.49544	593.40	2735.2	2141.8	1.7493	6.9212	206	479.15	1.7601	0.0011660	0.11274	879.54	2794.6	1915.1	2.3872	6.3841
142	415.15	0.38229	0.0010821	0.48254	597.69	2736.5	2138.8	1.7597	6.9118	207	480.15	1.7962	0.0011676	0.11054	884.08	2795.1	1911.0	2.3966	6.3767
143	416.15	0.39311	0.0010832	0.47004	601.99	2737.8	2135.8	1.7700	6.9024	208	481.15	1.8329	0.0011693	0.10838	888.63	2795.6	1906.9	2.4060	6.3693
144	417.15	0.40418	0.0010843	0.45792	606.29	2739.0	2132.7	1.7803	6.8931	209	482.15	1.8701	0.0011709	0.10627	893.19	2796.0	1902.8	2.4153	6.3619
145	418.15	0.41550	0.0010853	0.44618	610.60	2740.3	2129.7	1.7906	6.8838	210	483.15	1.9080	0.0011726	0.10421	897.75	2796.4	1898.7	2.4247	6.3546
146	419.15	0.42707	0.0010864	0.43480	614.90	2741.5	2126.6	1.8008	6.8746	211	484.15	1.9464	0.0011743	0.10220	902.32	2796.9	1894.5	2.4341	6.3473
147	420.15	0.43890	0.0010875	0.42376	619.21	2742.7	2123.5	1.8110	6.8654	212	485.15	1.9859	0.0011760	0.10024	906.89	2797.3	1890.4	2.4434	6.3399
148	421.15	0.45099	0.0010886	0.41306	623.52	2743.9	2120.4	1.8213	6.8563	213	486.15	2.0251	0.0011777	0.09832	911.47	2797.6	1886.2	2.4527	6.3326
149	422.15	0.46334	0.0010897	0.40268	627.83	2745.1	2117.3	1.8315	6.8472	214	487.15	2.0634	0.0011794	0.09644	916.05	2798.0	1882.0	2.4621	6.3253
150	423.15	0.47597	0.0010908	0.39261	632.15	2746.3	2114.2	1.8416	6.8381	215	488.15	2.1063	0.0011811	0.09460	920.64	2798.4	1877.7	2.4714	6.3181
151	424.15	0.48887	0.0010919	0.38284	636.47	2747.5	2111.0	1.8518	6.8291	216	489.15	2.1478	0.0011829	0.09281	925.24	2798.7	1873.5	2.4807	6.3108
152	425.15	0.50205	0.0010930	0.37336	640.79	2748.7	2107.9	1.8619	6.8201	217	490.15	2.1899	0.0011846	0.09105	929.84	2799.0	1869.2	2.4900	6.3035
153	426.15	0.51551	0.0010941	0.36416	645.12	2749.8	2104.7	1.8721	6.8112	218	491.15	2.2327	0.0011864	0.08934	934.45	2799.3	1864.9	2.4993	6.2963
154	427.15	0.52926	0.0010953	0.35523	649.45	2751.0	2101.5	1.8822	6.8023	219	492.15	2.2761	0.0011882	0.08766	939.07	2799.6	1860.6	2.5086	6.2891
155	428.15	0.54331	0.0010964	0.34657	653.78	2752.1	2098.4	1.8923	6.7934	220	493.15	2.3201	0.0011900	0.08602	943.69	2799.9	1856.2	2.5178	6.2819
156	429.15	0.55764	0.0010976	0.33813	658.11	2753.3	2095.3	1.9023	6.7846	221	494.15	2.3648	0.0011918	0.08441	948.32	2800.2	1851.8	2.5271	6.2747
157	430.15	0.57228	0.0010987	0.32998	662.45	2754.4	2091.9	1.9124	6.7759	222	495.15	2.4102	0.0011936	0.08284	952.96	2800.4	1847.4	2.5364	6.2675
158	431.15	0.58722	0.0010999	0.32204	666.79	2755.5	2088.7	1.9224	6.7671	223	496.15	2.4565	0.0011954	0.08130	957.60	2800.6	1843.0	2.5456	6.2603
159	432.15	0.60248	0.0011011	0.31434	671.13	2756.6	2085.5	1.9325	6.7584	224	497.15	2.5030	0.0011973	0.07980	962.25	2800.8	1838.6	2.5549	6.2531
160	433.15	0.61804	0.0011022	0.30685	675.48	2757.7	2082.2	1.9425	6.7498	225	498.15	2.5504	0.0011992	0.07833	966.91	2801.0	1834.1	2.5641	6.2460
161	434.15	0.63393	0.0011034	0.29957	679.83	2758.8	2078.9	1.9525	6.7412	226	499.15	2.5985	0.0012010	0.07689	971.57	2801.2	1829.6	2.5733	6.2388
162	435.15	0.65014	0.0011046	0.29250	684.18	2759.8	2075.6	1.9624	6.7326	227	500.15	2.6473	0.0012029	0.07548	976.24	2801.3	1825.1	2.5826	6.2317
163	436.15	0.66668	0.0011058	0.28563	688.53	2760.9	2072.3	1.9724	6.7240	228	501.15	2.6968	0.0012048	0.07410	980.92	2801.5	1820.6	2.5918	6.2246
164	437.15	0.68355	0.0011070	0.27895	692.89	2761.9	2069.0	1.9823	6.7155	229	502.15	2.7470	0.0012068	0.07275	985.60	2801.6	1816.0	2.6010	6.2175
165	438.15	0.70075	0.0011082	0.27246	697.26	2763.0	2065.7	1.9923	6.7070	230	503.15	2.7979	0.0012087	0.07143	990.29	2801.7	1811.4	2.6102	6.2103
166	439.15	0.71830	0.0011095	0.26615	701.62	2764.0	2062.4	2.0022	6.6986	231	504.15	2.8495	0.0012107	0.07014	994.99	2801.8	1806.8	2.6194	6.2032
167	440.15	0.73620	0.0011107	0.26001	705.99	2765.0	2059.0	2.0121	6.6902	232	505.15	2.9019	0.0012127	0.06887	999.70	2801.8	1802.1	2.6286	6.1962
168	441.15	0.75445	0.0011119	0.25404	710.36	2766.0	2055.6	2.0219	6.6818	233	506.15	2.9550	0.0012147	0.06763	1004.42	2801.9	1797.4	2.6378	6.1891
169	442.15	0.77305	0.0011132	0.24824	714.74	2767.0	2052.2	2.0318	6.6735	234	507.15	3.0089	0.0012167	0.06642	1009.14	2801.9	1792.7	2.6470	6.1820
170	443.15	0.79202	0.0011145	0.24259	719.12	2768.0	2048.8	2.0416	6.6652	235	508.15	3.0635	0.0012187	0.06523	1013.87	2801.9	1788.0	2.6562	6.1749
171	444.15	0.81135	0.0011157	0.23710	723.50	2769.0	2045.4	2.0515	6.6569	236	509.15	3.1189	0.0012207	0.06406	1018.61	2801.9	1783.3	2.6654	6.1678
172	445.15	0.83106	0.0011170	0.23175	727.89	2769.9	2042.0	2.0613	6.6486	237	510.15	3.1750	0.0012228	0.06292	1023.35	2801.8	1778.5	2.6746	6.1608
173	446.15	0.85114	0.0011183	0.22655	732.28	2770.8	2038.5	2.0711	6.6404	238	511.15	3.2319	0.0012249	0.06181	1028.11	2801.8	1773.7	2.6837	6.1537
174	447.15	0.87161	0.0011196	0.22149	736.67	2771.7	2035.1	2.0809	6.6322	239	512.15	3.2896	0.0012270	0.06071	1032.87	2801.7	1768.8	2.6929	6.1467
175	448.15	0.89246	0.0011209	0.21656	741.07	2772.7	2031.6	2.0907	6.6241	240	513.15	3.3480	0.0012291	0.05964	1037.64	2801.6	1764.0	2.7021	6.1396
176	449.15	0.91370	0.0011222	0.21177	745.47	2773.6	2028.1	2.1004	6.6160	241	514.15	3.4073	0.0012312	0.05859	1042.42	2801.5	1759.1	2.7113	6.1326
177	450.15	0.93534	0.0011235	0.20710	749.88	2774.5	2024.6	2.1102	6.6079	242	515.15	3.4674	0.0012334	0.05756	1047.21	2801.4	1754.2	2.7204	6.1256
178	451.15	0.95739	0.0011248	0.20255	754.29	2775.3	2021.1	2.1199	6.5998	243	516.15	3.5282	0.0012355	0.05655	1052.01	2801.2	1749.2	2.7296	6.1185
179	452.15	0.97984	0.0011262	0.19812	758.70	2776.2	2017.5	2.1296	6.5918	244	517.15	3.5899	0.0012377	0.05556	1056.81	2801.0	1744.2	2.7387	6.1115
180	453.15	1.0027	0.0011275	0.19381	763.12	2777.1	2013.9	2.1393	6.5838	245	518.15	3.6524	0.0012399	0.05459	1061.63	2800.8	1739.2	2.7479	6.1044
181	454.15	1.0260	0.0011289	0.18960	767.54	2777.9	2010.4	2.1490	6.5758	246	519.15	3.7158	0.0012422	0.05364	1066.45	2800.6	1734.2	2.7570	6.0974
182	455.15	1.0497	0.0011302	0.18551	771.97	2778.7	2006.8	2.1587	6.5678	247	520.15	3.7800	0.0012444	0.05271	1071.29	2800.4	1729.1	2.7662	6.0904
183	456.15	1.0738	0.0011316	0.18152	776.40	2779.6	2003.2	2.1683	6.5599	248	521.15	3.8450							

t	T	p	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''
260	533.15	4.6940	0.0012756	0.04212	1135.03	2795.2	1660.2	2.8850	5.9989
261	534.15	4.7707	0.0012782	0.04141	1140.01	2794.6	1654.6	2.8942	5.9918
262	535.15	4.8486	0.0012808	0.04071	1145.00	2794.0	1649.0	2.9033	5.9847
263	536.15	4.9270	0.0012834	0.04003	1150.00	2793.4	1643.4	2.9125	5.9777
264	537.15	5.0066	0.0012861	0.03935	1155.01	2792.8	1637.8	2.9216	5.9706
265	538.15	5.0872	0.0012887	0.03870	1160.04	2792.1	1632.1	2.9308	5.9635
266	539.15	5.1688	0.0012914	0.03805	1165.08	2791.4	1626.3	2.9399	5.9564
267	540.15	5.2514	0.0012942	0.03741	1170.13	2790.7	1620.5	2.9491	5.9492
268	541.15	5.3349	0.0012969	0.03679	1175.19	2789.9	1614.7	2.9583	5.9421
269	542.15	5.4195	0.0012997	0.03617	1180.27	2789.1	1608.9	2.9674	5.9350
270	543.15	5.5051	0.0013025	0.03557	1185.36	2788.3	1603.0	2.9766	5.9278
271	544.15	5.5917	0.0013053	0.03498	1190.46	2787.5	1597.0	2.9858	5.9207
272	545.15	5.6794	0.0013082	0.03440	1195.57	2786.6	1591.0	2.9950	5.9135
273	546.15	5.7681	0.0013111	0.03383	1200.70	2785.7	1585.0	3.0041	5.9063
274	547.15	5.8579	0.0013141	0.03327	1205.85	2784.8	1578.9	3.0133	5.8991
275	548.15	5.9487	0.0013170	0.03272	1211.00	2783.8	1572.8	3.0225	5.8919
276	549.15	6.0406	0.0013200	0.03218	1216.18	2782.8	1566.7	3.0317	5.8846
277	550.15	6.1336	0.0013231	0.03165	1221.36	2781.8	1560.5	3.0410	5.8774
278	551.15	6.2277	0.0013261	0.03112	1226.57	2780.8	1554.2	3.0502	5.8701
279	552.15	6.3228	0.0013293	0.03061	1231.78	2779.7	1547.9	3.0594	5.8628
280	553.15	6.4191	0.0013324	0.03011	1237.02	2778.6	1541.6	3.0686	5.8555
281	554.15	6.5165	0.0013356	0.02961	1242.26	2777.4	1535.2	3.0779	5.8482
282	555.15	6.6150	0.0013388	0.02912	1247.53	2776.2	1528.7	3.0871	5.8408
283	556.15	6.7147	0.0013420	0.02864	1252.81	2775.0	1522.2	3.0964	5.8334
284	557.15	6.8155	0.0013453	0.02817	1258.11	2773.8	1515.7	3.1057	5.8261
285	558.15	6.9175	0.0013487	0.02771	1263.42	2772.5	1509.1	3.1150	5.8188
286	559.15	7.0206	0.0013520	0.02726	1268.75	2771.2	1502.4	3.1243	5.8112
287	560.15	7.1249	0.0013555	0.02681	1274.10	2769.8	1495.7	3.1336	5.8037
288	561.15	7.2305	0.0013589	0.02637	1279.47	2768.4	1488.9	3.1429	5.7962
289	562.15	7.3370	0.0013624	0.02594	1284.85	2767.0	1482.1	3.1522	5.7887
290	563.15	7.4448	0.0013659	0.02551	1290.26	2765.5	1475.2	3.1615	5.7812
291	564.15	7.5539	0.0013695	0.02509	1295.68	2764.0	1468.3	3.1709	5.7736
292	565.15	7.6642	0.0013732	0.02468	1301.12	2762.4	1461.3	3.1803	5.7660
293	566.15	7.7757	0.0013769	0.02428	1306.58	2760.8	1454.3	3.1897	5.7583
294	567.15	7.8885	0.0013806	0.02388	1312.06	2759.2	1447.1	3.1991	5.7507
295	568.15	8.0025	0.0013844	0.02349	1317.57	2757.5	1440.0	3.2085	5.7430
296	569.15	8.1178	0.0013882	0.02310	1323.09	2755.8	1432.7	3.2179	5.7352
297	570.15	8.2343	0.0013921	0.02272	1328.63	2754.1	1425.4	3.2274	5.7274
298	571.15	8.3521	0.0013960	0.02235	1334.20	2752.3	1418.1	3.2368	5.7196
299	572.15	8.4712	0.0014000	0.02198	1339.79	2750.4	1410.6	3.2463	5.7118
300	573.15	8.5917	0.0014041	0.02162	1345.40	2748.5	1403.1	3.2558	5.7039
301	574.15	8.7134	0.0014082	0.02126	1351.03	2746.6	1395.5	3.2653	5.6960
302	575.15	8.8364	0.0014123	0.02091	1356.69	2744.6	1387.9	3.2749	5.6880
303	576.15	8.9608	0.0014164	0.02057	1362.37	2742.6	1380.2	3.2844	5.6800
304	577.15	9.0865	0.0014208	0.02023	1368.08	2740.5	1372.4	3.2940	5.6719
305	578.15	9.2136	0.0014252	0.01989	1373.81	2738.3	1364.5	3.3036	5.6638
306	579.15	9.3420	0.0014296	0.01957	1379.57	2736.2	1356.6	3.3133	5.6557
307	580.15	9.4719	0.0014341	0.01924	1385.35	2733.9	1348.6	3.3229	5.6475
308	581.15	9.6031	0.0014386	0.01892	1391.17	2731.6	1340.5	3.3326	5.6392
309	582.15	9.7357	0.0014433	0.01861	1397.00	2729.3	1332.3	3.3423	5.6309
310	583.15	9.8697	0.0014480	0.01830	1402.87	2726.9	1324.0	3.3521	5.6226
311	584.15	10.005	0.0014527	0.01799	1408.77	2724.5	1315.7	3.3618	5.6142
312	585.15	10.142	0.0014576	0.01769	1414.69	2722.0	1307.3	3.3716	5.6057
313	586.15	10.280	0.0014625	0.01740	1420.65	2719.4	1298.7	3.3814	5.5972
314	587.15	10.420	0.0014675	0.01711	1426.64	2716.8	1290.1	3.3913	5.5886
315	588.15	10.561	0.0014726	0.01682	1432.66	2714.1	1281.4	3.4012	5.5800
316	589.15	10.704	0.0014778	0.01654	1438.71	2711.3	1272.6	3.4111	5.5713
317	590.15	10.848	0.0014831	0.01626	1444.79	2708.5	1263.7	3.4211	5.5625
318	591.15	10.994	0.0014885	0.01598	1450.91	2705.7	1254.8	3.4311	5.5537
319	592.15	11.141	0.0014939	0.01571	1457.07	2702.7	1245.7	3.4411	5.5447
320	593.15	11.290	0.0014995	0.01544	1463.26	2699.7	1236.5	3.4512	5.5358
321	594.15	11.440	0.0015051	0.01518	1469.49	2696.6	1227.2	3.4613	5.5267
322	595.15	11.592	0.0015109	0.01492	1475.76	2693.5	1217.7	3.4714	5.5176
323	596.15	11.746	0.0015168	0.01466	1482.07	2690.3	1208.2	3.4816	5.5084
324	597.15	11.901	0.0015228	0.01441	1488.41	2687.0	1198.6	3.4919	5.4991

t	T		v'	v''	h'	h''	r	s'	s''
325	598.15	12.057	0.0015289	0.01416	1494.80	2683.6	1188.8	3.5022	5.4897
326	599.15	12.215	0.0015351	0.01391	1501.24	2680.2	1178.9	3.5125	5.4802
327	600.15	12.375	0.0015415	0.01367	1507.71	2676.6	1168.9	3.5229	5.4706
328	601.15	12.537	0.0015480	0.01343	1514.24	2673.0	1158.8	3.5333	5.4610
329	602.15	12.700	0.0015546	0.01320	1520.80	2669.3	1148.5	3.5438	5.4512
330	603.15	12.865	0.0015614	0.01296	1527.42	2665.6	1138.1	3.5544	5.4414
331	604.15	13.031	0.0015683	0.01273	1534.09	2661.7	1127.6	3.5650	5.4314
332	605.15	13.199	0.0015754	0.01250	1540.81	2657.7	1116.9	3.5757	5.4214
333	606.15	13.369	0.0015827	0.01228	1547.59	2653.7	1106.1	3.5864	5.4112
334	607.15	13.541	0.0015901	0.01206	1554.42	2649.5	1095.1	3.5973	5.4009
335	608.15	13.714	0.0015977	0.01184	1561.31	2645.2	1083.9	3.6081	5.3905
336	609.15	13.889	0.0016055	0.01162	1568.26	2640.9	1072.6	3.6191	5.3799
337	610.15	14.066	0.0016134	0.01141	1575.27	2636.4	1061.1	3.6301	5.3692
338	611.15	14.245	0.0016216	0.01120	1582.34	2631.8	1049.5	3.6412	5.3584
339	612.15	14.426	0.0016300	0.01099	1589.49	2627.1	1037.6	3.6524	5.3475
340	613.15	14.608	0.0016386	0.01078	1596.70	2622.3	1025.6	3.6637	5.3363
341	614.15	14.792	0.0016479	0.01058	1604.05	2617.3	1013.3	3.6750	5.3251
342	615.15	14.978	0.0016570	0.01037	1611.53	2612.3	1000.9	3.6864	5.3136
343	616.15	15.166	0.0016663	0.01017	1619.10	2607.0	988.3	3.6978	5.3020
344	617.15	15.356	0.0016760	0.00998	1626.85	2601.7	975.5	3.7094	5.2902
345	618.15	15.548	0.0016859	0.009779	1633.68	2596.2	962.5	3.7211	5.2782
346	619.15	15.742	0.0016961	0.009584	1641.31	2590.5	949.2	3.7329	5.2660
347	620.15	15.937	0.0017067	0.009391	1649.05	2584.7	935.6	3.7448	5.2536
348	621.15	16.135	0.0017176	0.009200	1656.89	2578.7	921.8	3.7569	5.2410
349	622.15	16.335	0.0017290	0.009010	1664.84	2572.5	907.6	3.7692	5.2281
350	623.15	16.537	0.0017407	0.008822	1672.92	2566.1	893.1	3.7816	5.2149
351	624.15	16.741	0.0017529	0.008635	1681.13	2559.5	878.3	3.7942	5.2015
352	625.15	16.947	0.0017656	0.008449	1689.49	2552.6	863.1	3.8070	5.1877
353	626.15	17.155	0.0017789	0.008264	1697.99	2545.5	847.6	3.8200	5.1736
354	627.15	17.365	0.0017928	0.008079	1706.66	2538.2	831.5	3.8332	5.1592
355	628.15	17.577	0.0018073	0.007893	1715.51	2530.5	815.0	3.8467	5.1442
356	629.15	17.792	0.0018226	0.007711	1724.55	2522.5	797.9	3.8604	5.1288
357	630.15	18.009	0.0018387	0.007527	1733.81	2514.1	780.3	3.8745	5.1128
358	631.15	18.228	0.0018557	0.007342	1743.30	2505.2	761.9	3.8889	5.0961
359	632.15	18.450	0.0018737	0.007157	1753.06	2495.7	742.7	3.9037	5.0786
360	633.15	18.674	0.0018930	0.006978	1763.11	2485.7	722.6	3.9189	5.0603
361	634.15	18.900	0.0019136	0.006787	1773.49	2475.0	701.5	3.9347	5.0409
362	635.15	19.129	0.0019358	0.006593	1784.26	2463.5	679.2	3.9509	5.0204
363	636.15	19.360	0.0019598	0.006402	1795.47	2451.2	655.8	3.9679	4.9987
364	637.15	19.594	0.0019861	0.006209	1807.20	2438.1	630.9	3.9855	4.9759
365	638.15	19.830	0.0020150	0.006013	1819.53	2424.2	604.7	4.0041	4.9517
366	639.15	20.066	0.0020452	0.005815	1832.59	2409.3	576.7	4.0238	4.9262
367	640.15	20.311	0.0020836	0.005612	1846.56	2393.4	546.8	4.0449	4.8992
368	641.15	20.555	0.0021253	0.005404	1861.64	2376.51	514.5	4.0676	4.8701
369	642.15	20.803	0.0021738	0.005187	1878.11	2357.1	479.0	4.0925	4.8384
370	643.15	21.053	0.0022306	0.004958	1896.23	2335.7	439.4	4.1198	4.8031
371	644.15	21.306	0.0022990	0.004710	1916.45	2310.7	394.2	4.1503	4.7624
372	645.15	21.562	0.0023792	0.004431	1948.02	2280.0	338.0	4.1891	4.7130
373	646.15	21.821	0.0024746	0.004089	1979.35	2238.3	263.0	4.2384	4.6466
374	647.15	22.084	0.0026340	0.003680	2039.19	2150.3	111.1	4.3373	4.5090
374.12	647.27	22.115	0.0031470	0.003147	2095.20	2095.2	0.0	4.4237	4.4237

4-3. táblázat. Vízgőz állapotjelzők a baloldali és jobboldali határgörbén, nyomás szerint

Forrásban levő víz és telített gőz állapotjelzői a nyomás szerint megadva

p	t	T	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''	p	t	T	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''
0,0010	6,98	280,13	0,0010001	129,208	29,33	2513,8	2484,5	0,1060	8,9755	0,10	99,63	372,78	0,0010434	1,6946	417,51	2675,7	2258,2	1,3027	7,3608
0,0015	13,03	286,18	0,0010006	87,981	54,71	2525,0	2470,2	0,1956	8,8278	0,11	102,32	375,47	0,0010455	1,5500	428,84	2680,0	2251,1	1,3330	7,3288
0,0020	17,51	290,66	0,0010012	67,006	73,45	2533,2	2459,7	0,2606	8,7236	0,12	104,81	377,96	0,0010476	1,4289	439,36	2683,8	2244,5	1,3609	7,2996
0,0025	21,09	294,24	0,0010020	54,257	88,44	2539,7	2451,3	0,3119	8,6431	0,13	107,13	380,28	0,0010495	1,3258	449,19	2687,4	2238,2	1,3868	7,2728
0,0030	24,10	297,25	0,0010027	45,668	101,00	2545,2	2444,2	0,3543	8,5776	0,14	109,32	382,47	0,0010513	1,2370	458,42	2690,8	2232,3	1,4109	7,2479
0,0035	26,69	299,84	0,0010033	39,480	111,84	2549,9	2438,1	0,3907	8,5224	0,15	111,37	384,52	0,0010530	1,1597	467,13	2693,9	2226,7	1,4334	7,2248
0,0040	28,98	302,13	0,0010040	34,803	121,41	2554,1	2432,7	0,4224	8,4747	0,16	113,17	386,47	0,0010547	1,0917	475,38	2696,8	2221,4	1,4550	7,2032
0,0045	31,03	304,18	0,0010046	31,142	129,98	2557,8	2427,8	0,4507	8,4327	0,17	115,17	388,32	0,0010563	1,0315	483,22	2699,5	2216,3	1,4752	7,1829
0,0050	32,90	306,05	0,0010052	28,196	137,77	2561,2	2423,4	0,4763	8,3952	0,18	116,93	390,08	0,0010579	0,97776	490,70	2702,1	2211,4	1,4944	7,1638
0,0055	34,60	307,75	0,0010058	25,772	144,91	2564,3	2419,3	0,4995	8,3614	0,19	118,62	391,77	0,0010594	0,92950	497,85	2704,6	2206,8	1,5127	7,1457
0,0060	36,18	309,35	0,0010064	23,743	151,50	2567,1	2415,6	0,5209	8,3305	0,20	120,23	393,38	0,0010608	0,88592	504,71	2706,9	2202,2	1,5301	7,1286
0,0065	37,65	310,80	0,0010069	22,018	157,64	2569,7	2412,1	0,5407	8,3022	0,21	121,78	394,93	0,0010623	0,84636	511,29	2709,2	2197,9	1,5468	7,1123
0,0070	39,02	312,17	0,0010074	20,533	163,38	2572,2	2408,6	0,5591	8,2760	0,22	123,27	396,42	0,0010636	0,81027	517,63	2711,3	2193,7	1,5628	7,0967
0,0075	40,32	313,47	0,0010079	19,241	168,77	2574,5	2405,8	0,5763	8,2517	0,23	124,72	397,86	0,0010650	0,77723	523,74	2713,3	2189,6	1,5781	7,0819
0,0080	41,53	314,68	0,0010084	18,106	173,87	2576,7	2402,9	0,5926	8,2289	0,24	126,09	399,24	0,0010663	0,74685	529,64	2715,3	2185,6	1,5929	7,0676
0,0085	42,69	315,84	0,0010089	17,102	178,69	2578,8	2400,1	0,6079	8,2076	0,25	127,43	400,58	0,0010675	0,71882	535,35	2717,2	2181,8	1,6072	7,0540
0,0090	43,79	316,94	0,0010094	16,206	183,28	2580,8	2397,5	0,6224	8,1875	0,26	128,73	401,88	0,0010688	0,69287	540,88	2719,9	2178,1	1,6209	7,0409
0,0095	44,83	317,98	0,0010098	15,402	187,66	2582,6	2395,0	0,6361	8,1685	0,27	129,99	403,14	0,0010700	0,66879	546,24	2720,7	2174,4	1,6342	7,0283
0,010	45,83	318,98	0,0010102	14,678	191,84	2584,4	2392,6	0,6493	8,1505	0,28	131,20	404,35	0,0010712	0,64637	551,45	2722,3	2170,9	1,6471	7,0161
0,011	47,71	320,86	0,0010111	13,418	199,68	2587,8	2389,1	0,6738	8,1171	0,29	132,59	405,54	0,0010724	0,62544	556,51	2723,9	2167,4	1,6596	7,0044
0,012	49,45	322,60	0,0010119	12,364	206,94	2590,9	2383,9	0,6963	8,0867	0,30	133,54	406,69	0,0010735	0,60586	561,44	2725,5	2164,1	1,6717	6,9930
0,013	51,06	324,21	0,0010126	11,468	213,70	2593,7	2380,0	0,7172	8,0588	0,31	134,66	407,81	0,0010746	0,58751	566,23	2727,0	2160,8	1,6834	6,9820
0,014	52,58	325,73	0,0010133	10,696	220,03	2596,4	2376,4	0,7367	8,0329	0,32	135,76	408,91	0,0010757	0,57026	570,91	2728,4	2157,5	1,6948	6,9714
0,015	54,00	327,15	0,0010140	10,025	225,98	2598,9	2372,9	0,7549	8,0089	0,33	136,82	409,97	0,0010768	0,55402	575,47	2729,8	2154,4	1,7059	6,9611
0,016	55,34	328,49	0,0010147	9,4349	231,60	2601,3	2369,7	0,7721	7,9865	0,34	137,86	411,01	0,0010779	0,53871	579,93	2731,2	2151,3	1,7168	6,9511
0,017	56,62	329,77	0,0010154	8,9127	236,93	2603,5	2366,8	0,7883	7,9654	0,35	138,88	412,03	0,0010789	0,52424	584,28	2732,5	2148,2	1,7273	6,9414
0,018	57,83	330,98	0,0010160	8,4469	242,00	2605,7	2363,7	0,8036	7,9458	0,36	139,87	413,02	0,0010799	0,51055	588,53	2733,8	2145,3	1,7376	6,9319
0,019	58,98	332,13	0,0010166	8,0289	246,83	2607,7	2360,6	0,8182	7,9269	0,37	140,84	413,99	0,0010809	0,49758	592,70	2735,0	2142,3	1,7477	6,9228
0,020	60,09	333,24	0,0010172	7,6515	251,46	2609,6	2358,2	0,8321	7,9092	0,38	141,79	414,94	0,0010819	0,48526	596,77	2736,2	2139,5	1,7575	6,9138
0,021	61,15	334,30	0,0010178	7,3090	255,89	2611,5	2355,6	0,8454	7,8925	0,39	142,72	415,87	0,0010829	0,47356	600,77	2737,4	2136,6	1,7670	6,9051
0,022	62,16	335,31	0,0010183	6,9968	260,14	2613,2	2353,1	0,8581	7,8762	0,40	143,63	416,78	0,0010839	0,46242	604,68	2738,5	2133,9	1,7764	6,8966
0,023	63,14	336,29	0,0010189	6,7110	264,24	2614,9	2350,7	0,8703	7,8609	0,41	144,52	417,67	0,0010848	0,45181	608,52	2739,7	2131,1	1,7856	6,8883
0,024	64,08	337,23	0,0010194	6,4483	268,19	2616,6	2348,4	0,8820	7,8462	0,42	145,39	418,54	0,0010858	0,44168	612,28	2740,7	2128,5	1,7946	6,8802
0,025	64,99	338,14	0,0010199	6,2061	272,00	2618,2	2346,2	0,8933	7,8322	0,43	146,25	419,40	0,0010867	0,43201	615,98	2741,8	2125,8	1,8034	6,8723
0,026	65,87	339,02	0,0010204	5,9819	275,68	2619,7	2344,0	0,9041	7,8187	0,44	147,09	420,24	0,0010876	0,42276	619,61	2742,8	2123,2	1,8120	6,8646
0,027	66,72	339,87	0,0010209	5,7739	279,24	2621,1	2341,9	0,9146	7,8057	0,45	147,92	421,07	0,0010885	0,41391	623,17	2743,8	2120,7	1,8204	6,8570
0,028	67,55	340,70	0,0010214	5,5884	282,70	2622,6	2339,9	0,9248	7,7932	0,46	148,73	421,88	0,0010894	0,40544	626,68	2744,8	2118,1	1,8287	6,8496
0,029	68,35	341,50	0,0010219	5,3998	286,05	2623,9	2337,9	0,9346	7,7811	0,47	149,53	422,68	0,0010903	0,39731	630,12	2745,8	2115,6	1,8369	6,8424
0,030	69,13	342,28	0,0010223	5,2308	289,31	2625,3	2336,0	0,9441	7,7695	0,48	150,31	423,46	0,0010911	0,38951	633,51	2746,7	2113,2	1,8448	6,8353
0,032	70,62	343,77	0,0010232	4,9238	295,55	2627,8	2332,3	0,9623	7,7474	0,49	151,09	424,24	0,0010920	0,38201	636,84	2747,6	2110,8	1,8527	6,8283
0,034	72,03	345,18	0,0010241	4,6318	301,48	2630,3	2328,8	0,9795	7,7266	0,50	151,85	425,00	0,0010928	0,37481	640,13	2748,5	2108,4	1,8604	6,8215
0,036	73,37	346,52	0,0010249	4,4092	307,12	2632,6	2325,4	0,9958	7,7070	0,52	153,35	426,48	0,0010939	0,36810	646,54	2750,2	2103,7	1,8754	6,8083
0,038	74,66	347,81	0,0010257	4,1914	312,50	2634,7	2322,2	1,0113	7,6886	0,54	154,77	427,92	0,0010961	0,34857	652,76	2751,9	2099,1	1,8899	6,7955
0,040	75,89	349,04	0,0010265	3,9948	317,65	2636,8	2319,2	1,0261	7,6711	0,56	156,16	429,31	0,0010977	0,33681	658,81	2753,4	2094,6	1,9040	6,7832
0,042	77,06	350,21	0,0010273	3,8164	322,59	2638,6	2316,2	1,0402	7,6544	0,58	157,52	430,67	0,0010993	0,32583	664,70	2755,0	2090,3	1,9176	6,7713
0,044	78,19	351,34	0,0010280	3,6537	327,34	2640,7	2313,4	1,0537	7,6386	0,60	158,84	431,99	0,0011009	0,31556	670,43	2756,2	2088,0	1,9309	6,7598
0,046	79,28	352,43	0,0010287	3,5047	331,91	2642,5	2310,6	1,0667	7,6234	0,62	160,12	433,27	0,0011024	0,30593	676,02	2757,8	2081,8	1,9437	6,7487
0,048	80,33	353,48	0,0010294	3,3678	336,31	2644,3	2308,0	1,0792	7,6090	0,64	161,38	434,53	0,0011039	0,29688	681,47	2759,2	2077,7	1,9562	6,7379
0,050	81,35	354,50	0,0010301	3,2415	340,57	2646,0	2305,4	1,0912	7,5951	0,66	162,60	435,75	0,0011053	0,28836	686,79	2760,5	2073,7	1,9684	6,7274
0,055	83,74	356,89	0,0010317	2,9648	350,61	2650,0	2299,4	1,1194	7,5627	0,68	163,79	436,94	0,0011068	0,28033	691,98	2761,7	2069,7	1,9803	6,7173
0,060	85,95	359,10	0,0010333	2,7329	359,93	2653,7	2293,7	1,1454	7,5332	0,70	164,96	438,11	0,0011082	0,27274	697,07	2762,9	2065,8	1,9918	6,7074
0,065	88,02	361,17	0,0010347	2,5357	368,62	2657,1	2288,4	1,1696	7,5061	0,72	166,10	439,25	0,0011096	0,26556	702,04	2764,1	2062,0	2,0031	6,6978
0,070	89,96	363,11	0,0010361	2,3658	376,77	2660,2	2283,3	1,1921	7,4811	0,74	167,21	440,36	0,0011110	0,25875	706,91	2765,2	2058,3	2,0141	6,6884
0,075	91																		

p	t	T	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''
0.90	175.36	446.51	0.0011213	0.21483	742.64	2773.0	2030.3	2.0941	6.6212
0.92	176.29	449.44	0.0011226	0.21038	746.76	2773.8	2027.1	2.1033	6.6136
0.94	177.21	450.36	0.0011238	0.20612	750.82	2774.7	2023.8	2.1122	6.6062
0.96	178.12	451.27	0.0011250	0.20202	754.81	2775.4	2020.6	2.1210	6.5989
0.98	179.01	452.16	0.0011262	0.19809	758.73	2776.2	2017.5	2.1297	6.5917
1.00	179.88	453.03	0.0011274	0.19431	762.60	2777.0	2014.4	2.1382	6.5847
1.05	182.01	459.16	0.0011303	0.18546	772.02	2778.8	2006.7	2.1548	6.5677
1.10	184.06	457.21	0.0011331	0.17739	781.12	2780.4	1999.3	2.1786	6.5515
1.15	186.04	459.19	0.0011359	0.17000	789.91	2782.0	1992.1	2.1977	6.5359
1.20	187.96	461.11	0.0011386	0.16320	798.42	2783.4	1985.0	2.2160	6.5210
1.25	189.81	462.96	0.0011412	0.15693	806.68	2784.8	1978.1	2.2338	6.5066
1.30	191.60	464.75	0.0011438	0.15112	814.69	2786.1	1971.4	2.2509	6.4928
1.35	193.35	466.50	0.0011464	0.14573	822.48	2787.2	1964.8	2.2675	6.4794
1.40	195.04	468.19	0.0011489	0.14071	830.06	2788.4	1958.3	2.2836	6.4665
1.45	196.68	469.83	0.0011514	0.13603	837.45	2789.4	1952.0	2.2993	6.4540
1.50	198.28	471.43	0.0011538	0.13165	844.65	2790.4	1945.7	2.3144	6.4418
1.55	199.84	472.99	0.0011563	0.12754	851.68	2791.3	1939.6	2.3292	6.4301
1.60	201.37	474.52	0.0011586	0.12368	858.55	2792.2	1933.6	2.3436	6.4186
1.65	202.85	476.00	0.0011610	0.12004	865.26	2793.0	1927.7	2.3576	6.4075
1.70	204.36	477.45	0.0011633	0.11661	871.83	2793.8	1921.9	2.3712	6.3967
1.75	205.72	478.87	0.0011656	0.11337	878.26	2794.5	1916.2	2.3846	6.3861
1.80	207.10	480.25	0.0011678	0.11031	884.56	2795.1	1910.6	2.3976	6.3759
1.85	208.46	481.61	0.0011700	0.10740	890.73	2795.8	1905.0	2.4103	6.3659
1.90	209.79	482.94	0.0011723	0.10464	896.79	2796.3	1899.6	2.4227	6.3561
1.95	211.09	484.24	0.0011744	0.10202	902.74	2796.9	1894.2	2.4349	6.3466
2.00	212.37	485.52	0.0011766	0.09953	908.57	2797.4	1888.8	2.4468	6.3372
2.05	213.62	486.77	0.0011787	0.09715	914.31	2797.9	1883.6	2.4585	6.3281
2.10	214.85	488.00	0.0011808	0.09488	919.94	2798.3	1878.4	2.4700	6.3192
2.15	216.05	489.20	0.0011830	0.09271	925.49	2798.7	1873.2	2.4812	6.3104
2.20	217.24	490.39	0.0011850	0.09064	930.94	2799.1	1868.2	2.4922	6.3018
2.25	218.40	491.55	0.0011871	0.08866	936.31	2799.5	1863.2	2.5030	6.2934
2.30	219.54	492.69	0.0011891	0.08676	941.59	2799.8	1858.2	2.5136	6.2851
2.35	220.67	493.82	0.0011912	0.08494	946.79	2800.1	1853.3	2.5240	6.2770
2.40	221.78	494.93	0.0011932	0.08319	951.92	2800.4	1848.4	2.5343	6.2691
2.45	222.86	496.01	0.0011952	0.08151	956.97	2800.6	1843.6	2.5444	6.2613
2.50	223.94	497.09	0.0011972	0.07990	961.95	2800.8	1838.9	2.5543	6.2536
2.55	224.99	498.14	0.0011991	0.07834	966.87	2801.0	1834.1	2.5640	6.2460
2.60	226.03	499.18	0.0012011	0.07683	971.72	2801.2	1829.3	2.5736	6.2386
2.65	227.06	500.21	0.0012030	0.07540	976.50	2801.3	1824.8	2.5831	6.2313
2.70	228.06	501.21	0.0012050	0.07401	981.22	2801.5	1820.3	2.5924	6.2241
2.75	229.06	502.21	0.0012069	0.07267	985.88	2801.6	1815.7	2.6016	6.2170
2.80	230.04	503.19	0.0012088	0.07138	990.49	2801.7	1811.2	2.6107	6.2101
2.85	231.01	504.16	0.0012107	0.07013	995.04	2801.8	1806.7	2.6195	6.2032
2.90	231.96	505.11	0.0012126	0.06892	999.53	2801.8	1802.3	2.6283	6.1964
2.95	232.91	506.06	0.0012145	0.06775	1003.97	2801.9	1797.9	2.6370	6.1897
3.0	233.84	506.99	0.0012163	0.06662	1008.36	2801.9	1793.5	2.6455	6.1831
3.1	235.66	508.81	0.0012200	0.06446	1017.00	2801.9	1784.9	2.6623	6.1702
3.2	237.44	510.59	0.0012237	0.06243	1025.45	2801.8	1776.4	2.6786	6.1577
3.3	239.18	512.33	0.0012273	0.06052	1033.73	2801.7	1768.0	2.6946	6.1454
3.4	240.88	514.03	0.0012310	0.05872	1041.84	2801.5	1759.7	2.7101	6.1333
3.5	242.54	515.69	0.0012345	0.05701	1049.79	2801.3	1751.5	2.7253	6.1218
3.6	244.16	517.31	0.0012381	0.05540	1057.59	2801.0	1743.4	2.7402	6.1103
3.7	245.75	518.90	0.0012416	0.05388	1065.26	2800.7	1735.4	2.7548	6.0992
3.8	247.31	520.46	0.0012451	0.05243	1072.79	2800.3	1727.5	2.7690	6.0882
3.9	248.84	521.99	0.0012486	0.05105	1080.19	2799.9	1719.7	2.7830	6.0775
4.0	250.33	523.48	0.0012521	0.04974	1087.46	2799.4	1712.0	2.7967	6.0670
4.1	251.80	524.95	0.0012555	0.04849	1094.63	2798.9	1704.3	2.8101	6.0566
4.2	253.24	526.39	0.0012589	0.04729	1101.68	2798.4	1696.7	2.8232	6.0465
4.3	254.66	527.81	0.0012623	0.04615	1108.62	2797.8	1689.2	2.8362	6.0365
4.4	256.05	529.20	0.0012657	0.04506	1115.46	2797.2	1681.7	2.8489	6.0268

p	t	T	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''
4,5	257.41	530.56	0.0012691	0.04402	1122.21	2796.5	1674.3	2.8614	6.0171
4,6	258.76	531.91	0.0012725	0.04302	1128.86	2795.9	1667.0	2.8737	6.0077
4,7	260.08	533.23	0.0012758	0.04206	1135.42	2795.1	1659.7	2.8857	5.9983
4,8	261.38	534.53	0.0012792	0.04114	1141.89	2794.4	1652.5	2.8976	5.9891
4,9	262.66	535.81	0.0012825	0.04026	1148.29	2793.6	1645.3	2.9093	5.9801
5,0	263.92	537.07	0.0012858	0.03941	1154.60	2792.8	1638.2	2.9209	5.9712
5,1	265.16	538.31	0.0012891	0.03859	1160.83	2792.0	1631.2	2.9322	5.9623
5,2	266.38	539.53	0.0012925	0.03780	1166.99	2791.1	1624.1	2.9434	5.9537
5,3	267.58	540.73	0.0012958	0.03705	1173.08	2790.2	1617.2	2.9544	5.9451
5,4	268.77	541.92	0.0012990	0.03631	1179.10	2789.3	1610.2	2.9653	5.9366
5,5	269.94	543.09	0.0013023	0.03561	1185.05	2788.4	1603.3	2.9760	5.9282
5,6	271.09	544.24	0.0013056	0.03493	1190.94	2787.4	1596.5	2.9866	5.9200
5,7	272.23	545.38	0.0013089	0.03427	1196.77	2786.4	1589.6	2.9971	5.9118
5,8	273.36	546.51	0.0013122	0.03363	1202.54	2785.4	1582.9	3.0074	5.9037
5,9	274.47	547.62	0.0013154	0.03301	1208.24	2784.3	1576.1	3.0176	5.8957
6,0	275.56	548.71	0.0013187	0.03241	1213.90	2783.3	1569.4	3.0277	5.8878
6,1	276.64	549.79	0.0013220	0.03184	1219.49	2782.2	1562.7	3.0376	5.8800
6,2	277.71	550.86	0.0013252	0.03128	1225.04	2781.1	1556.0	3.0475	5.8722
6,3	278.76	551.91	0.0013285	0.03073	1230.53	2779.9	1549.4	3.0572	5.8646
6,4	279.80	552.95	0.0013318	0.03021	1235.98	2778.7	1542.8	3.0668	5.8569
6,5	280.83	553.98	0.0013350	0.02969	1241.38	2777.6	1536.2	3.0763	5.8494
6,6	281.85	555.00	0.0013383	0.02920	1246.73	2776.4	1529.7	3.0857	5.8419
6,7	282.85	556.00	0.0013416	0.02871	1252.03	2775.2	1523.2	3.0950	5.8345
6,8	283.85	557.00	0.0013448	0.02825	1257.29	2774.0	1516.7	3.1043	5.8272
6,9	284.83	557.98	0.0013481	0.02779	1262.51	2772.7	1510.2	3.1134	5.8199
7,0	285.80	558.95	0.0013514	0.02735	1267.69	2771.4	1503.7	3.1224	5.8127
7,1	286.76	559.91	0.0013546	0.02691	1272.83	2770.1	1497.3	3.1313	5.8055
7,2	287.71	560.86	0.0013579	0.02649	1277.93	2768.8	1490.9	3.1402	5.7984
7,3	288.65	561.80	0.0013612	0.02609	1282.99	2767.5	1484.5	3.1490	5.7913
7,4	289.59	562.74	0.0013645	0.02569	1288.01	2766.1	1478.1	3.1577	5.7843
7,5	290.51	563.66	0.0013678	0.02530	1293.00	2764.7	1471.7	3.1663	5.7773
7,6	291.42	564.57	0.0013711	0.02492	1297.96	2763.3	1465.4	3.1748	5.7704
7,7	292.32	565.47	0.0013744	0.02455	1302.88	2761.9	1459.0	3.1833	5.7635
7,8	293.22	566.37	0.0013777	0.02419	1307.77	2760.5	1452.7	3.1917	5.7567
7,9	294.10	567.25	0.0013810	0.02384	1312.62	2759.0	1446.4	3.2000	5.7499
8,0	294.98	568.13	0.0013843	0.02349	1317.45	2757.6	1440.1	3.2083	5.7431
8,1	295.85	569.00	0.0013876	0.02316	1322.24	2756.1	1433.8	3.2165	5.7364
8,2	296.71	569.86	0.0013909	0.02283	1327.01	2754.6	1427.6	3.2246	5.7297
8,3	297.56	570.71	0.0013943	0.02251	1331.74	2753.1	1421.3	3.2326	5.7231
8,4	298.40	571.55	0.0013976	0.02220	1336.45	2751.5	1415.1	3.2406	5.7165
8,5	299.24	572.39	0.0014010	0.02189	1341.13	2750.0	1408.8	3.2486	5.7099
8,6	300.07	573.22	0.0014043	0.02159	1345.79	2748.4	1402.6	3.2565	5.7034
8,7	300.89	574.04	0.0014077	0.02130	1350.42	2746.8	1396.4	3.2643	5.6968
8,8	301.71	574.86	0.0014111	0.02102	1355.02	2745.2	1390.2	3.2721	5.6904
8,9	302.51	575.66	0.0014145	0.02074	1359.60	2743.6	1384.0	3.2798	5.6839
9,0	303.31	576.46	0.0014178	0.02046	1364.16	2741.9	1377.8	3.2874	5.6773
9,1	304.11	577.26	0.0014213	0.02019	1368.69	2740.3	1371.6	3.2950	5.6711
9,2	304.89	578.04	0.0014247	0.01993	1373.20	2738.6	1365.4	3.3026	5.6647
9,3	305.67	578.82	0.0014282	0.01967	1377.69	2736.9	1359.2	3.3101	5.6583
9,4	306.45	579.60	0.0014316	0.01942	1382.16	2735.2	1353.0	3.3176	5.6520
9,5	307.22	580.37	0.0014351	0.01917	1386.60	2733.4	1346.8	3.3250	5.6457
9,6	307.98	581.13	0.0014385	0.01893	1391.03	2731.7	1340.7	3.3324	5.6394
9,7	308.73	581.88	0.0014420	0.01869	1395.44	2729.9	1334.5	3.3397	5.6332
9,8	309.48	582.63	0.0014455	0.01846	1399.83	2728.2	1328.3	3.3470	5.6269
9,9	310.22	583.37	0.0014490	0.01823	1404.19	2726.4	1322.2	3.3543	5.6207
10,0	310.96	584.11	0.0014526	0.01801	1408.55	2724.6	1316.0	3.3615	5.6145
10,1	311.69	584.84	0.0014561	0.01778	1412.88	2722.7	1309.9	3.3686	5.6083
10,2	312.42	585.57	0.0014597	0.01757	1417.20	2720.9	1303.7	3.3758	5.6021
10,3	313.14	586.29	0.0014632	0.01736	1421.50	2719.0	1297.5	3.3828	5.5960
10,4	313.86	587.01	0.0014668	0.01715	1425.78	2717.2	1291.4	3.3899	5.5899

p	t	T	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''	p	t	T	v'	v''	h'	h''	r	s'	s''
10.5	314.57	587.72	0.0014704	0.01694	1430.05	2715.3	1285.2	3.3969	5.5837	16.5	349.62	622.97	0.0017385	0.008856	1671.45	2567.2	895.8	3.7793	5.2174
10.6	315.27	586.42	0.0014740	0.01674	1434.30	2715.4	1279.1	3.4039	5.5776	16.6	350.31	623.46	0.0017443	0.008764	1675.47	2564.0	888.6	3.7855	5.2108
10.7	315.97	589.12	0.0014777	0.01654	1438.54	2711.4	1272.9	3.4108	5.5715	16.7	350.80	623.95	0.0017509	0.008672	1679.49	2560.8	881.3	3.7917	5.2042
10.8	316.67	589.82	0.0014813	0.01635	1442.76	2709.5	1266.7	3.4178	5.5654	16.8	351.29	624.44	0.0017566	0.008581	1683.54	2557.5	874.0	3.7979	5.1976
10.9	317.37	590.51	0.0014850	0.01616	1446.97	2707.5	1260.5	3.4246	5.5594	16.9	351.77	624.92	0.0017627	0.008491	1687.59	2554.2	866.6	3.8041	5.1909
11.0	318.04	591.19	0.0014887	0.01597	1451.17	2705.5	1254.4	3.4315	5.5533	17.0	352.26	625.41	0.0017690	0.008401	1691.66	2550.8	859.2	3.8103	5.1842
11.1	318.72	591.87	0.0014924	0.01579	1455.35	2703.6	1248.2	3.4383	5.5472	17.1	352.74	625.89	0.0017754	0.008312	1695.75	2547.4	851.7	3.8165	5.1774
11.2	319.40	592.55	0.0014961	0.01560	1459.52	2701.5	1242.0	3.4451	5.5412	17.2	353.22	626.37	0.0017819	0.008224	1699.85	2544.0	844.1	3.8228	5.1705
11.3	320.07	593.22	0.0014999	0.01543	1463.68	2699.5	1235.8	3.4519	5.5352	17.3	353.69	626.84	0.0017884	0.008136	1703.97	2540.5	836.5	3.8291	5.1637
11.4	320.75	593.88	0.0015036	0.01525	1467.83	2697.5	1229.6	3.4586	5.5291	17.4	354.17	627.32	0.0017951	0.008049	1708.11	2536.9	828.8	3.8354	5.1567
11.5	321.39	594.54	0.0015074	0.01508	1471.96	2695.4	1223.4	3.4653	5.5231	17.5	354.64	627.79	0.0018019	0.007962	1712.27	2533.3	821.1	3.8418	5.1497
11.6	322.05	595.20	0.0015112	0.01491	1476.09	2693.3	1217.2	3.4720	5.5171	17.6	355.11	628.26	0.0018089	0.007876	1716.45	2529.7	813.2	3.8481	5.1426
11.7	322.70	595.85	0.0015151	0.01474	1480.20	2691.2	1211.0	3.4786	5.5111	17.7	355.57	628.72	0.0018159	0.007790	1720.65	2526.0	805.3	3.8545	5.1355
11.8	323.35	596.50	0.0015189	0.01457	1484.30	2689.1	1204.8	3.4852	5.5051	17.8	356.04	629.19	0.0018231	0.007704	1724.88	2522.2	797.3	3.8610	5.1285
11.9	324.00	597.15	0.0015228	0.01441	1488.39	2687.0	1198.6	3.4918	5.4991	17.9	356.50	629.65	0.0018303	0.007619	1729.13	2518.3	789.2	3.8674	5.1209
12.0	324.64	597.79	0.0015267	0.01425	1492.48	2684.9	1192.4	3.4984	5.4931	18.0	356.96	630.11	0.0018380	0.007535	1733.42	2514.4	781.0	3.8739	5.1135
12.1	325.27	598.42	0.0015306	0.01409	1496.55	2682.7	1186.1	3.5050	5.4871	18.1	357.42	630.57	0.0018456	0.007450	1737.72	2510.4	772.7	3.8805	5.1059
12.2	325.90	599.05	0.0015345	0.01394	1500.61	2680.5	1179.9	3.5115	5.4811	18.2	357.87	631.02	0.0018534	0.007366	1742.06	2506.3	764.3	3.8871	5.0983
12.3	326.53	599.68	0.0015385	0.01379	1504.67	2678.3	1173.6	3.5180	5.4751	18.3	358.32	631.47	0.0018614	0.007282	1746.44	2502.2	755.7	3.8937	5.0905
12.4	327.15	600.30	0.0015425	0.01363	1508.72	2676.1	1167.4	3.5245	5.4692	18.4	358.78	631.93	0.0018696	0.007198	1750.84	2497.9	747.1	3.9004	5.0826
12.5	327.77	600.92	0.0015465	0.01349	1512.76	2673.9	1161.1	3.5310	5.4632	18.5	359.22	632.37	0.0018780	0.007115	1755.29	2493.5	738.3	3.9071	5.0746
12.6	328.39	601.54	0.0015506	0.01334	1516.79	2671.6	1154.8	3.5374	5.4572	18.6	359.67	632.82	0.0018865	0.007032	1759.77	2489.1	729.3	3.9139	5.0664
12.7	329.00	602.15	0.0015547	0.01320	1520.81	2669.3	1148.5	3.5439	5.4512	18.7	360.12	633.27	0.0018953	0.006948	1764.30	2484.5	720.2	3.9208	5.0581
12.8	329.61	602.76	0.0015588	0.01305	1524.83	2667.0	1142.2	3.5503	5.4453	18.8	360.56	633.71	0.0019043	0.006865	1768.87	2479.8	710.9	3.9277	5.0496
12.9	330.21	603.36	0.0015629	0.01291	1528.84	2664.7	1135.9	3.5567	5.4393	18.9	361.00	634.15	0.0019136	0.006782	1773.49	2475.0	701.5	3.9347	5.0409
13.0	330.81	603.96	0.0015670	0.01278	1532.85	2662.4	1129.6	3.5630	5.4333	19.0	361.44	634.59	0.0019231	0.006700	1778.17	2470.0	691.9	3.9417	5.0320
13.1	331.41	604.56	0.0015712	0.01264	1536.85	2660.1	1123.2	3.5694	5.4273	19.1	361.87	635.02	0.0019320	0.006617	1782.89	2465.0	682.1	3.9489	5.0230
13.2	332.00	605.15	0.0015753	0.01250	1540.84	2657.7	1116.9	3.5757	5.4213	19.2	362.31	635.46	0.0019430	0.006534	1787.66	2459.8	671.1	3.9561	5.0138
13.3	332.59	605.74	0.0015797	0.01237	1544.83	2655.3	1110.5	3.5821	5.4153	19.3	362.74	635.89	0.0019534	0.006451	1792.53	2454.5	661.9	3.9634	5.0044
13.4	333.18	606.33	0.0015840	0.01224	1548.82	2652.9	1104.1	3.5884	5.4093	19.4	363.17	636.32	0.0019642	0.006369	1797.45	2449.0	651.6	3.9708	4.9949
13.5	333.76	606.91	0.0015883	0.01211	1552.80	2650.5	1097.7	3.5947	5.4033	19.5	363.60	636.75	0.0019753	0.006286	1802.44	2443.5	641.0	3.9784	4.9851
13.6	334.34	607.49	0.0015927	0.01198	1556.77	2648.0	1091.3	3.6010	5.3973	19.6	364.03	637.18	0.0019868	0.006204	1807.51	2437.8	630.3	3.9860	4.9752
13.7	334.92	608.07	0.0015971	0.01184	1560.74	2645.6	1084.8	3.6072	5.3913	19.7	364.45	637.60	0.0019987	0.006121	1812.67	2432.0	619.3	3.9938	4.9651
13.8	335.49	608.64	0.0016015	0.01173	1564.71	2643.1	1078.4	3.6135	5.3853	19.8	364.87	638.02	0.0020112	0.006038	1817.92	2426.0	608.1	4.0017	4.9549
13.9	336.06	609.21	0.0016059	0.01161	1568.68	2640.6	1071.9	3.6198	5.3793	19.9	365.29	638.44	0.0020241	0.005956	1823.28	2419.9	596.7	4.0098	4.9444
14.0	336.63	609.78	0.0016104	0.01149	1572.64	2638.1	1065.4	3.6260	5.3732	20.0	365.71	638.86	0.0020376	0.005873	1828.74	2413.7	585.0	4.0180	4.9337
14.1	337.19	610.34	0.0016150	0.01137	1576.60	2635.5	1058.9	3.6322	5.3672	20.1	366.13	639.28	0.0020516	0.005789	1834.33	2407.4	573.0	4.0265	4.9229
14.2	337.75	610.90	0.0016195	0.01125	1580.56	2633.0	1052.4	3.6384	5.3611	20.2	366.54	639.69	0.0020664	0.005706	1840.05	2400.8	560.8	4.0351	4.9118
14.3	338.31	611.46	0.0016242	0.01113	1584.52	2630.4	1045.9	3.6447	5.3551	20.3	366.96	640.11	0.0020819	0.005622	1845.91	2394.1	548.2	4.0439	4.9004
14.4	338.86	612.01	0.0016288	0.01102	1588.48	2627.8	1039.3	3.6509	5.3490	20.4	367.37	640.52	0.0020982	0.005537	1851.93	2387.3	535.3	4.0530	4.8888
14.5	339.41	612.56	0.0016335	0.01090	1592.43	2625.1	1032.7	3.6571	5.3429	20.5	367.77	640.92	0.0021154	0.005452	1858.13	2380.2	522.0	4.0623	4.8769
14.6	339.96	613.11	0.0016382	0.01079	1596.39	2622.5	1026.1	3.6632	5.3368	20.6	368.18	641.33	0.0021336	0.005365	1864.52	2372.8	508.3	4.0720	4.8646
14.7	340.50	613.65	0.0016435	0.01068	1600.44	2619.8	1019.4	3.6694	5.3307	20.7	368.59	641.74	0.0021528	0.005278	1871.11	2365.2	494.1	4.0819	4.8519
14.8	341.04	614.19	0.0016483	0.01057	1604.36	2617.1	1012.8	3.6755	5.3246	20.8	368.99	642.14	0.0021732	0.005190	1877.93	2357.3	479.4	4.0922	4.8388
14.9	341.58	614.73	0.0016531	0.01046	1608.27	2614.4	1006.1	3.6816	5.3184	20.9	369.39	642.54	0.0021949	0.005100	1884.98	2349.1	464.1	4.1028	4.8251
15.0	342.12	615.27	0.0016581	0.01035	1612.19	2611.6	999.5	3.6877	5.3123	21.0	369.79	642.94	0.0022179	0.005008	1892.28	2340.4	448.1	4.1138	4.8109
15.1	342.65	615.80	0.0016630	0.01024	1616.11	2608.9	992.8	3.6938	5.3061	21.1	370.19	643.34	0.0022423	0.004913	1899.84	2331.3	431.5	4.1253	4.7959
15.2	343.18	616.33	0.0016680	0.01014	1620.03	2606.1	986.1	3.6999	5.2999	21.2	370.58	643.73	0.0022683	0.004817	1907.69	2321.6	413.9	4.1371	4.7802
15.3	343.71	616.86	0.0016731	0.01003	1623.95	2603.3	979.3	3.7060	5.2937	21.3	370.98	644.13	0.0022963	0.004716	1915.95	2311.3	395.4	4.1496	4.7634
15.4	344.23	617.38	0.0016782	0.00993	1627.87	2600.4	972.5	3.7121	5.2875	21.4	371.37	644.52	0.0023278	0.004612	1924.96	2300.2	375.3	4.1632	4.7454
15.5	344.75	617.90	0.0016834	0.009828	1631.80	2597.5	965.7	3.7182	5.2812	21.5	371.76	644.91	0.0023611	0.004505	1935.22	2288.1	352.9	4.1788	4.7260
15.6	345.27	618.42	0.0016886	0.009726	1635.73	2594.6	958.9	3.7243	5.2750	21.6	372.15	645.30	0.0024092	0.004386	1946.33	2274.8	328.5	4.1956	4.7047
15.7	345.79	618.94	0.0016939	0.009628	1639.67	2591.7	952.1	3.7303	5.2687	21.7	372.53	645.68	0.0024569	0.004261	1958.27	2259.8	301.5	4.2137	4.6807

4.3. A VÍZGŐZ ÁLLAPOTVÁLTOZÁSAI

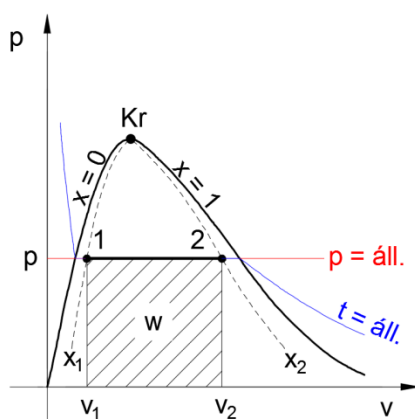
4.3.1. Izoterm – izobár állapotváltozás, $p = \text{const.}$, $T = \text{const.}$

A nedves gőz mezőben, azaz a két határgörbe közt az izobár állapotváltozás egyben izoterm is. A közölt hő és a végzett munka:

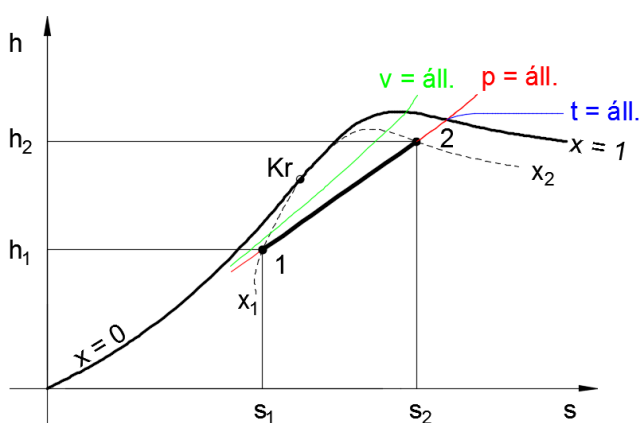
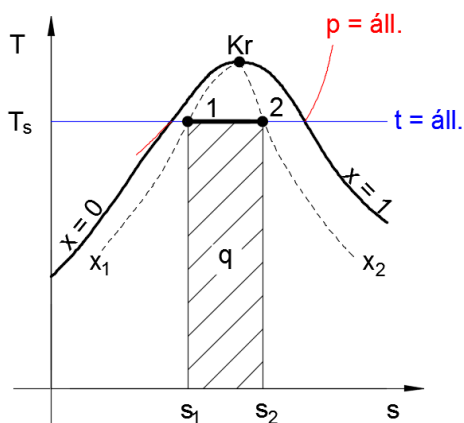
$$q = T_s (s_2 - s_1) = (x_2 - x_1) r = h_2 - h_1 \quad (4-7)$$

$$w = p(v_2 - v_1) \quad (4-8)$$

$$w_t = 0 \quad (4-9)$$

4.10. ábra. Izoterm-izobár állapotváltozás

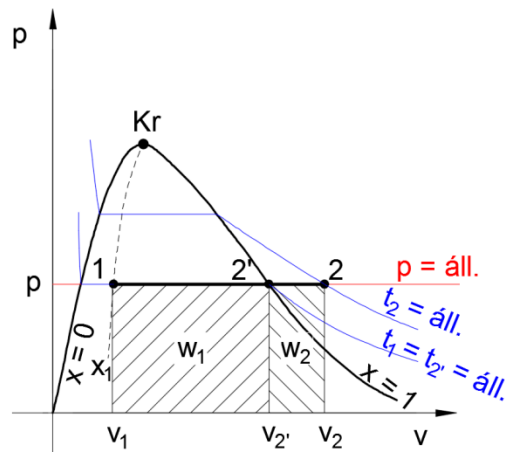
4.11. ábra. Izoterm-izobár állapotváltozás

4.3.2. Izobár állapotváltozás, $p = \text{const.}$

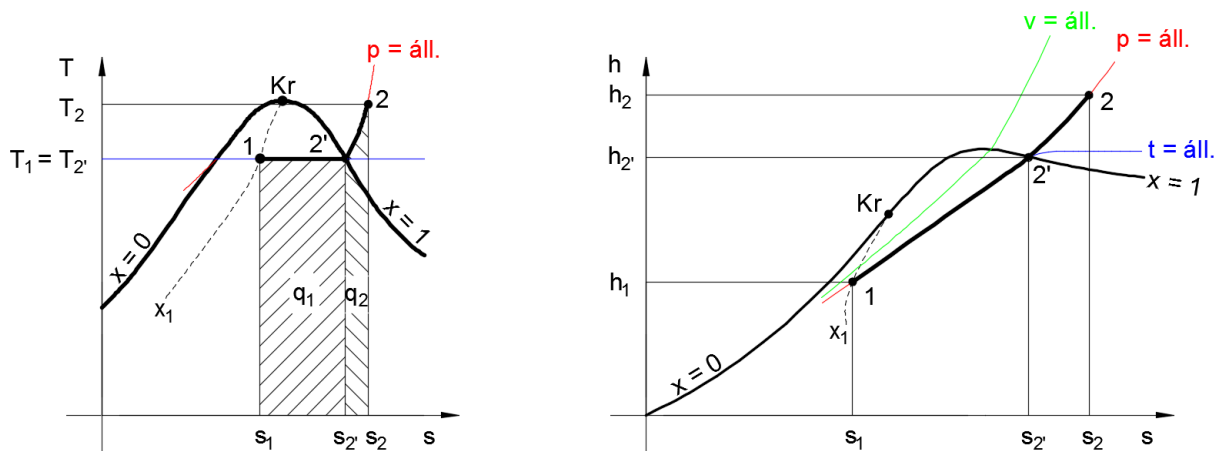
$$q = h_2 - h_1 \quad (4-10)$$

$$w = q - \Delta u = p(v_2 - v_1) \quad (4-11)$$

$$w_t = 0 \quad (4-12)$$

4.12. ábra. Izobár állapotváltozás

4.13. ábra. Izobár állapotváltozás

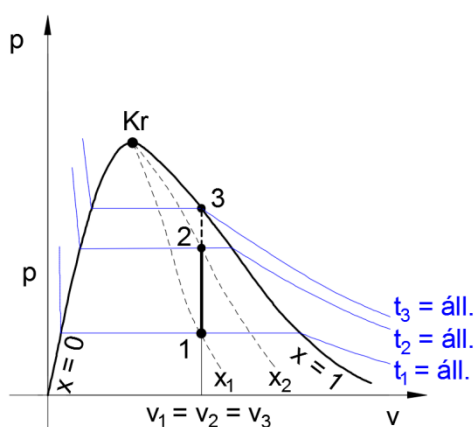
4.3.3. Izochor állapotváltozás, $v = \text{const.}$

Az állapotváltozás során fizikai munka nincs, van viszont nyomásváltozás, tehát technikai munka is.

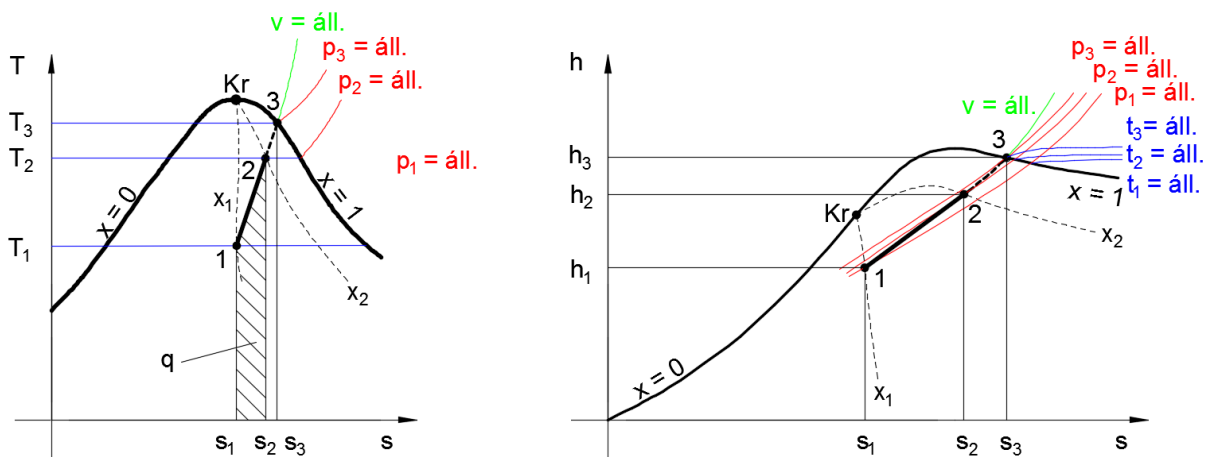
$$w_t = v(p_2 - p_1) \quad (4-13)$$

$$q = u_2 - u_1 = h_2 - h_1 - v(p_2 - p_1) \quad (4-14)$$

$$w = 0 \quad (4-15)$$

4.14. ábra. Izochor állapotváltozás

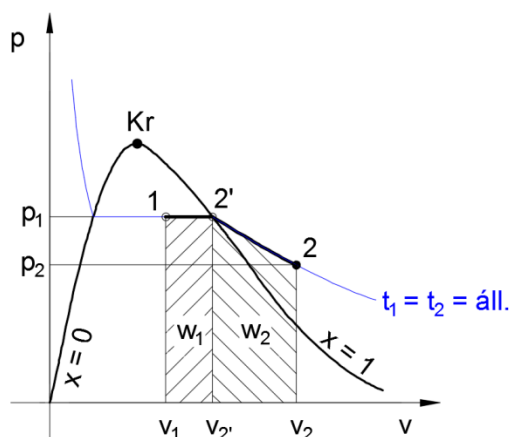
4.15. ábra. Izochor állapotváltozás

4.3.4. Izoterm állapotváltozás, $T = \text{const.}$

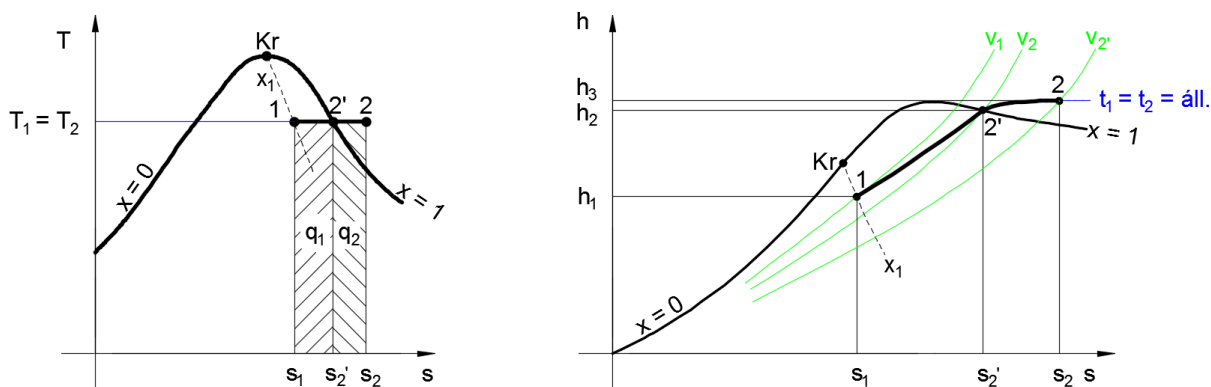
Az állapotváltozást itt is két szakaszra bontjuk. A nedves mezőbe eső szakasz az 1 – 2', a és a túlhevített mezőbe eső szakasz a 2' – 2.

$$q_1 = T_s (s_2 - s_1) \quad (4-16)$$

$$w_t = q - \Delta h \quad (4-17)$$

4.16. ábra. Izoterm állapotváltozás

4.17. ábra. Izoterm állapotváltozás

4.3.5. Adiabatus állapotváltozás, $s = \text{const.}$

Ha nedves gőzt adiabatusan expandáltatunk, nyomása és hőmérséklete csökken, és attól függően, hogy az állapotváltozás az alsó vagy felső határgörbe közelében játszódik le, szárazabb vagy nedvesebb lesz.

A fizikai munka:

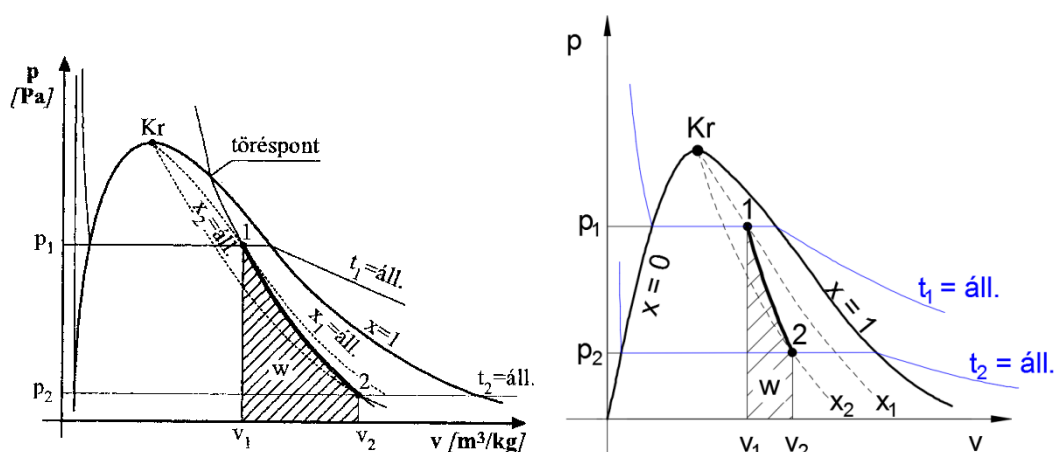
$$w = u_1 - u_2 = h_1 - h_2 - (p_1 v_1 + p_2 v_2) \quad (4-18)$$

A technikai munka:

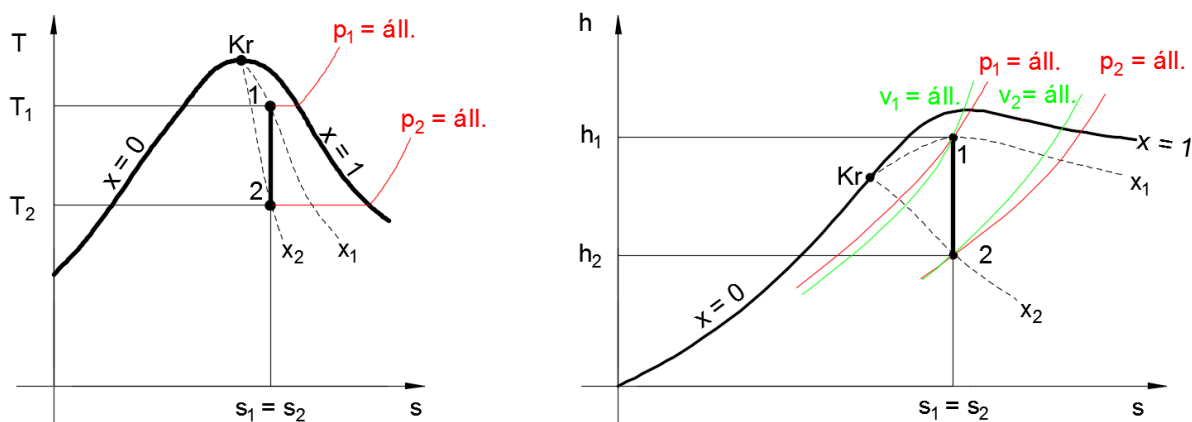
$$w_t = h_1 - h_2 \quad (4-19)$$

A munka az $0,7 < x < 1, p \leq 25 \text{ bar}$ területen a $w = \frac{1}{\kappa - 1} (p_1 v_1 - p_2 v_2)$ képlettel is számítható,

ahol Zeuner szerint: $\kappa = 1,035 + 0,1x$

4.18. ábra. Adiabatus állapotváltozás

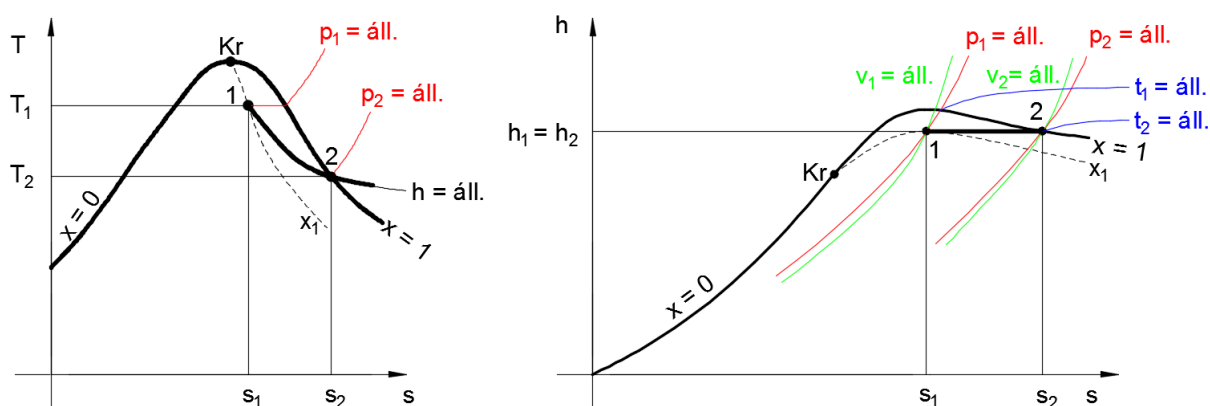

4.19. ábra. Adiabatus állapotváltozás

4.3.6. Fojtásos állapotváltozás, $h = \text{const.}$

Fojtást akkor alkalmazunk, ha az áramló közeg nyomását csökkentenünk kell, de nincs lehetőség arra, hogy a nyomáscsökkenés munkát végezzen. Ilyen alkalmazás pl. a térfogatáram szabályozása szeleppel. A folyamat adiabatikus és izoentalpikus, munkavégzés nincs. A fojtás irreverzibilis állapotváltozás, mivel csak a nyomáscsökkenés irányában folyhat le. A nedves gőz szárazabb lesz, sőt túl is hevülhet. A közeg áramlási sebessége a kisebb nyomáson fellépő nagyobb fajtérfogat miatt nem változik. Ideális gáz esetén a hőmérséklet is állandó. A **nem ideális gázok** fojtásánál fellépő hőmérséklet-változás a **Joule – Thomson effektus**, melyet gázok cseppfolyósítására használnak fel.

4.20. ábra. Izoentalpikus fojtás

Mivel fojtásnál az entalpia állandó, az 1 állapotú nedves gőz entalpiáját jellemző $Oab1cO$ területnek egyenlőnek kell lenni a 2 állapotú telített gőz entalpiáját jellemző $Oae2dO$ területtel.

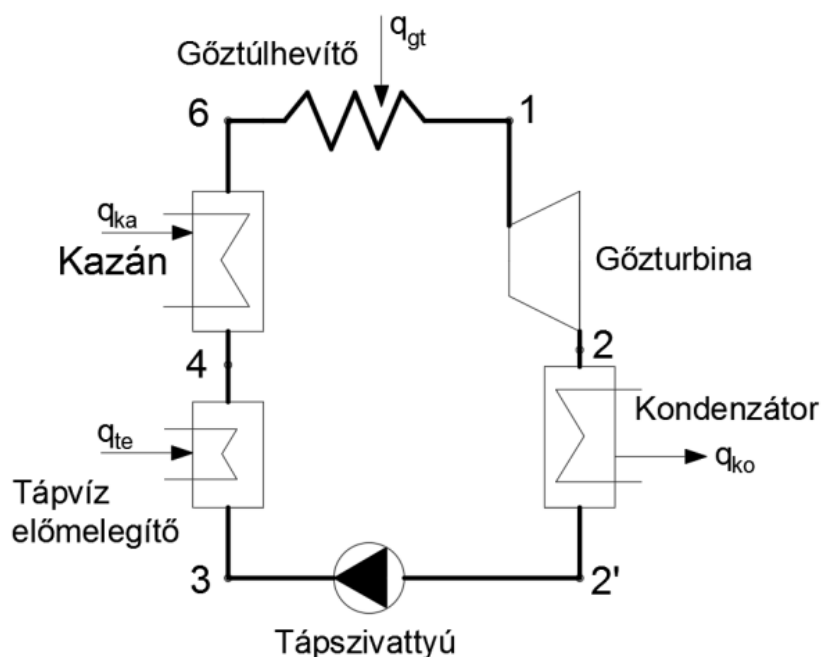
5. GŐZGÉPEK TERMODINAMIKÁJA

5.1. RANKINE-CLAUSIUS KÖRFOLYAMAT

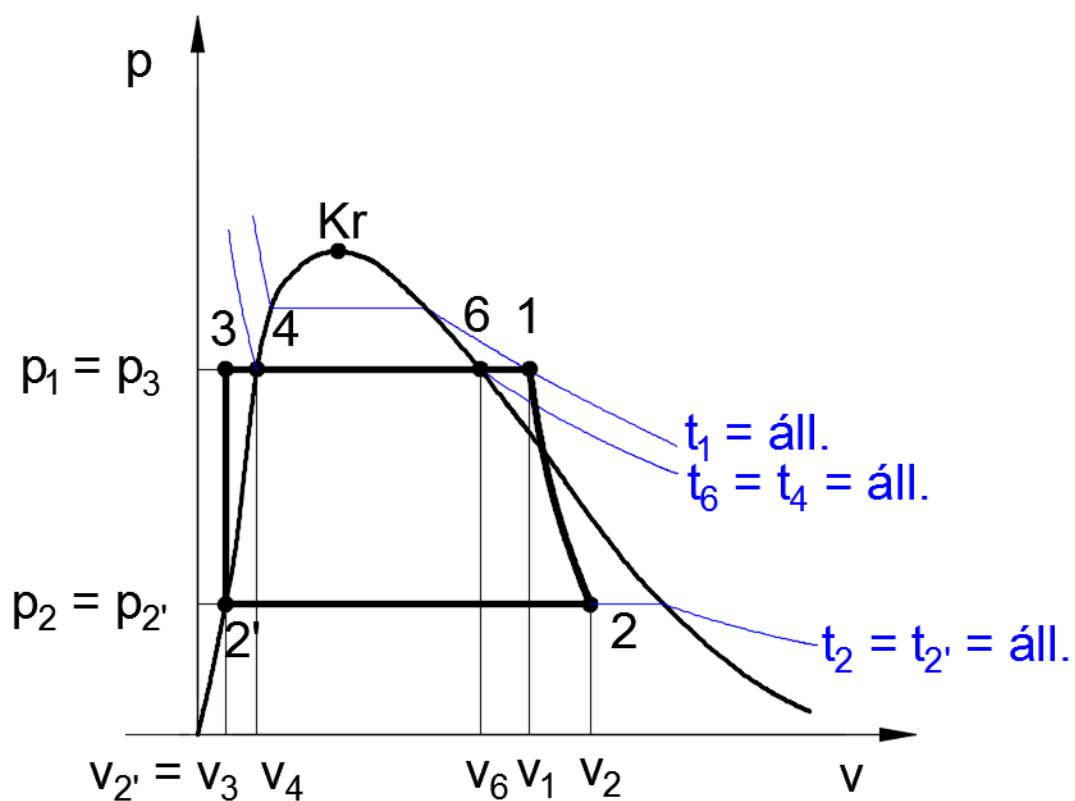
A legfontosabb munkaszolgáltató körfolyamat a hő- és atomerőművekben megvalósított, vízgőz munkaközegű Rankine-Clausius körfolyamat. A folyamat a következő főbb folyamatokra bontható fel:

- A nagynyomású tápvizet a tápvíz-előmelegítőben telítési hőmérsékletre melegítik, majd a kazánban elgőzölögtetik, végül túlhevítik.
- Az így keletkezett nagynyomású és magas hőmérsékletű gőz a turbinába kerül, ahol belső energiája egy részét munkává alakítjuk.
- A turbinából kilépő kisnyomású és alacsony hőmérsékletű gőz a kondenzátorba kerül, ahol fázisváltozáson (kondenzáción) megy keresztül. A kondenzátorból a csapadék a tápszivattyúba jut, amely annak nyomását kazánnyomásra emeli.

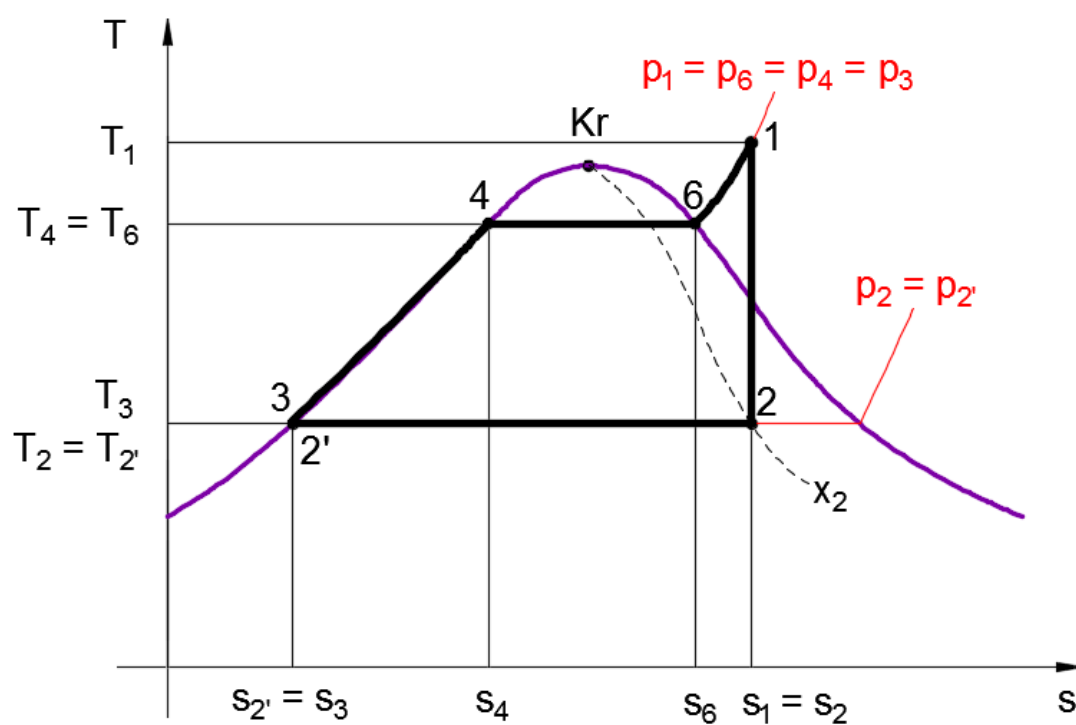
A valóságos folyamat ennél sokkal összetettebb, nehezebben követhető, ezért a működést helyettesítő kapcsoláson keresztül tanulmányozzuk:

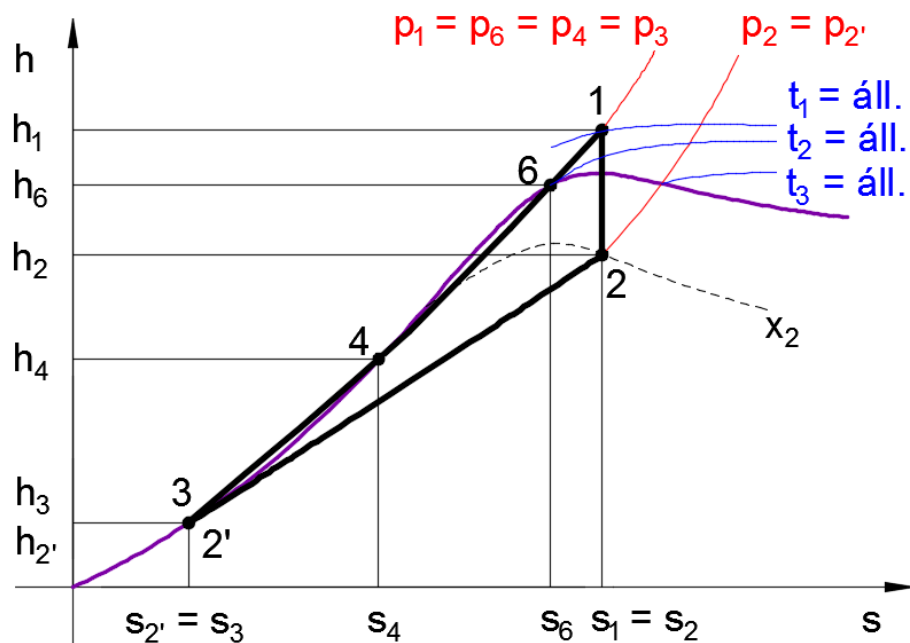
5.1. ábra. Rankine-Clausius körfolyamat elvi kapcsolása

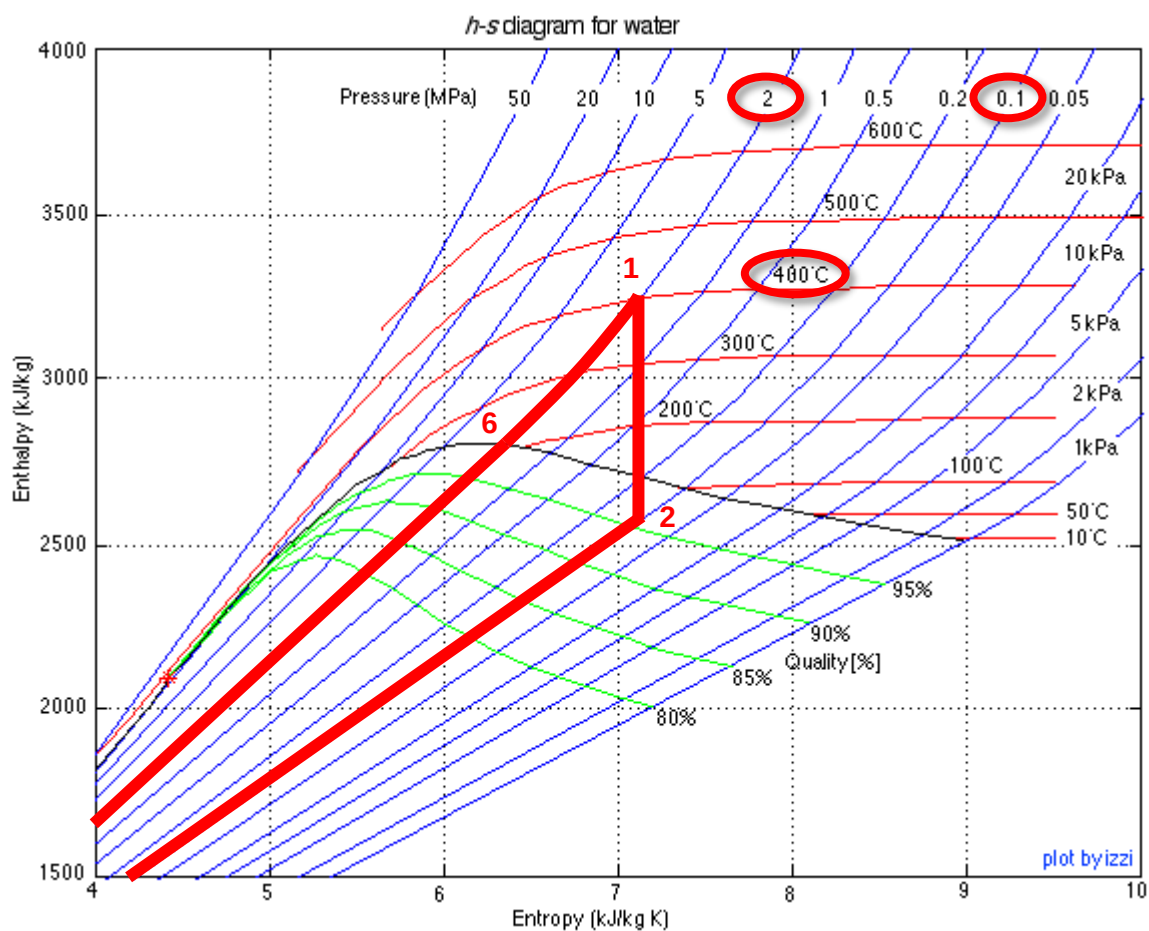
5.2. ábra. Rankine-Clausius körfolyamat $p-v$ diagramban

5.3. ábra. Rankine-Clausius körfolyamat $T-s$ diagramban

5.4. ábra. Rankine-Clausius körfolyamat

5.5. ábra. Rankine-Clausius körfolyamat h-s diagramban (diagram: ohio.edu)

$$p_{ka} = 2 \text{ MPa}, t_t = 400 \text{ } ^\circ\text{C}, p_{ko} = 0,1 \text{ MPa}$$

A körfolyamatot három jellemzője határozza meg:

- a kazánnnyomás: p_{ka}
- a kondenzátornnyomás: p_{ko}
- a túlhevítési hőmérséklet: t_t

A körfolyamat elemei állandósult **nyitott rendszerek**.

A tápvíz-előmelegítés, a gőzfejlesztés és a gőztúlhevítés a **kazánnnyomáson**, a kondenzáció a **kondenzátornnyomáson** végbemenő izobar folyamatok, tehát a hőmennyiségek az entalpiakülönbségekből határozhatók meg.

A tápvíz-előmelegítőben közölt hő:

$$q_{te} = h_4 - h_3 \quad (5-1)$$

A gőzfejlesztőben (kazánban) közölt hő:

$$q_{gf} = h_6 - h_4 \quad (5-2)$$

A gőztúlhevítőben közölt hő:

$$q_{gt} = h_1 - h_6 \quad (5-3)$$

Az egy ciklus alatt közölt hő:

$$\sum q_{be} = h_1 - h_3 \quad (5-4)$$

A kondenzátorban elvont hő:

$$q_{ko} = h_{2'} - h_2 \quad (5-5)$$

A tápszivattyúban, illetve a turbinában a gőz állapotváltozása adiabatikus, tehát a technikai munka is entalpiakülönbségekből számolható.

A tápszivattyú munkája:

$$w_{tsz} = h_{2'} - h_3 = v(p_{2'} - p_3) \quad (5-6)$$

$$v = v_{2'} = v_3 \quad (5-7)$$

A turbinán kinyert munka:

$$w_{tt} = h_1 - h_2 \quad (5-8)$$

A körfolyamat hasznos munkája:

$$w_t = w_{tsz} + w_{tt} \quad (5-9)$$

A szivattyú munkája a turbináéhoz képest legtöbbször elhanyagolható.

A körfolyamat termodinamikai hatásfoka:

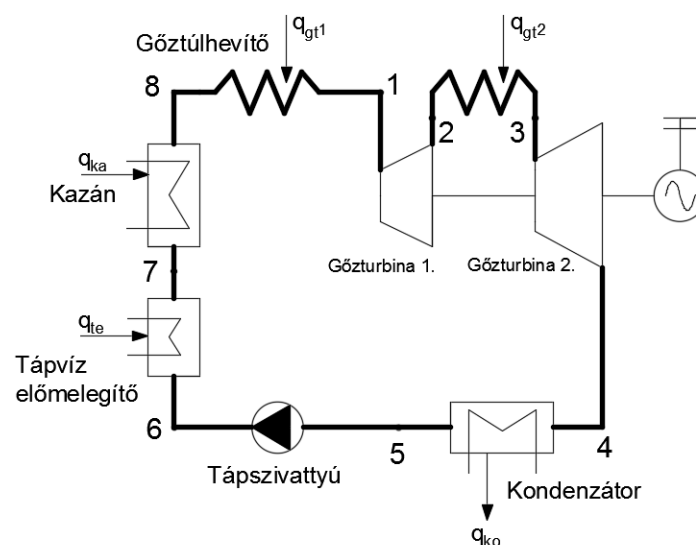
$$\eta_t = \frac{\sum w_t}{\sum q_{be}} = \frac{h_1 - h_2 + h_{2'} - h_3}{h_1 - h_3} \approx \frac{h_1 - h_2}{h_1 - h_{2'}} \quad (5-10)$$

A hatásfok növelhető:

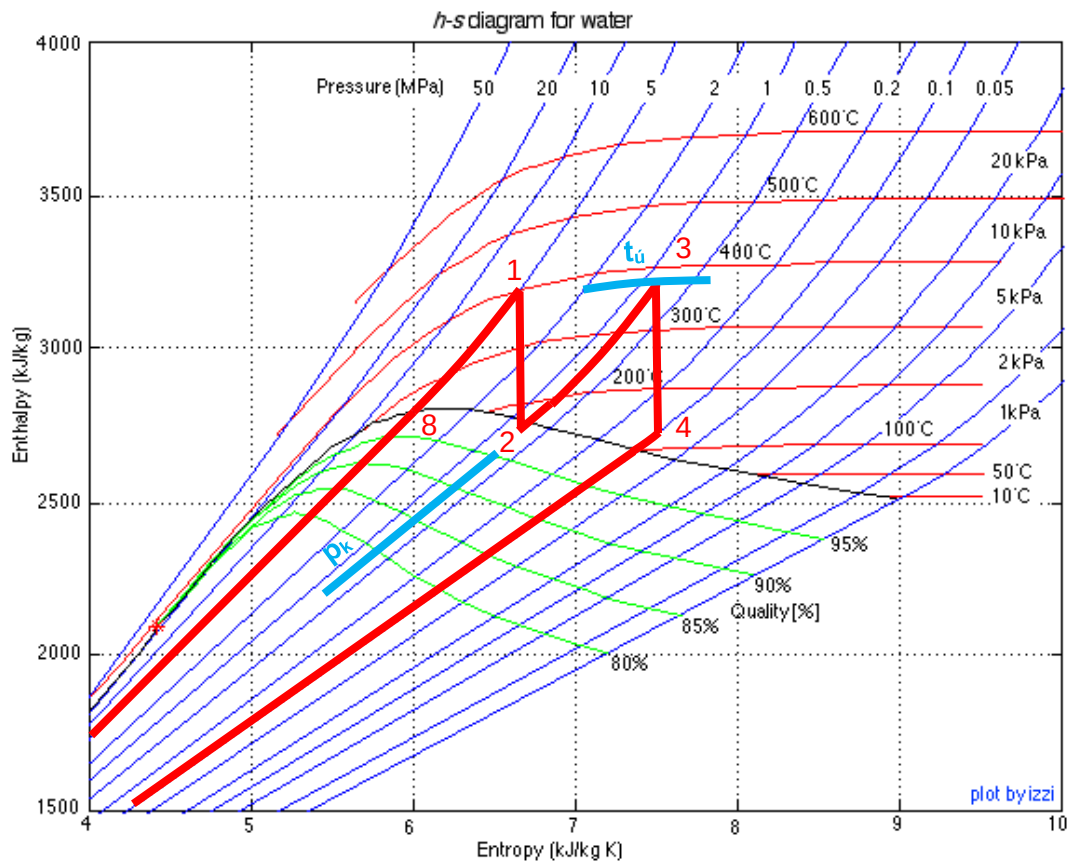
- a kazánnyomás növelésével,
- a kondenzátornyomás csökkentésével,
- a túlhevítési hőmérséklet növelésével,
- újrahevítéssel, többfokozatú expanzióval,
- turbina megcsapolással.

5.1.1. Újrahevítés, többfokozatú expanzió

A körfolyamatban két turbinafokozat található, köztük a gőzt újrahevítik:

5.6. ábra. Újrahevítéses Rankine-Clausius körfolyamat

5.7. ábra. Rankine-Clausius körfolyamat újrahevítéssel

5.1.2. Turbina megcsapolás

A gőz egy részét a turbináról elvezetik és a tápvíz előmelegítéséhez használják fel. Másik megoldás, hogy a megcsapolt gőzt az újrahevítőbe vezetik.

6. PASSZÍV HŐTRANSPORT

A hőközlési formák alapesetei: Hővezetés (λ), hőátadás (konvekció/kényszer és szabad) (α), hősugárzás (C), hőátszármaztatás (összetett hőátvitel) (k)

Hőfokmező: A vizsgált test vagy térrész pontjaiban uralkodó hőmérsékletek összessége és megoszlása.

Izotermikus felület: Az azonos hőmérsékletű pontokat összekötő felület. A testen ill. térrészen belül nincs vége!

Hőmérséklet-gradiens (gradt): vektormennyiség, merőleges az izotermikus felületre. Kiszámítása:

$$\lim_{\Delta n \rightarrow 0} \left(\frac{\Delta t}{\Delta n} \right) = \frac{\partial t}{\partial n} = \text{grad } t \left(\frac{K}{m} \right) \quad (6-1)$$

Hőáramsűrűség (φ): Egységnyi felületen, időegység alatt átmenő hőmennyiség

$$\bar{q} (\varphi) \left(\frac{W}{m^2} \right) \quad (6-2)$$

A hőáramsűrűség vektor éppen ellentétes a hőfokgradiens vektor irányával, hiszen a hő a magasabb hőmérsékletű hely felől az alacsonyabb hőmérsékletű felé áramlik.

Összefüggés a hőfokgradiens vektor és a hőáramsűrűség között:

$$\bar{q} = -\lambda \cdot \text{grad } t = -\lambda \cdot \bar{\nabla} \cdot t \quad (6-3)$$

6.1. HŐVEZETÉS

A szilárd testekben és nyugvó közegekben, az anyagon belül, részecskéről részecskére lezajló hőterjedési jelenség.

Határfeltételek: Áramlási sebesség zérus, hőforrás nincs, stacionárius a jelenség.

Stacionárius körülmények között az egységnyi keresztmetszeten vezetéssel átvitt hő egyenesen arányos a hőmérsékletkülönbséggel és fordítottan arányos a távolsággal.

A hővezetés alapegyenlete **stacionárius** körülmények között, általános esetben:

$$d\varphi = \frac{d\Phi}{dA} = -\lambda \cdot \text{grad } t = -\lambda \cdot \frac{\partial t}{\partial n} \quad (6-4)$$

Fourier-féle tapasztalati törvény az egységnyi felületen, időegység alatt átvitt hőmennyiségre stacionárius esetben:

$$dQ = -\lambda \cdot dA \cdot \text{grad } t \cdot d\tau = -\lambda \cdot dA \cdot \frac{\partial t}{\partial n} d\tau \quad (6-5)$$

λ – hővezetési tényező,

$[\lambda] = \frac{W}{mK}$. egységnyi vastagságú falon, a fal két oldala közti egységnyi hőmérséklet-különbség esetén időegység alatt átáramló hő nagyságát fejezi ki.

$A \text{ (m}^2\text{)}$ – a vezetések hőtranszportra merőleges keresztmetszet

$gradt = \frac{\partial t}{\partial n}$ – hőmérséklet-gradiens,

A hőáram: az egységnyi idő alatt átáramlott hő:

$$d\Phi = \frac{dQ}{d\tau} = -\lambda \cdot dA \cdot gradt = -\lambda \cdot dA \frac{\partial t}{\partial n} \quad (6-6)$$

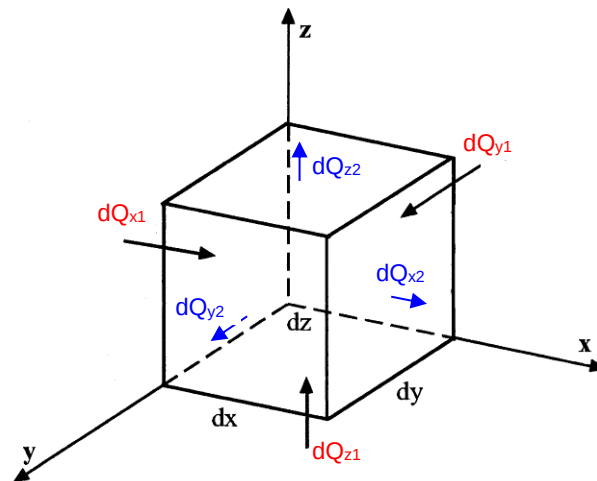
$$[\Phi] = \frac{J}{s} = W \quad (6-7)$$

A hőáramsűrűség: az egységnyi felületre vonatkoztatott hőáram:

$$d\phi = \frac{d\Phi}{dA} = -\lambda \cdot gradt = -\lambda \cdot \frac{\partial t}{\partial n} \quad (6-8)$$

$$[\phi] = \frac{J}{m^2s} = \frac{W}{m^2} \quad (6-9)$$

A hővezetés differenciál egyenlete, egységnyi élhosszúságú test hővezetése:

6.1. ábra. Egységnyi élhosszúságú test hővezetése

A belső energiaváltozás a z tengely irányában:

$$dQ_{z1} = -\lambda dx dy \frac{\partial t}{\partial z} d\tau \quad (6-10)$$

$$dQ_{z2} = -\lambda dx dy \frac{\partial \left(t + \frac{\partial t}{\partial z} dz \right)}{\partial z} d\tau = -\lambda dx dy \frac{\partial t}{\partial z} d\tau - \lambda dx dy dz \frac{\partial^2 t}{\partial z^2} d\tau \quad (6-11)$$

$$dQ_z = dQ_{z1} - dQ_{z2} = \lambda dx dy dz \frac{\partial^2 t}{\partial z^2} d\tau \quad (6-12)$$

A belső energiaváltozás a x tengely irányában:

$$dQ_x = dQ_{x1} - dQ_{x2} = \lambda dx dy dz \frac{\partial^2 t}{\partial x^2} d\tau \quad (6-13)$$

A belső energiaváltozás a y tengely irányában:

$$dQ_y = dQ_{y1} - dQ_{y2} = \lambda dx dy dz \frac{\partial^2 t}{\partial y^2} d\tau \quad (6-14)$$

A teljes belső energiaváltozás:

$$dQ = dQ_x + dQ_y + dQ_z = \lambda dx dy dz \left(\frac{\partial^2 t}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 t}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 t}{\partial z^2} \right) d\tau \quad (6-15)$$

Az energiamegmaradás értelmében:

$$dQ = dx dy dz \cdot \rho \cdot c \cdot \frac{dt}{d\tau} d\tau \quad (6-16)$$

A két utóbbi egyenletet egyenlővé téve:

$$\frac{\partial t}{\partial \tau} = \frac{\lambda}{\rho c} \left(\frac{\partial^2 t}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 t}{\partial y^2} + \frac{\partial^2 t}{\partial z^2} \right) \quad (6-17)$$

A hővezetés differenciálegyenlete:

$$\frac{\partial t}{\partial \tau} = a \cdot \nabla^2 \quad (6-18)$$

$$a = \frac{\lambda}{\rho \cdot c} \quad \text{– hőmérséklet-vezetési tényező} \quad (6-19)$$

c – fajhő

∇ – Laplace – operátor

Egyrétegű sík falon keresztüli időben állandósult (stacioner) hővezetés

Stacioner körülményre: $\frac{\partial t}{\partial \tau} = 0$. Sík falra $\frac{\partial^2 t}{\partial x^2} = 0$. Ezt kétszer integrálva: $\frac{dt}{dx} = \text{const.}$

A hőmérséklet-gradiens állandó, tehát a hőmérséklet-változás a falban lineáris képet mutat (6.2. ábra).

$$\frac{dt}{dx} = \frac{t_{w2} - t_{w1}}{\delta} \quad (6-20)$$

t_{w1}, t_{w2} – a falfelületek hőmérsékletei

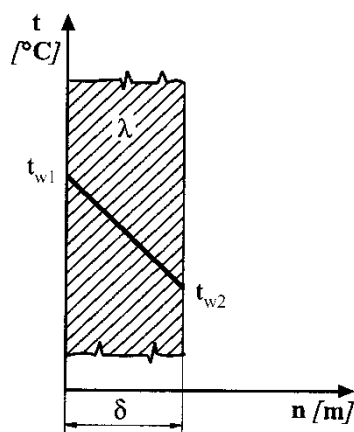
δ – a fal vastagsága

$$\varphi = -\lambda \frac{dt}{dx} = \frac{\lambda}{\delta} (t_{w1} - t_{w2}) \quad (6-21)$$

$$\Phi = \varphi A = \frac{\lambda}{\delta} (t_{w1} - t_{w2}) A \quad (6-22)$$

$$Q = \Phi \tau = \frac{\lambda}{\delta} (t_{w1} - t_{w2}) A \tau \quad (6-23)$$

A – falfelület

6.2. ábra. Hővezetés egyrétegű sík falon keresztül

Többrétegű sík falon keresztüli hővezetés

A fal minden rétegén azonos nagyságú a hőáram. Feltételezzük, hogy a rétegek egymással érintkező felületei azonos hőmérsékletűek. A hőáramsűrűség az egyes rétegekre felírva:

$$\varphi = \frac{\lambda_1}{\delta_1} (t_{w1} - t_a) = \frac{\lambda_2}{\delta_2} (t_a - t_b) = \dots = \frac{\lambda_z}{\delta_z} (t_z - t_{w2}) \quad (6-24)$$

A hőmérséklet-különbségek az egyes rétegekben:

$$\begin{aligned} (t_{w1} - t_a) &= \varphi \frac{\delta_1}{\lambda_1} \\ (t_a - t_b) &= \varphi \frac{\delta_2}{\lambda_2} \\ &\vdots \\ (t_z - t_{w2}) &= \varphi \frac{\delta_z}{\lambda_z} \end{aligned} \quad (6-25)$$

Ezek összege:

$$(t_{w1} - t_a) + (t_a - t_b) + \dots + (t_z - t_{w2}) = (t_{w1} - t_{w2}) = \varphi \frac{\delta_1}{\lambda_1} + \varphi \frac{\delta_2}{\lambda_2} + \dots + \varphi \frac{\delta_z}{\lambda_z} = \varphi \sum_{i=1}^z \frac{\delta_i}{\lambda_i} \quad (6-26)$$

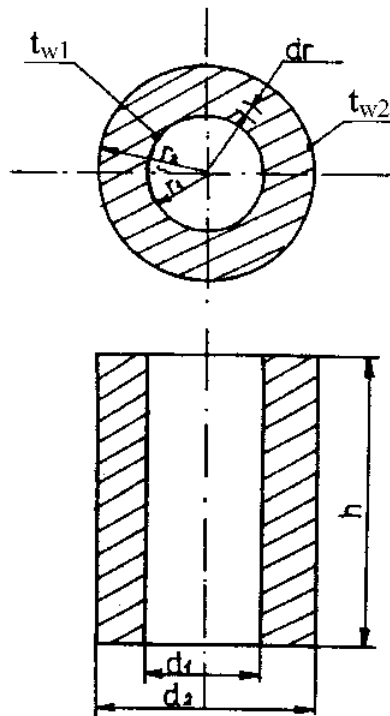
A hőáramsűrűség, a hőáram és a hőmennyiség:

$$\varphi = \frac{(t_{w1} - t_{w2})}{\sum_{i=1}^z \frac{\delta_i}{\lambda_i}} \quad (6-27)$$

$$\Phi = \varphi A \quad (6-28)$$

$$Q = \Phi \tau \quad (6-29)$$

Hővezetés egyrétegű hengeres falon keresztül

6.3. ábra. Hővezetés egyrétegű hengeres falon keresztül

A hőmérsékletgradiens a sugárral felírva:

$$\text{grad}t = \frac{dt}{dr} \quad (6-30)$$

A hőáram:

$$\Phi = -\lambda \cdot A \cdot \frac{dt}{dr} = -\lambda \cdot 2\pi r h \cdot \frac{dt}{dr} \quad (6-31)$$

Az elemi hőmérséklet-változás a fenti egyenletből kifejezve és a belső és külső felületnek megfelelő határok közt integrálva:

$$dt = -\frac{\Phi dr}{\lambda \cdot 2\pi r h} \quad (6-32)$$

$$\int_{t_{w1}}^{t_{w2}} dt = -\int_{r1}^{r2} \frac{\Phi dr}{\lambda \cdot 2\pi r h} \quad (6-33)$$

$$t_{w1} - t_{w2} = \frac{\Phi}{\lambda \cdot 2\pi h} \cdot \ln \frac{r_2}{r_1} \quad (6-34)$$

Az egyrétegű hengeres falon keresztül a vezetési hőáram:

$$\Phi = \frac{\lambda \cdot 2\pi h (t_{w1} - t_{w2})}{\ln \frac{d_2}{d_1}} \quad (6-35)$$

Többrétegű hengeres falon keresztül a vezetési hőáram:

$$\Phi = \frac{2\pi h (t_{w1} - t_{w2})}{\sum_{i=1}^n \frac{1}{\lambda_i} \ln \frac{d_{i+1}}{d_i}} \quad (6-36)$$

6.2. HŐÁTADÁS

Hőátadás/konvekció: áramló közegek (fluidum) és a vele érintkező szilárd felület között lezajló hőterjedési jelenség. Elvileg alkalmazható a **Fourier-féle összefüggés**, de az áramlás határrétegére vonatkozóan gyakorlatilag lehetetlen meghatározni a hővezetési tényezőt, mely ráadásul távolról sem tekinthető állandónak. Ezért egy hasonló, de más elvi alapokon álló tapasztalati összefüggést használnak ilyen esetekre.

A hőátadás szabadkonvekció esetén a hőmérséklet-különbség eredménye. Kényszerkonvekció esetén a fluidumot mozgatjuk/áramoltatjuk a fal mentén ventilátor, szívatyú segítségével.

A Newton-féle tapasztalati törvény az időegység alatt átvitt hőmennyiségre:

$$\varphi = \alpha \cdot \Delta t \quad (6-37)$$

$$\Phi = \alpha \cdot A \cdot \Delta t \quad (6-38)$$

α – hőátadási tényező, [W/(m²K)]

α **nem anyagjellemző**, hanem függ: az áramlás jellegétől, az áramlás kialakulásának körülményeitől, az áramló közeg fizikai jellemzőitől, a hőáramlás irányától, a hőátadó felület tulajdonságaitól, az áramlástani és termikus határréteg kölcsönös alakulásától.

A hőátadási tényező tájékoztató értékei:

6-1. táblázat. A hőátadási tényező tájékoztató értékei

A folyamat és a közeg megnevezése	$\alpha \left[\frac{W}{m^2 K} \right]$
Gáz természetes konvekció esetén	$6 \div 35$
Gáz csövekben áramoltatva	$10 \div 350$
Víz természetes konvekció esetén	$110 \div 1100$
Víz csövekben áramoltatva	$600 \div 12000$
Forrásban lévő víz	$2500 \div 45000$
Hártyás kondenzáció	$4000 \div 15000$
Csepp kondenzáció	$30000 \div 120000$

Hidraulikai határreteg: a fluidum azon rétege, melyben a fal közelsége az áramkép kialakulására hatással van.

A termikus határreteg a fluidumnak a fal mellett kialakuló azon rétege, melynek hőmérséklete meghatározott mértéknél jobban eltér a fluidum jellemző hőmérsékletétől. A termikus határretegben a hőtranszport vezetéses.

Hőtani hasonlósági kritériumok: a Pr és Nu - szám

A hőfok- és sebességmező hasonlóságára a Prandtl – szám, dimenzió nélküli kritériumot alkalmazzuk:

$$Pr = \frac{\nu}{\frac{\lambda}{\rho \cdot c_p}} = \frac{\nu}{a} \quad (6-39)$$

A hőátadási folyamatok hasonlóságára a Nusselt – szám, dimenzió nélküli kritériumot alkalmazzuk:

$$Nu = \frac{\alpha \cdot l}{\lambda} \quad (6-40)$$

A hasonlósági kritériumokat, lévén azok mértékegység nélküli ún. nevezetlen számok, egymással össze lehet szorozni, el lehet osztani, a hasonlósági kritériumot lehet hatványra emelni, úgy ahogy azt az adott jelenség modellezése megkívánja.

Példaként közöljük a hőátadási tényező meghatározására alkalmas kritériális egyenletet:

$$Nu = C \cdot Re^m \cdot Gr^n \cdot Pr^p \cdot \left(\frac{L}{d} \right)^q \quad (6-41)$$

A C , m , n , p és q konstansokat mérésrel határozzák meg a különböző hőátadási jelenségekhez. Kényszerített áramlásoknál (*kényszerkonvekció*) a Gr szám, a szabad áramlásoknál (*szabad konvekció*) a Re szám nem játszik szerepet. Az L/d viszonyszám csak csövek esetében játszik szerepet.

6.2.1. Hőátadás halmazállapot-változás esetén

Hőátadás kondenzációnál

Ha a gőz a telítettségi hőmérsékleténél – más szóval forráspontjánál – alacsonyabb hőmérsékletű fallal érintkezik, lekondenzál. Ez lehet:

- Hártyás vagy film kondenzáció, amely nedvesítő közegre jellemző. Hőtani szempontból hátrányos, mivel a hűtőfelületen a lekondenzált folyadékból kialakult összefüggő filmréteg gátolja a hőátadást. A hőátadó felület kémiai anyagokkal, például zsírszerű anyagokkal való kezelése megbontja az összefüggő film réteget és ezáltal javul a hőtadás.

Speciális műszaki átalakításokkal például a vízszintes elhelyezkedésű csőkötegeknél a Ginobat-féle elrendezéssel, a függőleges csöveknél a folyadék elvezető karimák, gallérok beépítésével érhetünk el eredményt.

- Csepp kondenzáció alakul ki a nem nedvesítő folyadékok gőzeinek kondenzálásakor, amely kalorikus szempontból igen előnyös, ugyanis a felületen a kondenzált cseppek között nagy szabad felület található és a gőzök szabad felületen könnyen lekondenzálnak és leadják a párolgáshőjüket. E felszabadult hőt a kondenzáció rejtett hőjének nevezzük.

Kondenzáció során tehát rejtett hő (párolgáshő) szabadul fel állandó hőmérsékleten a folyadék forráspont értékén.

A hőátadási tényező meghatározását itt is Nusselt függvények segítségével végezzük el.

a, Függőleges csöveknél ill. síklapoknál:

$$\alpha_{\text{kond}} = 0,94 \left(\frac{\rho^2 \lambda^3 g}{\eta} \cdot \frac{r}{l \Delta t} \right)^{0,25} \quad (6-42)$$

A Nusselt függvényeknél a Re szám nem, de a K kondenzációs szám, melyben az r párolgás/kondenzációs hő található, annál nagyobb szerepet kap a Gr és a Pr szám mellett.

$$K = \frac{r}{c_p \Delta t} \quad (6-43)$$

$$Nu = 1,15 (Gr Pr K)^{1/4} \quad (6-44)$$

b, Vízszintes csöveknél:

$$Nu = 0,72 (Gr Pr K)^{0,25} \quad (6-45)$$

A fenti összefüggések film-kondenzációnál használhatók elsősorban, csepp kondenzációnál α értéke tízszer nagyobb is lehet a kiszámítottnál, hiszen nem alakul ki kondenzfilm, ami szigetelőréteggént a gőz és a fal közé ékelődik. A nem kondenzálódó gázok is nagymértékben lerontják a hőátadást.

Hőátadás forrásnál

A legismertebb definíció alapján a forrás olyan párolgás, amely nem csak a felületre, hanem a folyadék teljes terjedelmére kiterjed.

Minden folyadék párolog, és ez a párolgás gőztenziót (gőznyomást) eredményez. Az anyag akkor forr, ha a folyadék gőznyomása eléri a környezeti nyomás értékét.

A gőz hőmérsékletét, azaz a telítési hőmérsékletet (t_s) a környezeti (külső) nyomás határozza meg. A folyadék a fűtött falnál mindig túlhevül, ezért a forráspont mérésekor nem a forrásban lévő folyadék, hanem a folyadékkal egyensúlyban lévő gőztér hőmérsékletét határozzuk meg.

A túlhevülés (Δt) értéke a hőterheléstől $\left(\frac{Q}{A} \left[\frac{W}{m^2} \right] \right)$ függ.

A forralásnál a hőközlés céljából telített gőzt alkalmaznak, amely a berendezés fűtőterében lekondenzál, és a felszabaduló rejtett hő, az úgynevezett kondenzációs hő biztosítja a forrás állandóságát.

A forrás megindulását a gőzbuborékok megjelenése jelzi. A buborékok mindig a fűtött falnál, a gőzképződés középpontjaiban – érdesség, vízkő, esetleg zománchiba – keletkeznek, méretüket a gravitáció, a hidrosztatikai nyomás, a felületi feszültség, környezeti nyomás és az áramlási viszonyok befolyásolják. A keletkező buborékok alakja, elszakadása stb. a folyadék nedvesítő tulajdonságaitól (β illeszkedési szögtől) függ.

A nedvesítő folyadékoknál (pl. víz) a buborékos forrás jön létre, itt a buborék vékony nyakon tapad a felülethez, és így jó a hőátadás a faltól a folyadék fő tömege irányában (az illeszkedési szög $\beta < 90^\circ$).

A nem nedvesítő folyadékoknál (pl. higany) a buborékok széles vállakon fekszenek a felületen (az illeszkedési szög $\beta > 90^\circ$), szinte befedik a felületet. Rossz a hőátadás, mivel a buborékok között kevés a szabad felület, a folyadék fázis felé a hő csak gőzbuborékon keresztül vezetéssel jut el, a gőzbuborék pedig rossz hővezető.

Nagy hőterheléskor a buborékos forrás hártvás forrássá alakul, ekkor romlik a kalorikus teljesítmény. Ennek a magyarázata az, hogy megnövekszik a keletkező buborékok száma, amelyek oly sűrűn helyezkednek el, hogy egyetlen hártvává alakulnak át – egyetlen hártvává szakadnak össze – amely a fűtőfelületen helyezkedik el, és teljesen lerontja a hőátadást. Ez a hártva mint óriás buborék leszakad a felületről, de rövid idő alatt újra megkezdődik a hártva kialakulása.

A forrással kapcsolatos a Clausius-Clapeyron egyenlet, amely alkalmas a párolgáshő, valamint a forrással kapcsolatos gőznyomások, illetve a hőmérsékletek meghatározására.

$$\lg \frac{p_1}{p_2} = \frac{r}{19,12 \left(\frac{T_1 - T_2}{T_1 \cdot T_2} \right)} \quad (6-46)$$

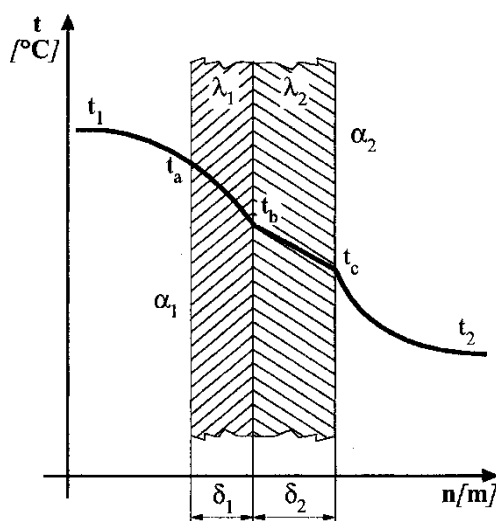
ahol:

- p_1 és p_2 a T_1 és T_2 hőmérsékletekhez (K) tartozó gőznyomások,
- r a párolgáshő (J/mol).

6.3. HŐÁTSZÁRMAZTATÁS

Összetett hőátvitelnek tekinthető az a folyamat, amelyben az előzőleg tárgyalt egyszerű hőátmenetek (hővezetés, hőátadás, hősugárzás) közül egyidejűleg több is lejátszódik.

A hő átszármaztatása: rendszerint egyik közegből a másikba történik hőátadás és a fluidumokat elválasztó falon keresztüli hővezetés – **összetett hőátvitel** – útján.. A hőátszármaztatást a **hőátbocsátási együttható:** k jellemzi.

6.4. ábra. Hőátszármaztatás többretegű sík falon keresztül

A hőáramsűrűség az ábrán látható kétrétegű, határtalan méretű sík fal hőátszármaztatásának négy szakaszára:

$$\begin{aligned}
\phi &= \alpha_1(t_1 - t_a) \rightarrow \frac{\phi}{\alpha_1} = t_1 - t_a \\
\phi &= \frac{\lambda_1}{\delta_1}(t_a - t_b) \rightarrow \phi \frac{\delta_1}{\lambda_1} = t_a - t_b \\
\phi &= \frac{\lambda_2}{\delta_2}(t_b - t_c) \rightarrow \phi \frac{\delta_2}{\lambda_2} = t_b - t_c \\
\phi &= \alpha_2(t_c - t_2) \rightarrow \frac{\phi}{\alpha_2} = t_c - t_2
\end{aligned} \tag{6-47}$$

A hőmérséklet-változásokat összegezve:

$$\phi \left(\frac{1}{\alpha_1} + \frac{\delta_1}{\lambda_1} + \frac{\delta_2}{\lambda_2} + \frac{1}{\alpha_2} \right) = t_1 - t_2 \tag{6-48}$$

$$\phi = \frac{t_1 - t_2}{\frac{1}{\alpha_1} + \frac{\delta_1}{\lambda_1} + \frac{\delta_2}{\lambda_2} + \frac{1}{\alpha_2}} = \frac{t_1 - t_2}{\frac{1}{\alpha_1} + \sum_{i=1}^n \frac{\delta_i}{\lambda_i} + \frac{1}{\alpha_2}} = k(t_1 - t_2) \tag{6-49}$$

$$k = \frac{1}{\frac{1}{\alpha_1} + \sum_{i=1}^n \frac{\delta_i}{\lambda_i} + \frac{1}{\alpha_2}} \quad \left(\frac{W}{m^2 K} \right) \tag{6-50}$$

$$\phi = k \cdot A \cdot \Delta t \quad (W) \tag{6-51}$$

A hőátvezetés egyrétegű hengeres falon keresztül:

$$\phi = k \cdot A_e \cdot (t_1 - t_2) (W) \tag{6-52}$$

$$A_e = \frac{A_2 - A_1}{\ln \left(\frac{A_2}{A_1} \right)} (m^2) \tag{6-53}$$

$$k = \frac{1}{\frac{A_e}{A_1} \frac{1}{\alpha_1} + \frac{\delta}{\lambda} + \frac{A_e}{A_2} \frac{1}{\alpha_2}} \left(\frac{W}{m^2 \cdot K} \right) \tag{6-54}$$

Ha $r_2/r_1 < 2$ akkor A_e lehet a számtani közép. Vékony falú (szigetetlen) csövek esetében $A_1 \approx A_2 \approx A_e$

A hőátvezetés bordázott felületen keresztül:

$$\phi = k \cdot A_e \cdot (t_1 - t_2) (W) \tag{6-55}$$

$$A_e = \frac{A_2 - A_1}{\ln\left(\frac{A_2}{A_1}\right)} (m^2) \quad (6-56)$$

$$k = \frac{1}{\frac{1}{\alpha_1} \frac{A_e}{A_1} \frac{1}{\eta_{b1}} + \frac{\delta}{\lambda} + \frac{1}{\alpha_2} \frac{A_e}{A_2} \frac{1}{\eta_{b2}}} \left(\frac{W}{m^2 \cdot K} \right) \quad (6-57)$$

η_b a bordahatásfok azt veszi figyelembe, hogy a bordatőtől távolodva a bordák mentén a hőmérséklet csökken a bordatőnél lévő értékről. Értéke kisebb, mint 1.

$$\eta_b = \frac{t_{\text{bordaközepes}} - t_2}{t_{\text{bordatő}} - t_2} \quad (6-58)$$

6.4. HŐSUGÁRZÁS

Közvetítő anyag illetve közeg nélküli hőterjedési jelenség. (elektromágneses sugárzás). **Az elektromágneses sugárzás:** az elektromos és a mágneses térerősség időbeni változásának tovaterjedése. Az elektromos térerősség, a mágneses térerősség és a terjedési irány jobbsodrású, derékszögű vektorrendszert alkot.

Környezeti hőmérsékleten a sugárzás mértéke elhanyagolhatóan kicsi, azonban 5-700 °C hőmérséklet felett minden más átadási formát meghaladó mértékű.

Sugárzóképeség: a T hőmérsékletű test által, abszolút nulla hőmérsékletű közegben, időegység alatt, egységnyi felületen, teljes hullámhossz tartományban kisugárzott összes hőmennyiség a test T hőmérsékletéhez tartozó sugárzóképesége. Jele **E**, mértékegysége $\frac{W}{m^2}$

A sugárzás hőegyensúlya:

$$\Phi = \Phi_A + \Phi_R + \Phi_D \quad (6-59)$$

$$A = \frac{\Phi_A}{\Phi}; B = \frac{\Phi_B}{\Phi}; C = \frac{\Phi_C}{\Phi} \quad (6-60)$$

Φ – a test által sugárzás útján kapott hőáram

Φ_A – a test által elnyelt hőáram

Φ_R – a test által visszavert hőáram

Φ_D – a test által áteresztett hőáram

Abszolút fekete test: $A=1; R=D=0$ (6-61)

Abszolút fehér test: $R=1; A=D=0$ (6-62)

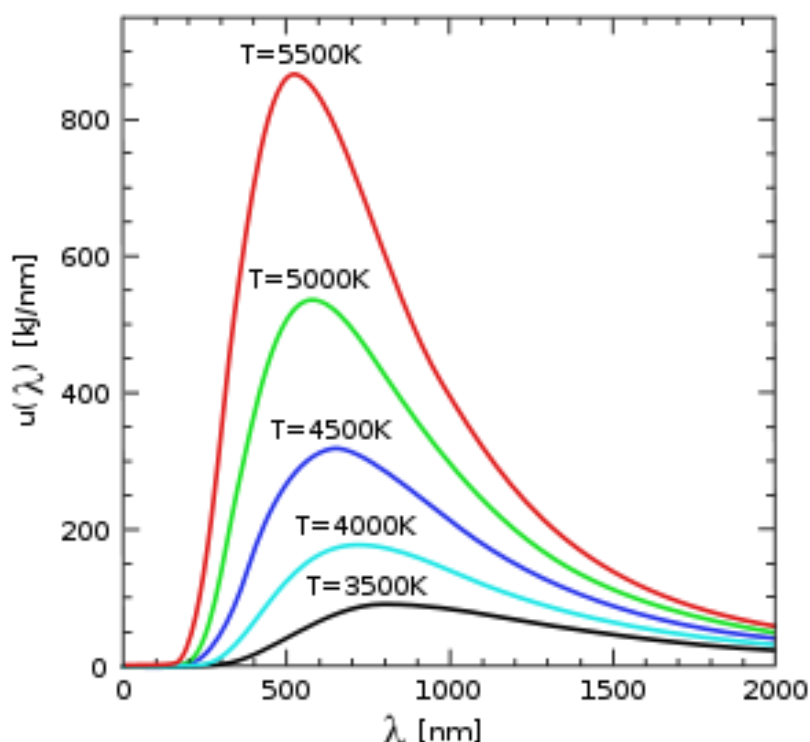
Diatermikus anyagok: $D=1; A=R=0$ (6-63)

$$\frac{E}{A} = \frac{E_0}{A_0} \text{ valamennyi testre állandó, csak a hőmérséklet függvénye.} \quad (6-64)$$

Sugárzási intenzitás: valamely λ és $\lambda + d\lambda$ hullámhosszúágok által határolt elemi hullámhossztartományban a felületegységről időegység alatt kisugárzott elemi energia. Jele:

I , mértékegysége $\frac{W}{m^2} \mu$.

Teljes hullámhossz tartományban a sugárzás intenzitását a Planck – féle eloszlásgörbék szemléltetik:

6.5. ábra. Planck-féle eloszlásgörbék (thefullwiki.org)

Wien – féle eltolódási törvény: a hőmérséklet csökkenésével az emisszió maximuma a nagyobb hullámhosszak felé tolódik el.

Stefan – Boltzmann törvény: egy T hőmérsékletű abszolút fekete test által a teljes hullámhossz tartományban 0K hőmérsékletű térbe kisugárzott összes energia a termodinamikai hőmérséklet negyedik hatványával arányos:

$$E_0 = \int_{\lambda=0}^{\infty} I_0 d\lambda = KT^4 = C_0 \left(\frac{T}{100} \right)^4 \quad (6-65)$$

Abszolút fekete test esetén

$$K = 5,77 \cdot 10^{-8} \frac{W}{m^2 K^4}; C_0 = 5,77 \frac{W}{m^2 K^4} . \quad (6-66)$$

A szürke test sugárzóképesége:

$$E = C \left(\frac{T}{100} \right)^4 \quad (6-67)$$

C – a szürke test sugárzási tényezője.

A sugárzási tényező függ a test: fizikai jellemzőitől, felületének állapotától, a hőmérséklettől és a sugárzás hullámhosszától.

Feketeségi fok:

$$\varepsilon = \frac{E}{E_0} = \frac{A}{A_0} = \frac{C}{C_0} \quad (6-68)$$

Lambert – féle távolsági törvény: pontszerű sugárforrás sugárzásának intenzitása a távolság négyzetével arányosan csökken.

Lambert cosinus törvénye: a sík, sugárzó felület normális irányú (E) és a normálishoz mért φ szögbeni kisugárzása (E_φ) közötti összefüggés:

$$E_\varphi = E \cos \varphi \quad (6-69)$$

Sugárzással átadott hő szilárd testek közt:

$$Q = C_{12} \tau A_f \cos \varphi \left[\left(\frac{T_1}{100} \right)^4 - \left(\frac{T_2}{100} \right)^4 \right] \quad (6-70)$$

C_{12} – az eredő sugárzási tényező

τ – az idő

A_f – a hőt befogadó felület

φ – a normálishoz mért beesési szög

T_1 – a melegebb test hőfoka K-ben

T_2 – a hidegebb test hőfoka K-ben

Az eredő sugárzási tényező zárt térben (a hőt kisugárzó testet a másik test teljesen körülveszi):

$$C_{12} = \frac{1}{\frac{1}{C_1} + \frac{A_1}{A_2} \left(\frac{1}{C_2} - \frac{1}{5,77} \right)} \quad (6-71)$$

A_1 – a hőt kisugárzó felület

A_2 – a hőt befogadó felület

Az eredő sugárzási tényező párhuzamosan elhelyezkedő testek közt:

$$C_{12} = \frac{1}{\frac{1}{C_1} + \frac{1}{C_2} - \frac{1}{5,77}} \quad (6-72)$$

Az eredő sugárzási tényező két, a térben önkényesen elhelyezett test közt:

$$C_{12} = \frac{C_1 C_2}{5,77} \quad (6-73)$$

$$A \cos \varphi = \iint_{A_1 A_2} \frac{\cos \varphi_1 \cos \varphi_2}{l^2} dA_1 dA_2 \quad (6-74)$$

$\varphi_1; \varphi_2$ – a beesési szögek

l – a felületek közti közepes távolság

Gáz által falra sugárzott hő:

$$Q = \varepsilon'_f C_0 \tau A_f \left[\varepsilon_1 \left(\frac{T_g}{100} \right)^4 - \varepsilon_2 \left(\frac{T_f}{100} \right)^4 \right] \quad (6-75)$$

$$\varepsilon'_f = \frac{\varepsilon_{fal} + 1}{2} \quad (6-76)$$

ε'_f – a fal effektív feketeségi foka

A gázok és gőzök nem követik egyértelműen a Stefan – Boltzmann törvényt, a kisugárzás nem arányos az abszolút hőmérséklet negyedik hatványával, hanem anyagonként eltérő. Ezt a gáz feketeségi fokának megfelelő felvételével kompenzáljuk, és a hőmérséklet negyedik hatványát vesszük figyelembe.

A fal effektív feketeségi fokának felvételére azért van szükség, mert az üreges testek mindig nagyobb feketeségi fokkal rendelkeznek, mint az anyagi szerkezetükből következne.

A gőz közepes hőmérséklete:

$$T_g = \sqrt{T_{g1} T_{g2}} \quad (6-77)$$

T_{g1} – a gőz kezdeti hőmérséklete

T_{g2} – a gőz véghőmérséklete

7. HŐCSERÉLŐK

Felületi, vagy rekuperatív hőcserélők

A melegebb és a hidegebb közeget egy szilárd fal elválasztja egymástól. A hőcsere a falon keresztül valósul meg a hőátvitel törvényei szerint.

Regeneratív hőcserélők

A melegebb közeg nagy hőkapacitású, porózus anyagot tartalmazó tartályon átáramolva azt felhevíti. Ezt követően a melegebb közeget elterelik (*célszerűen egy olyan másik tartály felé, melyben alacsonyabb hőmérsékletű ugyanolyan porózus anyag van*) és a felmelegített porózus anyagon a hidegebb közeget vezetik át, mely hőt vesz fel. Két azonos töltetű tartály alkalmazásával a melegebb és a hidegebb közeg áramlását periodikusan váltogatva valósulhat meg a folyamatos hőcsere.

Keverő hőcserélők

A melegebb és a hidegebb közeg egyszerű összekeverése során létrejön a hőmérsékletkiegyenlítődés, azaz a hőcsere.

7.1. FELÜLETI HŐCSERÉLŐK

A hő átszármaztatása rendszerint egyik közegből a másikba történik. Ha a közegeket egymástól fal választja el, akkor a készülék neve, amelyben a művelet lefolyik, felületi hőcserélő, ha a közegek keveredhetnek, akkor a készülék neve: keverős hőcserélő. Az olyan hőcserélő készülékeket, amelyekben a hőcsere állandósult állapotú és a hőcserélőben részt vevő közegek mindegyike egy időben a készülékben áramlik, rekuperátoroknak is neveik. Olyan készülékeket, amelyekben felváltva tartózkodik vagy áramlik minden, a hőcserében részt vevő közeg, regenerátornak nevezik.

A hőcserélő készülékek többféle szempontból osztályozhatók. Az egyik ilyen a **művelet célja szerinti felosztás**. Ily módon beszélhetünk:

- **hűtőkről**, ahol a művelet célja valamilyen meleg közeg hűtése. A hűtőközeg lehet víz, levegő, sólé, vagy más alkalmas folyadék, fűtőkről, amelyekben levegőt, vagy más gázt, esetleg folyadékot melegítünk rendszerint gőzzel, mint fűtőközeggel,
- **hőhasznosítókról**, amikor hulladékhővel valamilyen közeget felmelegítünk, vagy forralunk,
- **forralókról**, amelyekben rendszerint vízgőzzel forralunk fel más közeget,

- **bepárlókról**, ahol egymástól nagyon eltérő forrponút alkotók oldataiból az alacsonyabb forrponút alkotót (*rendszerint vízgőzt*) elgőzölögtetjük többnyire fűtőgőzzel,
- **elpárologtatókról**, ahol hűtő körfolyamatokban a hőelvonás történik,
- **visszaforralókról**, ahol a desztillációs oszlopban lefolyó folyadékfázis (a *reflux*) részben gőzfázissá alakítják fűtőközeg (*rendszerint vízgőz*) által leadott hővel.

7.1.1. Felületi vagy rekuperatív hőcserélők méretezése

Hőtechnikai méretezés: A szükséges hőcserélő felület meghatározása.

Hidraulikai méretezés: A keletkező hidraulikai ellenállás meghatározása.

Felületi hőcserélők hőtechnikai méretezése során meghatározzuk a hőátbocsátási tényező (k) értékét, felállítjuk a hőmérséklet és meghatározzuk a logaritmikus hőmérséklet különbség értékét (Δt), majd a hőátvitel ismert egyenletéből (2-62) meghatározzuk a hőcserélő szükséges felületét.

A hőátbocsátási tényező felületi hőcserélők esetében:

$$k = \frac{1}{\frac{1}{\alpha_1} \frac{A_e}{A_1} \frac{1}{\eta_{b1}} + \frac{\delta}{\lambda} + \frac{1}{\alpha_2} \frac{A_e}{A_2} \frac{1}{\eta_{b2}}} \left(\frac{W}{m^2 \cdot K} \right) \quad (7-1)$$

Szokványos esetekben a közegeket elválasztó fal hőellenállása (δ/λ) 10^{-5} nagyságrendű, ugyanakkor a két közeg oldalán jelentkező hőellenállás a szokványos közegek esetén - a kondenzálódás és a forrás esetét kivéve - kb. 10^{-3} nagyságrendű. Közelítésként tehát

$$k_o \approx \frac{1}{\frac{1}{\alpha_1} \frac{A_e}{A_1} \frac{1}{\eta_{b1}} + \frac{1}{\alpha_2} \frac{A_e}{A_2} \frac{1}{\eta_{b2}}} \left(\frac{W}{m^2 \cdot K} \right) \quad (7-2)$$

A hőmérleg egyenlet

A hőcserélő fajtájától függetlenül elhanyagoljuk a környezet felé átadott hőt, azaz feltételezzük, hogy a melegebb közeg által leadott hő éppen megegyezik a hidegebb közeg által felvett hővel. Ez az energia-megmaradás törvénye a hőcserélő készülékekre, melyet kifejező egyenletet hőmérleg-egyenletnek neveznek.

$$c_h \cdot \dot{m}_h \cdot \Delta t_h = c_m \cdot \dot{m}_m \cdot \Delta t_m \quad (W) \quad (7-3)$$

Gáz halmazállapotú közeg esetén az állandó nyomású fajhővel kell számolni.

$$W_h \cdot \Delta t_h = W_m \cdot \Delta t_m \quad (W) \quad (7-4)$$

Ahol W_h és W_m a hidegebb ill. a melegebb közeg ún. vízáramlása (*hőkapacitásárama*), ami az egy Kelvin hőmérsékletkülönbség mellett felvett ill. leadott hőmennyiséget jelöli

A hőcserére a hőátvitel már ismert egyenlete érvényes:

$$\phi = k \cdot A \cdot \Delta t \quad (W) \quad (7-5)$$

A klasszikus hőátviteli problémákhoz képest eltérés, hogy a hőcserélő felülete mentén a legtöbb esetben pontról pontra változó hőmérsékletkülönbség van, annak ellenére, hogy a hőcsere folyamatát csaknem mindig stacionáriusnak tekintjük. Ez azt jelenti, hogy ilyen esetben Δt csak egy közepes érték lehet, ami összefüggésben van a hőmérsékletkülönbségnek a felület mentén történő változásával.

Egyenáramú hőcserélők

A melegebb és a hidegebb közeg az elválasztó felület két oldalán jellemzően egymással párhuzamosan, azonos irányban halad.

A műveletek nagy részénél a hőcserében részt vevő közegek hőmérséklete az átszármaztatott hő mennyiségével egyenes arányban - lineárisan - változik. Ez a helyzet akkor, ha meleg folyadék érzékelhető hőjével melegítünk fel hideg folyadékot, vagy fordítva. Ilyenkor a meleg folyadék, ha T_1 hőmérsékleten lép be a készülékbe

$$Q = WC(T_1 - T) \quad (7-6)$$

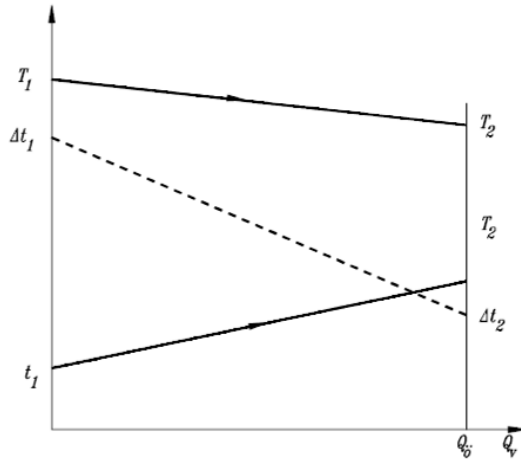
hőmennyiséget ad le, mire T hőmérsékletű lesz, míg a hideg folyadék egyenáram esetén ugyanakkora hőmennyiséget vesz fel és hőfoka t_1 -ről t -re nő. Mindkét közeg hőmérsékletének változása az átszármaztatott hőmennyiség függvényében

$$T = T_1 - \frac{Q}{WC} \quad (7-7)$$

illetve

$$t = t_1 - \frac{Q}{wc} \quad (7-8)$$

lineárisan változik. Ugyancsak lineárisan változik Q függvényében Δt is.

7.1. ábra. Hőmérséklet-különbségek egyenáramú hőcserélőben

$$T - t_1 = \Delta t = \left(T_1 - \frac{Q}{WC} \right) - \left(t_1 + \frac{Q}{wc} \right) = \Delta t_1 - Q \left(\frac{1}{WC} + \frac{1}{wc} \right) \quad (7-9)$$

Az egyenes egyenletéből következik, hogy

$$\frac{d\Delta t}{dQ} = \frac{\Delta t_2 - \Delta t_1}{Q_\delta} \quad (7-10)$$

dQ az előző egyenlet szerinti értékét helyettesítve:

$$\frac{d\Delta t}{kdA\Delta t} = \frac{\Delta t_2 - \Delta t_1}{Q_s} \quad (7-11)$$

Innen a hőátadó felület:

$$A = \frac{Q_s}{k(\Delta t_2 - \Delta t_1)} \int_{\Delta t_2}^{\Delta t_1} \frac{d\Delta t}{\Delta t} = \frac{Q_s}{k(\Delta t_1 - \Delta t_2)} [\ln \Delta t]_{\Delta t_2}^{\Delta t_1} = \frac{Q_s \ln \frac{\Delta t_1}{\Delta t_2}}{k(\Delta t_1 - \Delta t_2)} = \frac{Q_s}{k\Delta t_{\log}} \quad (7-12)$$

ahol:

$$\Delta t_{\log} = \frac{\Delta t_1 - \Delta t_2}{\ln \frac{\Delta t_1}{\Delta t_2}} \quad (7-13)$$

az ún. logaritmikus közepes hőmérséklet-különbség.

Ellenáramú hőcserélők: A melegebb és a hidegebb közeg az elválasztó felület két oldalán jellemzően egymással párhuzamosan, ellentétes irányban halad.

Tekintettel arra, hogy a korábbi levezetésben nem volt szó arról, hogy az elválasztó felület két oldalán párhuzamosan áramló közegek **azonos vagy ellentétes irányban** haladnak-e, ugyanazon összefüggést lehet használni. Azaz a logaritmikus közepes hőfokkülönbség a hőcserélő peremén ($A=0$ és $A=1$) tapasztalható hőmérséklet-különbségek logaritmikus átlaga.

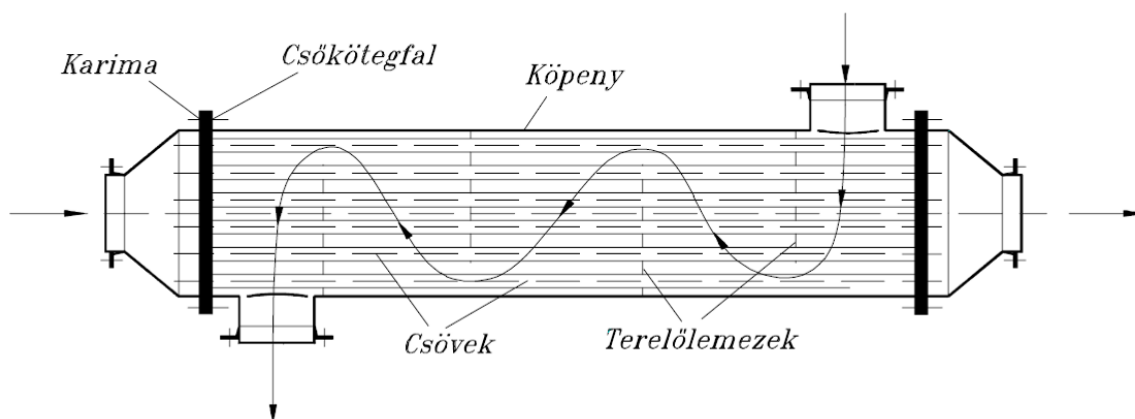
$$\Delta t_k = \frac{\Delta t_{A=0} - \Delta t_{A=1}}{\ln \left(\frac{\Delta t_{A=0}}{\Delta t_{A=1}} \right)} \quad (7-14)$$

Csőköteges hőcserélők

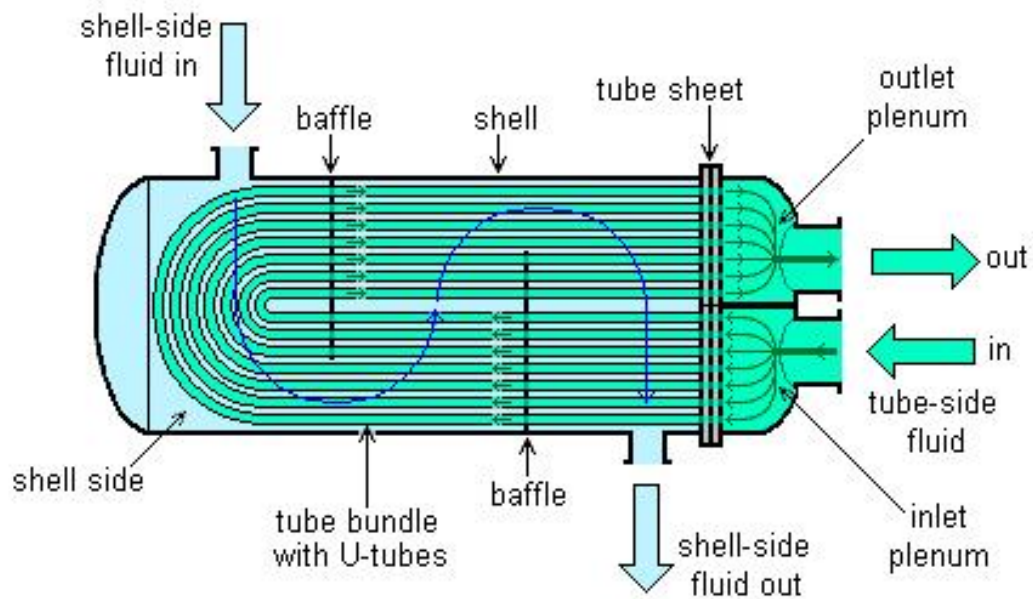
Folyadék-folyadék hőcsere: Csőköteges-köpenyes hőcserélők, lemezes hőcserélők.

Folyadék-gáz hőcsere: Csőköteges hőcserélők, hőcsöves hőcserélők

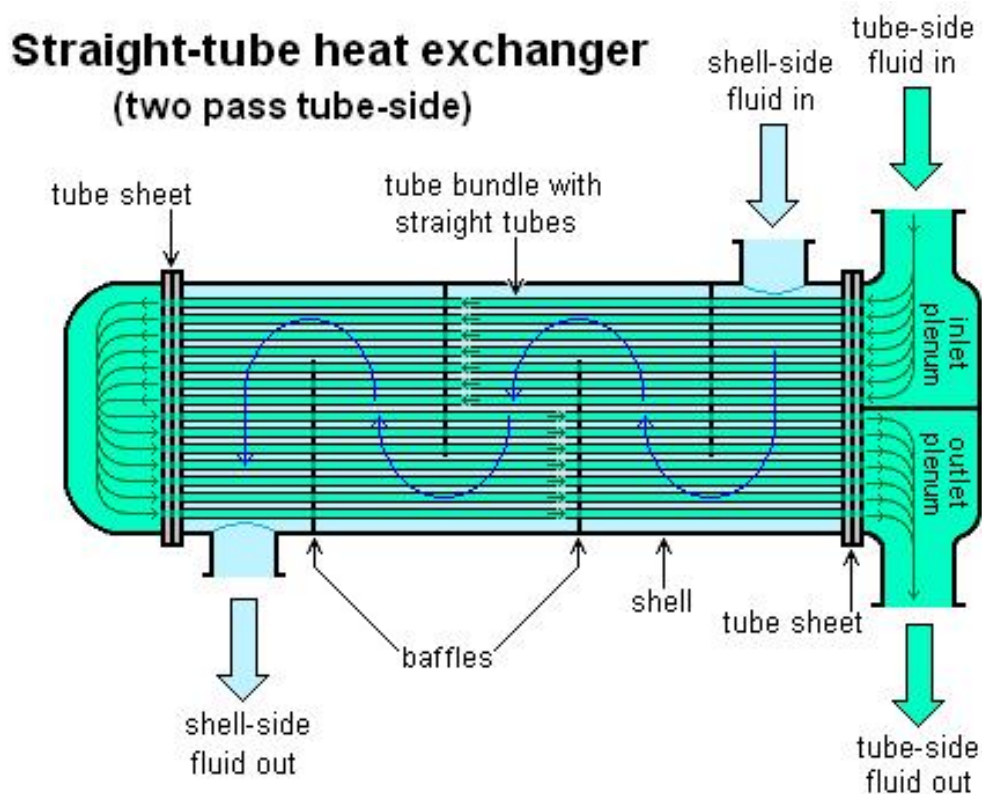
A hőcserélő készülékek legnagyobb része csőköteges készülék. Egyszerű felépítése sokoldalú alkalmazhatósága és viszonylagos olcsósága következtében minden iparágban elterjedt. A készülék hengeres köpenyből és annak végeihez csatlakozó csőkötegekből áll. A köpenyen be- és kilépő csomók vannak, a cső kötegfalra erősítik a csöveket. A cső kötegfalat fedél zárja le, amelyen a csövön belül áramló közeg be- ill. kilépő csomkja található. A köpenyoldali térben terelőlemezek vannak.

7.2. ábra. Csőköteges hőcserélő

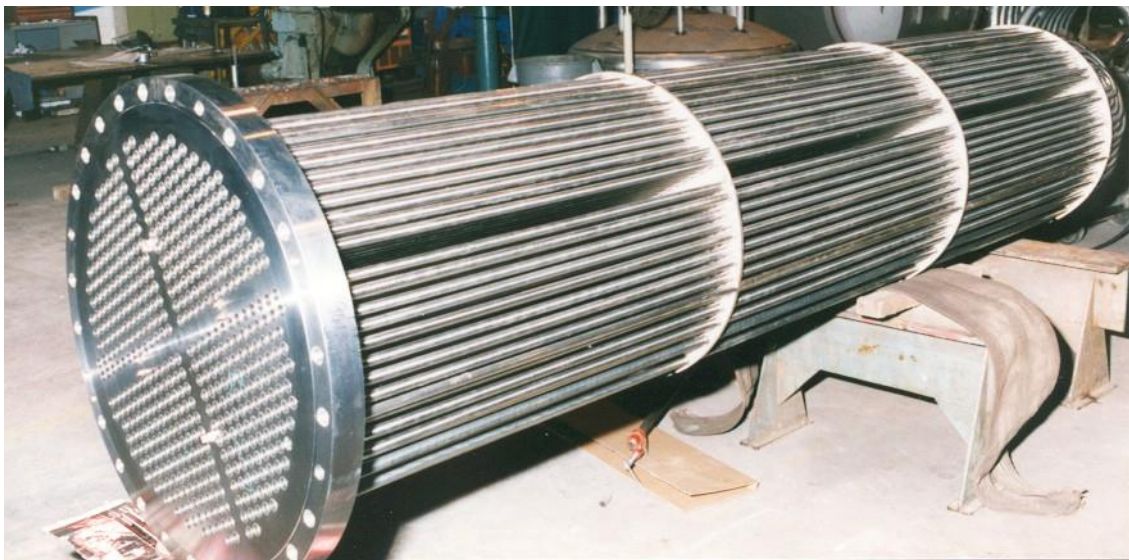
7.3. ábra. U-csöves csőköteges hőcserélő

7.4. ábra. Egyenes csövű csőköteges hőcserélő

7.5. ábra. Csőköteges hőcserélő köpeny

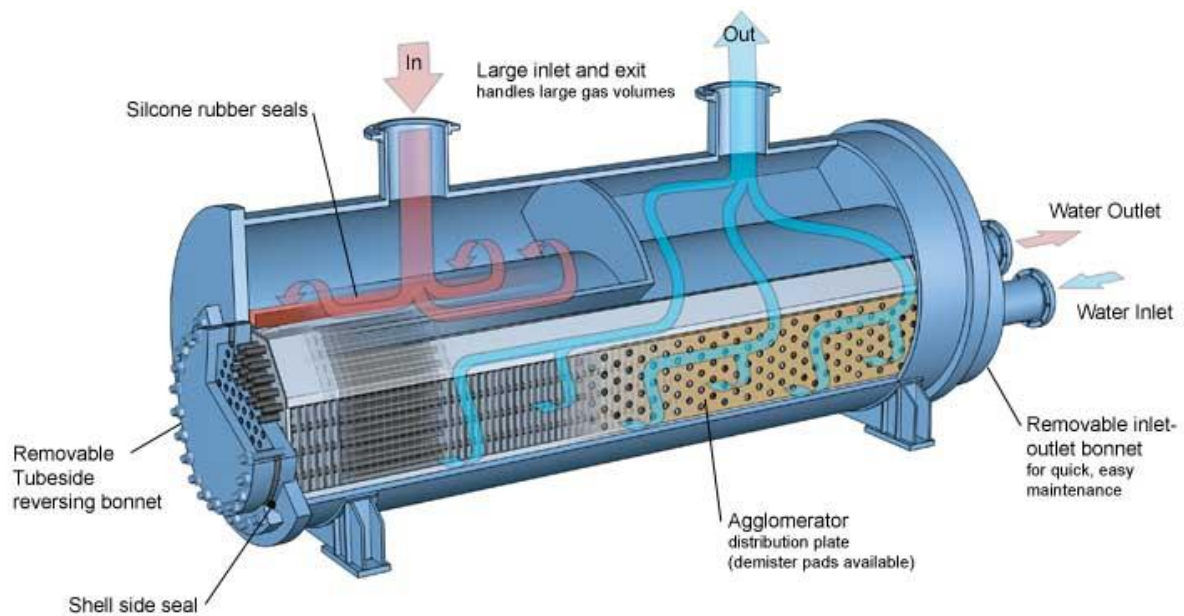
7.6. ábra. Csőköteg

Legegyszerűbb konstrukciójú hőcserélőknél ha a kiválasztott készüléknél a hőátadási tényező túl kicsi, akkor azt köpenyoldalon a terelőlemezek számának növelésével, csőoldalon pedig a járatok számának növelésével javíthatjuk, mivel ekkor az áramlási sebességek nőnek.

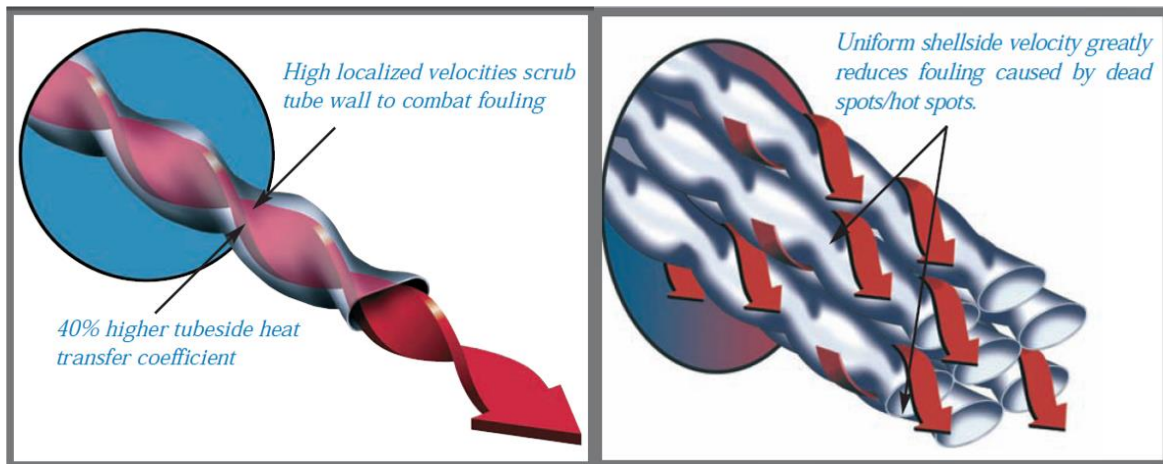

7-7. ábra. Csőköteg spirális terelőlemezekkel

7-8. ábra. Gázlehűtő hőcserélő

Speciális cső kialakítással nem csak a hőátadó felület növelhető, hanem turbulenssé tehető az áramlás, így növekszik a csövek belső oldalán a hőátadási tényező:

7-9. ábra. Csavart profilú csövek

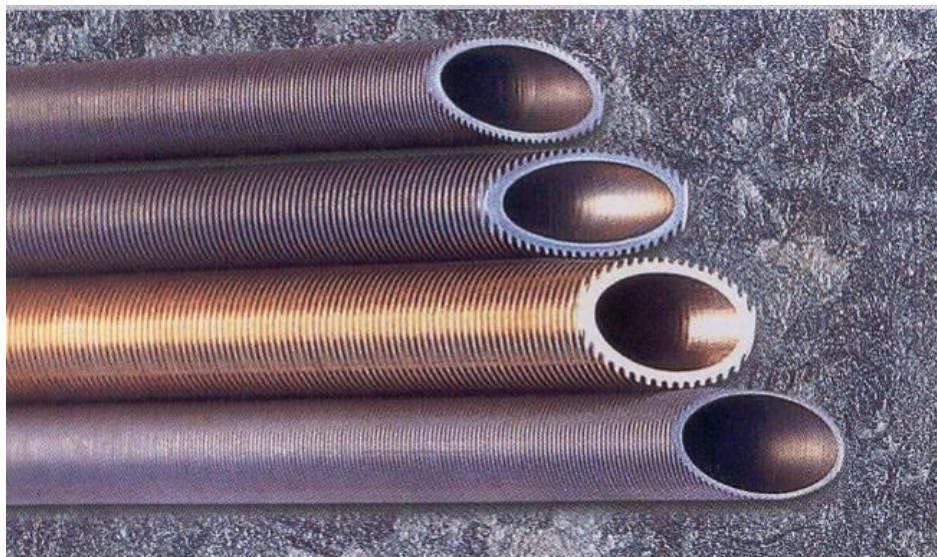
Bordáscsöves hőcserélők

A legáltalánosabban alkalmazott bordáscsöves hőcserélők a közvetlen léghűtők. A készülék lábakon áll a szabadban. A lábakra van építve a keresztbordás csöveket tartó keret. A csövek itt is cső kötegfalba vannak erősítve. A cső kötegfalhoz csatlakozik a csövön belül áramló meleg közeg elosztó és fordulókamrája. A hűtőközeget, a levegőt axiál-ventillátor szívja át a csövek között. A ventilátort a csövek alatt is el lehet helyezni. A levegő, mint hűtő és kondenzáló közeg rendszerint

a vízhűtést pótolja a vegyiparban. Előnye, hogy a technológiai folyamatban részt vevő közeg kilépő hőmérséklete korlátozás nélkül szabályozható az átszívott levegő mennyiségének változtatásával.

7-10. ábra. Bordás cső

7-11. ábra. Bordás cső (www.tradekorea.com)

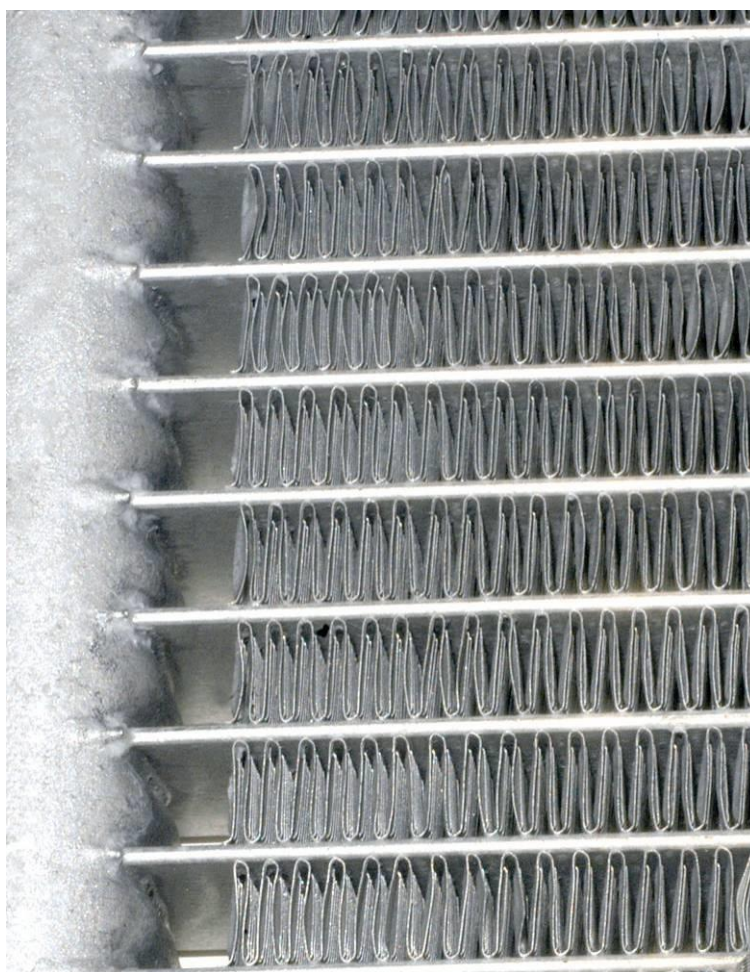

7-12. ábra. Léghűtő (www.cooling4industry.com)

7-13. ábra. Léghűtő (www.cooling4industry.com)

7-14. ábra. Léghűtő hőcserélő felülete (www.cooling4industry.com)

Természetesen vannak a léghűtésnek hátrányai is. Az egyik legfontosabb, a levegő kis fajhője és kis hővezetési tényezője. Emiatt nagytömegű hűtőközegre és nagy levegőoldali hőátadó felületre van szükség, ami a berendezést drágítja. Emiatt a léghűtők ventilátorainak mennyiségi szabályozása többnyire elkerülhetetlen.

Kettőscsöves hőcserélők

Két csőből állnak, melyekben ellenáram valósítható meg. A hőátadó felület a belső cső különböző speciális kialakításával növelhető meg.

7-15. ábra. Kettőscsöves hőcserélő elvi felépítése

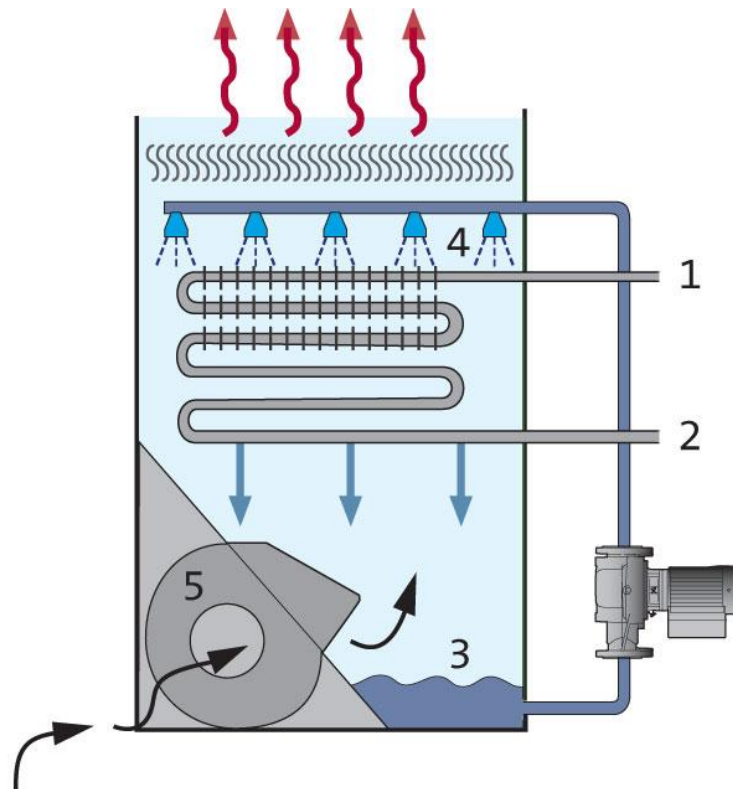

7-16. ábra. Kettőscsöves hőcserélők speciális profilú belső csővel (www.nishiyama-ss.co.jp)

Csörgedezettett hűtők

A levegővel hűtött hőcserélő külső felületére vizet permeteznek. A víz elpárolog, párolgáshőjét a hőcserélőben lehűtendő anyagtól vonja el. Ezt a megoldást használják pl. ipari hűtőberendezések kondenzátorainál (evaporatív kondenzátorok).

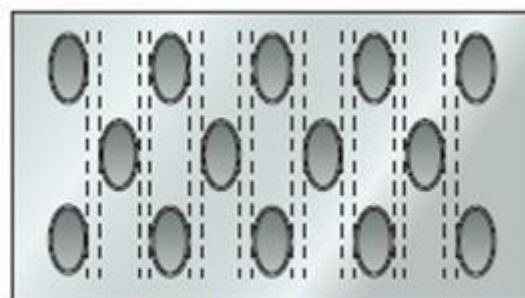

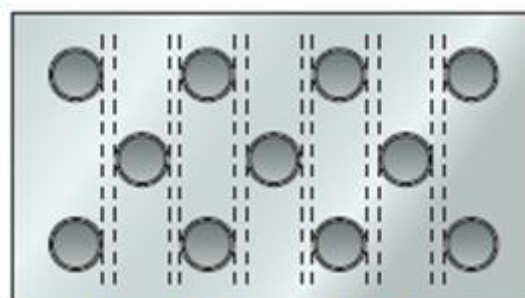
7-17. ábra. Evaporatív kondenzátor (www.grundfos.com)

1 – gőz bevezetés, 2 – folyadék elvezetés, 3 – hideg víz, 4 – víz permetező fúvókák
5 – centrifugál ventilátor

A hőcserélők csöveinek speciális kialakításával intenzívebbé tehető a hűtés, és a berendezés helyigénye is csökkenthető:

Thermal-Pak® Coil by EVAPCO

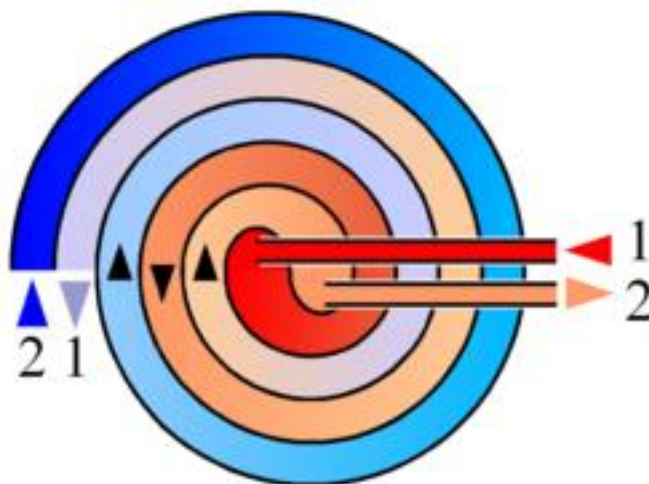

Round Tube Coil by Others

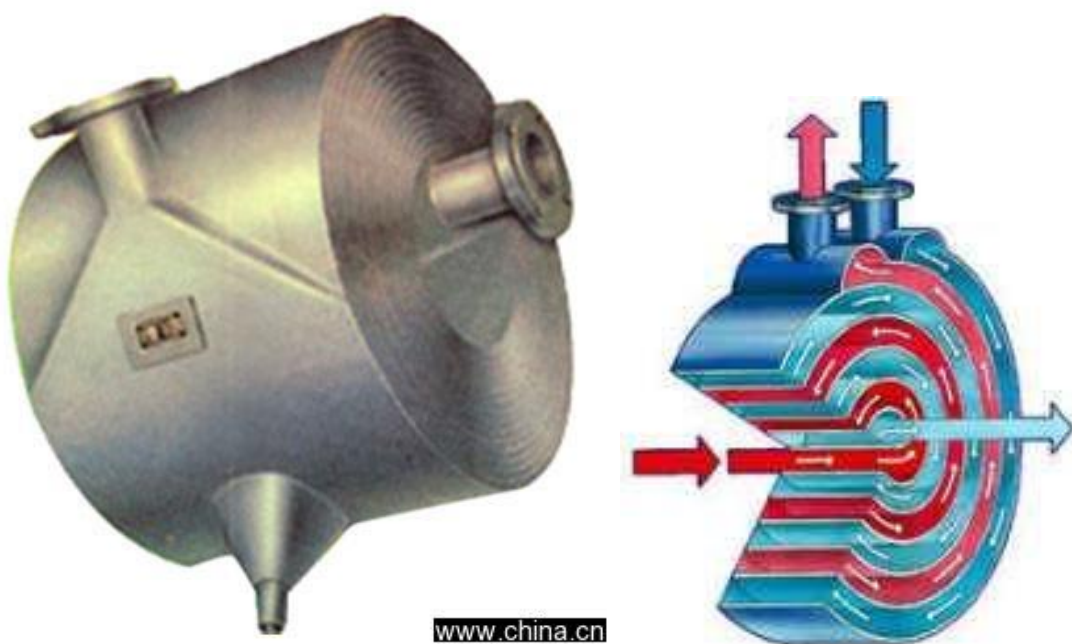
7-18. ábra. Speciális csőprofil alkalmazása evaporatív kondenzátorban (www.evapco.com)

Spirállemezes hőcserélő

A spirállemezes hőcserélőkben a két közeg két, azonos keresztmetszetű spirális járatban áramlik. Kicsi áramlási ellenállású, kis helyigényű berendezés. A közegek keveredésének megakadályozására a spirális vonalnak tömítettnek kell lennie.

7-19. ábra. Spirállemezes hőcserélő (wikipedia.com)

7-20. ábra. Spirállemezes hőcserélő (www.china.cn)

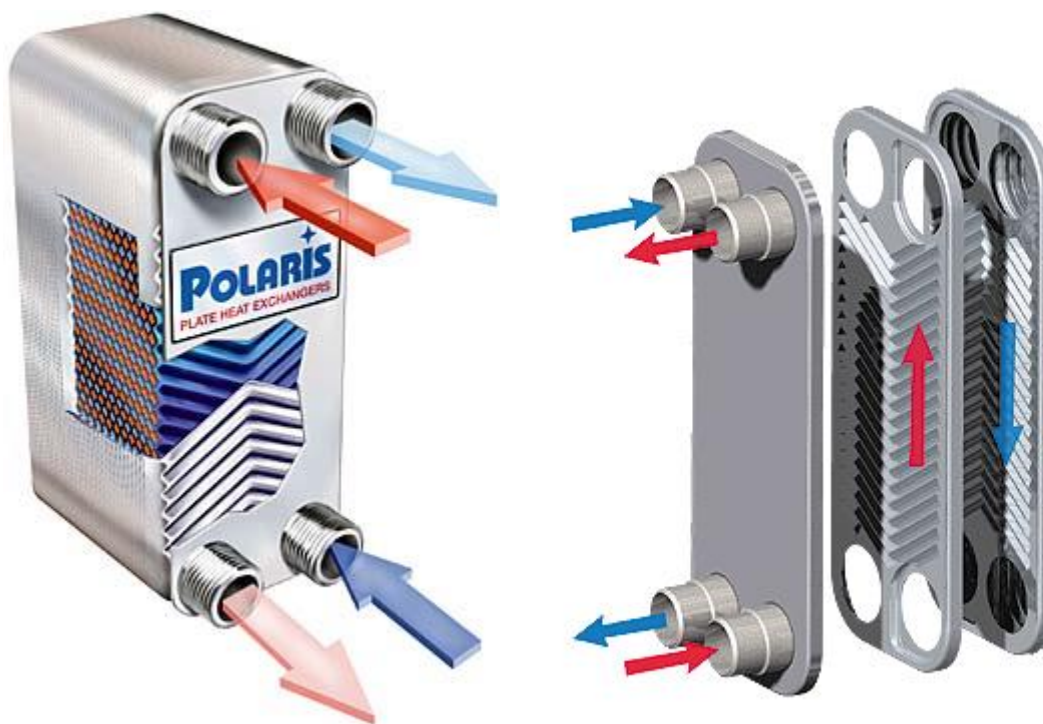
Lemezes hőcserélő

A lemezes hőcserélőket kiterjedten alkalmazzák gyümölcslevek, tej, sör, stb. pasztörizálására, kondenzvíz hőjének hasznosítására. Lemezes hőcserélőknél a hőveszteségek elhanyagolhatók, a készülék hőátadó felülete a berakott lemezek számával változtatható.

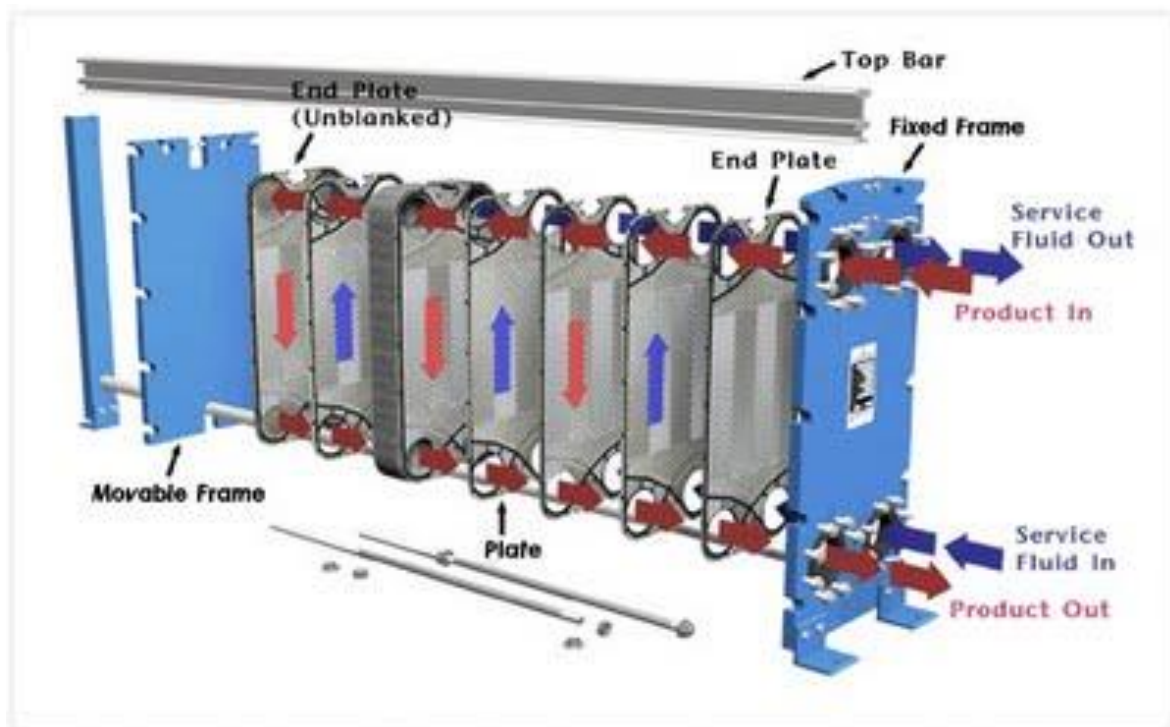
A készülék könnyen és jól tisztítható, és bármilyen fémes szerkezeti anyagból (titán, monel, stb.) készíthető.

Az elérhető hőátbocsátási tényezők legalább 50%-kal nagyobbak, mint csőköteges hőcserélőknél, a készülék kompakt, a közegekkel töltött térfogat az időegység alatt átáramló térfogathoz képest kicsi, így a tartózkodási idő kicsi, tehát hőérzékeny anyagok melegítésére kiválóan alkalmas.

A lemezes hőcserélők hőátadó felület egységére jutó gyártási költsége többszöröse a csőköteges hőcserélőeknek.

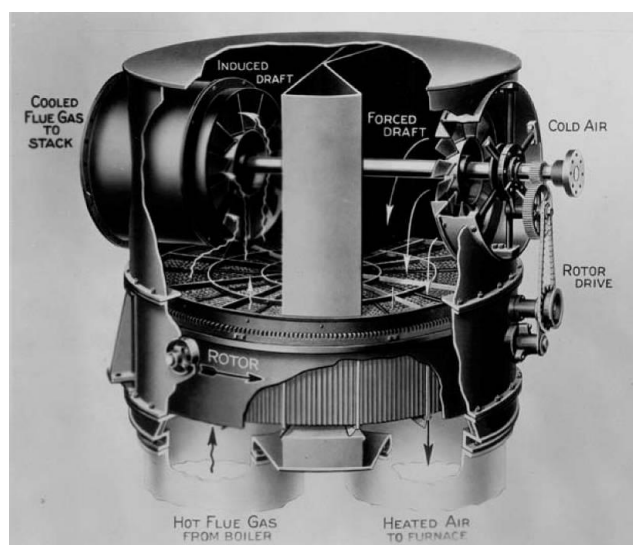
7-21. ábra. Lemezes hőcserélő (Polaris Plate Heat Exchangers)

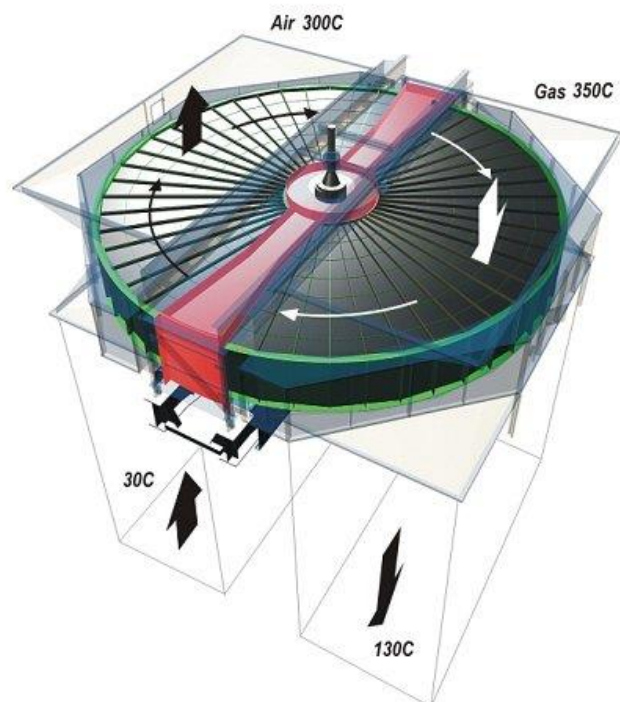
7-22. ábra. Lemezes hőcserélő (Polaris Plate Heat Exchangers)

7.2. REGENERATÍV HŐCSERÉLŐK

A regeneratív hőcserélőkben a hőt leadó és a hőt felvevő közeg nem egyszerre van jelen. Első lépésként a melegebb közegét áramoltatjuk keresztül a hőcserélőben elhelyezett hőelnyelő anyagon, mely a hőt felveszi, ezt követően pedig a melegítendő közegnek adja le. A folyamatos működést a hőelnyelő anyag forgatásával lehet biztosítani:

7-23. ábra. Ljungström regeneratív hőcserélő

7-24. ábra. Regeneratív hőcserélő (www.howden.com)

Regeneratív hőcserélőket alkalmaznak például a mesterségesen szellőztetett épületek légkezelőinek hővisszanyerő berendezéseiként, melyekkel az épület szellőztetés okozta hővesztesége kb. 90 %-kal csökkenthető.

8. FELHASZNÁLT IRODALOM

1. Szabó Gábor, Péter Szabó István (2003): Alkalmazott műszaki hőtan. *Főiskolai jegyzet, SZTE Szegedi Élelmiszeripari Főiskolai Kar*, 190 o.
2. Szabó Gábor (1991): Műszaki hőtan és energiagazdálkodás. *Főiskolai jegyzet, Szeged*.
3. Amarskaja I. B., Belousov V. S., Filippov P. (2016): Analytical calculation of adiabatic processes in real gases. *Journal of Physics Conference Series* 754(11):112003 · October 2016, DOI: 10.1088/1742-6596/754/11/112003
4. Beke, J., Vas, A., Szabó, G. (1994): Hőtechnika a mezőgazdasági és az élelmiszeripari gépészetben. *Agroinform Kiadó, Budapest*, 336 o.
5. Beke, J. (2000): Műszaki hőtan mérnököknek. *Mezőgazdasági szaktudás Kiadó. Budapest*, 541 o.
6. Bihari, P. (1999): Műszaki termodinamika. *Ideiglenes jegyzet, Budapest, 1999.*, 185 o.
7. Bihari, P.: Energetika II. *Kézirat*
8. Bihari Péter, Gróf Gyula (2005): Feladatgyűjtemény és segédlet a Műszaki hőtan I. (termodinamika) c. tárgyhoz. *Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem*
9. Cserti József (2006): A van der Waals-gáz állapotegyenlete és a Joule–Thompson-kísérlet. Kiegészítés fizikus hallgatók számára. *Eötvös Loránd Tudományegyetem, Komplex Rendszerek Fizikája Tanszék*
10. Dean, John A. (1972): Lange's Handbook of Chemistry. *McGraw-Hill*, ISBN 0-07-016384-7
11. Elsner-Fischer-Klinger (1985): Vízgőztáblázatok. *Műszaki Könyvkiadó*
12. Gács István (2012): Energetika II. *EDUTUS Főiskola*
13. Garaniya, V. (2015): Design of a Solar Stirling Engine for Marine and Offshore Applications - *Scientific Figure on ResearchGate*. Available from: https://www.researchgate.net/figure/The-Stirling-cycle_fig1_274695051 [accessed 31 Jan, 2019]
14. Gróf, Gy. (1999): Hőközlés. *Ideiglenes jegyzet, Budapest, 1999.*, 143 o.
15. Sendyka B., Noga M. (2013): Combustion Process in the Spark-Ignition Engine with Dual-Injection System. *Intechopen*, DOI: 10.5772/54160
16. Weast. R. C. (Ed., 1972): Handbook of Chemistry and Physics (53rd Edn.). *Cleveland:Chemical Rubber Co.*
17. White, Frank M. (2003): Fluid Mechanics. *University of Rhode Island, McGraw-Hill*, 840 p., ISBN-10: 0071243437, ISBN-13: 978-0071243438
18. ftp://ftp.energia.bme.hu/pub/Tananyagok-archivuma/egyeb/energ/ER_GG.pdf
19. <http://entes.kr/Sub/Diagram%20Ts/Air%20Ts.htm>
20. <http://magicalmachines.weebly.com/the-stirling-cycle-engine.html>

21. http://web.uni-miskolc.hu/~www_fiz/KovacsE/EAtermoFULL.pdf
22. <http://www.animatedengines.com/vstirling.html>
23. http://www.substech.com/dokuwiki/lib/exe/fetch.php?w=&h=&cache=cache&media=internal_combustion_engine.png
24. <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=14939155>
25. https://en.wikipedia.org/wiki/Heat_capacity#/media/File:DiatomicSpecHeat2.png
26. https://en.wikipedia.org/wiki/Phase_diagram#3D_phase_diagrams
27. <https://www.kistler.com/?type=669&fid=42&model=download>
28. <https://www.math24.net/van-der-waals-equation/>
29. <https://x-engineer.org/automotive-engineering/internal-combustion-engines/ice-components-systems/pressure-volume-pv-diagram-work-ice/>